Afşar Timuçin

Ahlaksızlık Üzerine

2. BASKI

Kendimle Konuşmalar

Bulut

AHLAKSIZLIK ÜZERİNE

KENDİMLE KONUŞMALAR

AFŞAR TİMUÇİN

Bulut

Ahlaksızlık Üzerine Kendimle Konuşmalar
AFŞAR TİMUÇİN

ISBN: 978-975-286-196-2
© **0107-34-006815** Bulut Yayınları, 2009
Birinci Baskı: Bulut Yayınları 2006
İkinci Baskı: Bulut Yayınları Mayıs 2010

Ofset Hazırlık: Bulut Yayınları
Baskı: Kurtiş Matbaacılık
Maltepe Mahallesi Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/74
Topkapı İstanbul
Tel: 212 6136894
Sertifika No: 12992

Bulut Yayın Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti.
Caferağa Mah. Safa Sok. No: 8 Moda
34710 Kadıköy-İstanbul
Tel: (0 216) 330 59 24 - 414 21 75
Faks: 0216 330 30 59
E-Mail: bulutyayinlari@bulutyayin.com
bulutyayinlari@gmail.com
www.bulutyayin.com

İçindekiler

Önsöz	5
İçtenlik Konusunda Kendimle Konuşma	9
Yaşamda Ve Sanatta İçtenlikli Olmak Konusunda Kendimle Konuşma	17
Bugünün Kentlisi Üzerine Kendimle Konuşma	29
Toplumda Değerler Çözülmesi Konusunda Kendimle Konuşma	39
Bozulma Konusunda Kendimle Konuşma	45
Yaşam Konusunda Kendimle Konuşma	61
Bugünkü Dünya Düzeni Konusunda Kendimle Konuşma	71
Yalnızlık Konusunda Kendimle Konuşma	85
Yaşama Sanatı Konusunda Kendimle Konuşma	99
Ahlaksızlık Üzerine Kendimle Konuşma	109
Kişiliklilik Konusunda Kendimle Konuşma	119
Terbiye Üzerine Kendimle Konuşma	129
Savaş ve Barış Üzerine Kendimle Konuşma	139
Ruh Sefilliği Konusunda Kendimle Konuşma	151
Üniversite Konusunda Kendimle Konuşma	157
Nietzsche Ahlakı Konusunda Kendimle Konuşma	167
Sanatın Yararı Konusunda Kendimle Konuşma	179
Şiir Konusunda Kendimle Konuşma	183
Şiirde Simge Konusunda Kendimle Konuşma	201
"Güzel" Konusunda Kendimle Konuşma	211

ÖNSÖZ

Başkalarıyla monolog da yapabiliriz, kendimizle diyalog da yapabiliriz. Monolog bir düşünme biçimi olmaktan çok bir inandırma yöntemi hatta bir güldürme yoludur. Monologla diyalog çok zaman kendine inanmakla doğruyu aramak arasındaki ince ayrımı belirlerler. İlkel bilinç monologa yatkındır: aramadan bulabilenlerin, aramadan bulabilme kolaylığına ermiş olanların ya da doğuştan böyle bir yeteneği olanların, olduğunu sananların görmekten çok göstermeye eğilimli olması doğaldır. Filozofların tarihten bu yana usu iyi kullanmak diye adlandırdıkları durum ruhu takıntılarından kurtarmaktan başka bir şey olabilir mi? Herakleitos ve Parmenides kıldan bir köprüyü geçerken karşı karşıya gelmiş iki keçi gibidirler, onları birleştiren tek nokta doğruyu arama duygusu ya da inancıdır. Ararken elbette yanılabilirsiniz, ne var ki yanılgınız aramadan bulanların yanılgısından hiç de çok olmayacaktır. Görünen bizi aldatmasaydı ya da görünen bilgi üretmek için yetseydi diyaloga hiç gerek kalmayabilirdi.

Kendimle konuşmalar bundan birkaç yıl önce bir sanat dergisinde aynı adla yayımladığım yazıların derlemesinden oluşuyor. Sözkonusu dergiyle ilişkim bittikten sonra bu yazıları da sürdürmedim. Aynı anlatım biçimini bir başka dergiye taşımak bana ters geldi. Zaten dergi yazarlığını dergici arkadaşların isteğiyle götürüyordum. Bazı dostlarım kendimle yaptığım bu garip konuşmaların dergi sayfaları arasında unutulup kalmamasını istediler. Doğrusu onlar bu isteği gösterene kadar ben bunları kitap yapmayı hiç mi hiç düşünmemiştim. Hatta, sağolsunlar, yazıları dergi sayfaları arasından onlar topladılar. Ben her zaman yürekli ve özverili dostları olmanın erincini ve hatta şımarıklığını yaşamış bir kişiyim. Bu belki de benim yalancı dost biriktirmeme konusundaki titizliğimin bana sağladığı bir olumluluktur.

Kendimle konuşmak gereksinimi nereden doğdu? Her insan kendiyle konuşur, ben de konuştum işte... Böyle deyip çıkmak kolaya kaçmak olur. Zaman zaman gençler dergi ya da gazete sayfala-

rında yayımlanmak üzere bizimle görüşmeler yapmışlardır. Ama onların her zaman canalıcı sorular sorduklarını söyleyemem. Böyle olduğunu biliyor olmalılar ki görüşmenin sonunu senin başka bir söyleyeceğin var mı gibilerden sorularla bağlarlar. Belki de insana en uygun soruyu soracak olan gene kendisidir. Bilgiçlik olmasın ama, biz felsefeyle uğraşanlar soru sormayı çok önemseriz. Aramızda soru soranın çenesini dağıtırım gibi duranlar olsa da. Soru yoksa yanıt varolabilir mi? Soru yoksa sorun da yoktur. Dersten çıkarken genç kardeşlerimize soruları olup olmadığını sorarım. Genelde çok az soru gelir. Bazen hiç ses çıkmaz. Bazen dersi saatlerce uzattığımız olmuştur. Sessizlik bizde tehlikelidir. Bir başka alanda bu sessizlik her şey iyi anlaşılmıştır anlamına gelebilir. Bizim alanımızda gerçek anlamda bir iletişim kopukluğundan gelmiyorsa düpedüz bir yetersiz ilişkinin kanıtıdır.

Biz eskiler özel sorular sormayı sevmeyiz ama insanla ilgili konularda soru sormayı ya da daha doğrusu tartışmayı çok önemseriz. Özel sorular sormamaktaki titizliğimizin iki nedeni vardır: yanlış anlaşılmaktan korkarız, ayrıca özel durumlar bizi ilgilendirmez. Bir başka deyişle düşünce düzeyinde diyalog bizim için spor gibidir. Bir konuyu tartışmak üzere karşı karşıya geçtiğimiz zaman ringe çıkmış güreşçi gibi mutlu oluruz. Herkesin monolog yaptığı bir toplumda, karşılıklı görüşmelerin bile bir monologlar dizisi görünümü aldığı bir toplumda diyalog sevilen bir şey değildir. Çocuklukta susmaya alıştırılmış, erginlikte sözü dinlenmemiş insanların ileriki zamanlarda çene yarıştırmak gibi bir alışkanlık edinmeleri olağandır ama onlardan diyalog yapmalarını beklemek çocukluk olur. Bu iş göreneklerin de katkısıyla baştan beri böyle düzenlenmiştir. Adam karşıdakini dinlemez, onun görüşlerini hiç önemsemez, çünkü kendi görüşleri çok önemlidir. O sussa da ben konuşsam diye sabırsızlıkla bekler. O durumda karşıdaki boşuna konuşmaktadır. O konuşmaya başladığı zaman da öbürü onu dinlemeyecektir. Tartışmalı toplantılarda üç dört kişinin aynı anda bağırtılarla konuştuklarını çok görmüşüzdür. Kim sesini çok yükseltirse o bu çatışmadan kazançlı çıkacaktır.

Diyalog yapmak düşünce üretmenin en güçlü, en etkili, en tu-

tarlı, en sağlam biçimidir. Diyalogda kişiler bilgi eksiklerini giderirken bir yandan da bilgilerini doğrulama olanağı bulurlar. Montaigne bize felsefe yapmanın kuşkulanmak olduğunu öğretmişti. Kuşkulanmayı bilen kişiler diyaloga büyük önem vereceklerdir. Uygarlığın binbir karmaşık sorunuyla yüzyüze gelmiş olan bizler bu sorunları tek başımıza çözemeyeceğimizi çok iyi biliyoruz. Dogmaların öğretileri bastırdığı, önyargıların inanç yerine geçtiği, bağnazlığın her yerde kol gezdiği düzenlerde tartışmaya olan gereksinimimiz her geçen gün artıyor. Boş boş konuşma konusunda ustalaşmış olanlar her yanda fikir diye ipe sapa gelmez görüşler ortaya atıyorlar. Felsefede ilk büyük atılımı başlatan güç Platon'un diyalogları değil miydi? Platon'un diyaloglarında Sokrates karşısındaki insanı kendi boş sözlerinde sıkıştırıp ona bilinciyle hesaplaşması gereğini duyurmuyor muydu? Platon'u en azından felsefeye getirdiği *görüşüp tartışma yoluyla doğruları aramak* yönteminden ötürü çokça önemsememiz gerekir.

Diyalogda önemli olan birinin öbürünü bastırması değil insanların birlikte fikir üretmeleridir. Benim doğrularımı doğrulayacak ve yanlışlarımı bana gösterecek birileri olmadığı zaman ben kendimi yalıtılmış bir varlık olarak görürüm. Sokrates'i simgeleştiren şey onun garip ölümü değil felsefeye getirdiği tartışma alışkanlığıdır. Ayrıca Sokrates'in ölümü kötü kullanılan bir demokrasinin yani diyalogdan uzak bir dünyanın insan için ne kadar yıkıcı ne kadar bozucu olduğunu göstermek açısından da önemlidir. İnsanoğlu demokrasiyi idam kararları alabilmenin en güvenli yolu diye icat etmedi. Demokrasi öncelikle ahlaktır. Demokrasi öncelikle bir tartışma ahlakıdır, öncelikle de bir kendiyle tartışma ahlakıdır. İnsanlar demokrasiyi bir diyalog düzeni değil de bir oylama anlayışı olarak gördükleri sürece birçok kişi birkaç oyla ölüme pek güzel gönderilebilir. Öte yandan Platon'un diyaloglarında Sokrates'in kesin bir doğruya ulaşmama konusundaki titizliğini gözden uzak tutmamak gerekir.

Konuyu Platon'a kadar getirişim diyalogun önemini göstermeye çalışmaktan başka bir anlam taşımaz. Benim buradaki yazılarım büyük felsefi doğruları tartışan yazılar değildir, öyle bir amacım yok-

tu, bunlar birer sohbet yazısıdır. Ben bildiren felsefeye değil sohbet eden felsefeye yakınım. Özellikle ahlak konularıyla ilgili olan sıradan yazılardır bunlar. Akşam yemeğinden önce de okuyabilirsiniz, yatakta uykunuzun gelmesini beklerken de. *Değil başkalarıyla, kendimizle bile tartışmamız çok önemlidir* doğrusunu burada birazcık duyurabildimse ne mutlu bana. Sanırım bu kitabı okuduktan sonra geniş çerçevede bilgilenmiş olmayacaksınız, yalnızca düşünce dünyanızda pekçok soru oluşmuş olacak. Benim için önemli olan da budur. Sağolun.

Afşar Timuçin
İstanbul, ocak 2006

İÇTENLİK KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-İnsanlar genelde sık sık içtenlikli olmaktan sözederler. İçtenlikli olmak kolay iş midir ya da daha doğrusu içtenlikli olmak olası mıdır?

-Bize ilk bakışta kolay gibi gelir ama içtenlikli olmak hiç de kolay bir iş değildir. Gerçekte içtenlikli adam oyunu oynayan içtenliksiz insanların dünyasında yaşıyoruz. İçtenlikli olmak başlıbaşına bir kişisel yetkinlik sorunudur. Bizler çok zaman maskelerin arkasında yaşıyoruz. Bu yüzden içten davranışlarımız yazık ki yapay davranışlarımızdan ya da oyunlarımızdan çok daha cılız, çok daha etkisiz kalıyor. Büyük içtenlik gösterilerinin arkasında yaman bir ikiyüzlülük yatar çok zaman. Bu yalnızca birbirlerini uzaktan yakından tanıyanların ilişkilerinde değil, en yakınların ilişkilerinde bile kendini gösterir. Bir içtenlik alanı olan aşka bile maskeli donanımlarıyla girmek isteyenler vardır. Aşkın alanı içtenliğin alanıdır, çokları bu alana girdiklerini sanırlar ama içten olamadıkları için giremezler. Aşk gibi görünen ama aşk olmayan yakınlıklar vardır. Gide'in de pek güzel belirttiği gibi kimilerinin yaşamı içtenliksizlikte sürer ve içtenliksizlikte son bulur: *"Bazıları gerçekten içtenlikli bir duyguyu yaşayamadan bu dünyadan geçip giderler; böyle*

bir duygunun ne olduğunu bilmezler bile. Sevdiklerini, nefret ettiklerini, acı çektiklerini sanırlar; ölümleri bile bir öykünmedir."

-Sorun nereden kaynaklanıyor?

-Sorun bence dünyaya yerleşebilmek ya da yerleşememek sorunudur. Çok insan dünyanın içinde yaşadığını sanırken dünyanın kıyısında durur. Dünyada olmak tüm varlığıyla, tüm ruhuyla ve bedeniyle insanlığın içinde olmaktır. Oysa bizim iyileşmez korkularımız var. Korkularımızın büyük bir bölümü bencilliklerimizden kaynaklanır ve bencilliklerimizi besler. Bencilliklerinden kurtulabilmek bilgeleşmekle olasıdır. Dünyamızda bilge kişiler yüz binlerin içinde üçü beşi geçmez. Bu bilgeler insanlığın acısını çeken özgür insanlardır. Genel insanın eğilimi bilgelikle bağdaşmaz. Çokları almaktan yanadır, hemen hemen kimse vermeyi düşünmez. Pekçok insan bir şeyler verdiği zaman da almanın koşullarını yaratma hesapları içindedir. İnsanlar durmadan ediniyorlar. Kendilerini varedebilmek kaygısıyla kendilerini yokediyorlar, bunun için durmadan satın alıyorlar. Korkularla süren yaşam, korkularla sürdürülen yaşam kimseye iyilikler getirmiyor.

-Sanatın alanında bile azçok böyle değil mi bu?

-Evet, böyle. Sanat ürünleri genelde çok kötü. Kötülüğün temelinde içtenlikli olmayış yatıyor. İnsana kavuşaınamış olmak yatıyor. Kendi varlığı karşısında içtenlikli olamayan kişi başkaları karşısında içtenlikli olabilir mi? Sanat kendimizle başkaları arasında bir birlik arayışının alanıdır. Kendine durmadan yalan söyleyen kişi başkalarına haydi haydi yalan söyleyecektir. Gerçekte bir yalanlar dünyasında yaşıyoruz. Şiirler o yüzden kötü, romanlar o yüzden okunur gibi değil. Felsefede durum başka değil. Felsefe giderek yüzeyselleşiyor ve kargaşık bir görünüm alıyor. Felsefe gündelik

kaba siyasete indirgeniyor çok yerde. Bilimde de benzerlikler var. Örneğin tarihler o yüzden eksik ve sakat yazılıyor...

-Belki de insanın başkaları üzerinde egemenlik kurma isteminden kaynaklanıyor bu?

-Haklısın. İnsanlar başkalarına egemen olmakla kendi üstünlüklerini kurabileceklerini ve yaşayabileceklerini sanıyorlar. İçtenlik dediğimiz şey kafanın sağlamlığında ve yüreğin sıcaklığında gerçekleşebilir ancak. Kafalar karmakarışık, yürekler buz gibi. İçtenlikli olmayışımız ya da olamayışımız bizim doğadan getirdiğimiz özelliklerle ilgili değil. Doğa bize içtenliksizliği buyurmuş ya da esinlemiş olamaz. Hepimiz sonradan bozuluyoruz. Bozulmuş insanların arasında bozuluyoruz. Dupduru bir ruh yaşamın sallantıları içinde giderek bulanık bir ruha dönüşüyor.

-Toplumsal yaşamdaki güçlüklerin payı yok mu bunda?

-Olmaz olur mu! Toplumsal yaşamın terslikleri bizi basitliklerden yani yalınlıklardan koparıp bayağılıklara yöneltiyor. Basit insan gerçek insandır, yetinen insandır, başkalarını ezmeye, yoketmeye, onlara egemen olmaya yönelmeyen, birilerini yönetmek istemeyen ve yönetemeyen insandır. Basit insan kişilikli insandır, dünyada *tek kişilik* yerini koruyabilen insandır. Oysa insanların çoğu ya egemen olma tutkusunun saçmasapan takıntılarıyla yaşamlarını sürdürüyorlar ya da tersine tam bir ezilmişlik içinde eksiksiz bir silinmişliği, eksiksiz bir edilginliği yaşıyorlar. Her yanda efendiler ve köleler var. İnsan olamamanın koşulları içinde efendilerin köle ve kölelerin efendi olduğunu görebilmek için keskin bir bakışa ulaşmış olmak da gerekmiyor. Çılgın bir akış bu, insanları birbirlerinden koparıyor, birbirlerine düşman ediyor, hemen her kişinin yüreğinde adam öldür-

menin iğrenç duygusallığını kışkırtıyor.

-Bugünün insanı sorunlar içinde boğulmuş görünüyor, ne dersin?

-İnsanlık hep sorunluydu, bugün de sorunludur. Basitlik diye adlandırdığımız doğal niteliğimizi koruyabilseydik elbette içtenlikli olabilecektik. Rousseau haklıydı, yaşamı bilim diye sanat diye felsefe diye öylesine karmaşıklaştırdık ki dünya içinden çıkılmaz bir görünüm aldı. Bu sözlerimden bilime, sanata, felsefeye düşman olduğum gibi bir anlam çıkarmazsın umarım. Zaten karşı gibi görünse de Rousseau da bunlara karşı değildi. Bunların insanlık yararına kullanılması önemliydi. Bunlar bizi bize daha çok yabancılaştırmamalıydı. Gerçekte bilimin de sanatın da felsefenin de kendileri olarak bunda hiçbir suçu yok. Onları biz bize çok daha yakın koşullarda geliştirebilirdik. Onları çok kötü kullandık. Bugün kültürün bu üç temel alanındaki korkunç görünümler onları bizim çok kötü yerlere sürükleyip götürdüğümüzü gösteriyor. Bugün felsefe böyle mi olmalıydı? İnsana hiçbir şey vermeyen, söz oyunlarından başka bir anlama gelmeyen, en bilge kişilerin bile anlamakta güçlük çektiği, dünyanın hiçbir sorununa yönelmeyen bir felsefe ne işimize yarayacak bizim! Adını bilmediğimiz ve düşüncelerini tanımadığımız felsefe profesörleri dünyanın her yerinde filozof sıfatıyla karanlığı eğiriyorlar, sonra o eğirdikleri karanlıkla kapkara kargaşalar dokuyorlar.

-Dünyada da böyle bu bizim toplumumuzda da...

-Bizim toplumumuz için bu durum biraz daha korkutucu. Şu kendine ağır gelen, kendi yükünü çekemeyen toplumda, fenerle arasanız da bulamayacağınız şeylerin başında, bulmakta iyice zorlanacağınız şeylerin başında içtenlik gelir. Kimin nerede ne yapacağını, kimin nerede kime ne oyun oynayacağını, kimin kime nerede ne biçim külah giydireceğini

bilemezsiniz. En güvendiğiniz adamın kuyunuzu kazdığını sezdiğinizde şaşmazsınız, öfkelenmezsiniz, bunalıma girmezsiniz: bu olağandır, kabalıklar kadar. tembellikler kadar, korkaklıklar kadar olağandır.

-Bunu bir yazgı olarak mı görmeli, bir yazgı olarak mı değerlendirmeli? Bunu bir toplumun değişmez özelliklerinden biri olarak mı belirlemeli?

-Hayır, bunu yalnızca yetersiz kişiliklerin oluşturduğu, buna bağlı olarak bunalımlı ilişkilerin geçerli olduğu bir toplumda insanın aşılabilir yazgısı olarak değerlendirirsek yanlışa ve daha önemlisi umutsuzluğa düşmemiş oluruz. Ancak benim bu belirlemem durumun pek de ciddiye alınacak bir durum olmadığını mı gösteriyor, nasıl olsa gelip geçici olmakla pek de önemsenmeyecek, önemsenmemesi gereken raslantısal bir durum olduğunu mu gösteriyor? Elbette değil. Bir kere kısa erimde gelip geçici olduğunu nereden çıkarıyoruz? Aşılabilir demek geçici demek midir? Nice "gelip geçici", iyileşme koşulları oluşmadığı sürece kalıcılık kazanır.

-İnsanoğlu içten olma yani bir bakıma dürüst olma koşullarını öncelikle ailede kazanır. Öyle değil mi?

-Birey ilk içtenlik deneylerini ailede yapacaktır. Evet, ilk dürüstlük deneylerini de diyebiliriz. Aile öncelikle kendi içinde saydam olması gereken bir kurumdur ya da toplumsal birimdir. Ailenin saydam olabilmesi için kadınla erkeği bir aile kurumu oluşturmak üzere yanyana getiren koşulların insani koşullar olması gerekir, özellikle ticari koşullar yani çıkar koşulları olmaması gerekir. Aileyi oluşturan temel etken aşk olmadığı zaman, en azından sevgi olmadığı zaman, karşı cinsten iki kişi birbirleriyle çıkar birlikteliği (buna kimileri "akıl birlikteliği" derler) kurmak üzere bir sözleşme içine girdikleri zaman aile bir toplumsal bü-

tünlükten çok bir katışmaçtır. Dağılabilir bir yapay bütünlüktür. Böyle bir yapı içinde insanların içtenlikli olma koşulunu gerçekleştirmeleri olası değildir. Böyle bir yapı içinde değerin değerini bilen kişilikli insanların yetişmesi olası değildir.

-Ailede kişilikli bireyin yetişebilmesi bugünkü koşullarda olası mı?

-Ne olursa olsun aile başta olmak üzere tüm toplumsal kurumlarda bireyler için önce *kişi* olmanın koşulları yaratılmalıdır. Oysa bu toplumun tüm katlarında varlığını sürdürmekte olan aile kavrayışında bireyi kişi yapacak olumlu koşullar yok denecek kadar azdır. Yani bu toplumda insan bakkal olabiliyor, kamyon şoförü, keresteci, hamal, cerrah, avukat, nalbur olabiliyor, iş kişilikli olmaya gelince akan sular duruveriyor. Elbet bu konuda okulların da büyük sorumluluğu var diyeceksin. Var elbet. Ama aile çok önemli. Durmadan yalan söyleyen bir büyükanne ya da bir büyükbaba, zorda kaldı mı çekilin başımdan diye bas bas bağıran mutsuz bir anne, her zaman kendini sarsılmaz bir yetke olarak gören, duyguları ve düşünceleri hiçe sayan geri kalmış bir baba genç insanların kişilik oluşturabilmeleri için ne ölçüde yeterli olabilecektir? Hastasına kaba davranan ve onu yolunacak kaz gibi gören hekime kızıyoruz, ama onun nasıl bir aileden geldiğini düşünmüyoruz. Yoksul müşterisine hakaret eden bakkala kızıyoruz, ama unutmayalım ki o kişi en yakınlarına da öyle davranıyor. Yakınları için çok iyi olan ama başkalarına rahatça kabalık edebilen bir insan kişilikli birey yetiştirmede uygun bir insan mıdır? Yakındakine de uzaktakine de kötü davranan insandan daha mı değerli sayalım onu?

-İçtenlikli olmanın kolay bir iş olmadığı görülüyor.

-Böyle bir toplumda, herkesin birbirine oyun oynadığı,

insanların en yakınlarıyla bile sağlıklı insani ilişkiler kurmayı beceremedikleri bir toplumda içtenlikli olmak bir düş bile olamaz. Tam anlamında insan olma koşullarının varlığını gerektiren ilişkilerin, sağlam kafaların ve sağlam yüreklerin varlığını gerektiren ilişkilerin, en başta da gerçek anlamda kültür oluşumlarını verimli kılacak ilişkilerin kurulabilmesi belli bir kafa ve yürek yetkinliği olmadan olmayacaktır. Bizim insan yaşamını kalıplıyor yani çok katı bir biçimde koşulluyor diye her zaman kuşkuyla baktığımız göreneklerin bile iyi insani ilişkiler kurmakta az ya da çok katkısı olabilir. Oysa geriliğin kabasaba koşulları göreneklerin sağlayacağı yararlan da hiçe indirecektir. Olumsuz koşullarda yaşayan toplumların görenekleri yaratışı da algılayışı da hastalıklıdır. Zaten bu gibi ortamlarda görenekler de neredeyse hiçe indirgenmiştir ya da çıkar hesaplarıyla dengelenmiştir: baldızına saldıran eniştenin, yengeyle işi pişiren yeğenin, on üç yaşında bir çocuğa zorla ya da parayla livata uygulayan "aile babası"nın, kestiği kurbanın etini küpe basan inançlının, kaçırdığı vergilerle sabahlara kadar vur patlasın çal oynasın eğlenen para babasının göreneklerle bir ilişkisi kalmış mıdır? Boşuna uğraşmayalım, bu koşullarda ne doğru dürüst sanat yapabiliriz, ne doğru dürüst bilim yapabiliriz, ne doğru dürüst felsefe yapabiliriz, ne doğru dürüst siyaset yapabiliriz. Adam kendine filozof diyor, gerçekten filozofmuş gibi çalımla dolaşıyor, kasılmaktan boynunu çeviremiyor, ama gelmiş geçmiş tek bir filozofun hatta benim gibi bir felsefe öğretmeninin bile kendine yakıştıramayacağı bir davranışı kendine yakıştırıyor: arkadaşının yüzüne tak diye telefonu kapıyor. Elbette her şeyimiz var çok şükür, sanatımız da var, bilimimiz de var, felsefemiz de var, ama bütün bu varolan şeyler kimseleri sevindirecek ölçülerde değil ya da ancak bizi sevindirecek ölçülerde. Önce insan ol-

mak, sonra daha başka bir şeyler olmak. Önce adam olmayı yani içtenlikli olmayı becerebilmek...

-Biz de La Rochefoucauld gibi içtenlik yüreğin bir açılımıdır diye düşünelim mi?

-Yüreğin ve kafanın ya da daha doğrusu yetkin bir bilincin açılımıdır diye düşünelim.

YAŞAMDA VE SANATTA İÇTENLİKLİ OLMAK KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-İçtenlikli olmak konusunu seninle konuşmuştuk. Ancak bu konuyu biraz da toplumsal açılımlarıyla ele alalım istiyorum. O yüzden sorunu tersten koyacağım: içtenliksizlik nedir? Toplumda doğru yerde durmak bence bir hesap sorunu değil de bir içtenlik sorunu olmalıdır. Bir ahlak sorunu yani. Bir gün seninle ilgili bir toplantıda senden yaşlı bir arkadaşın senin ne kadar içtenlikli biri olduğunu anlatmıştı, ben bundan senin içtenliksiz bir insan olduğun sonucunu çıkarmıştım. Bence seni içtenliksiz biri, maskeli biri olarak göstermek istiyordu...

-Olabilir, bazen öyle yaparlar, över gibi yapıp vururlar. Biz böyle şeylere aldırmıyoruz. Ben içtenliksiz biri olduğumu sanmıyorum, ancak aklına geldiği gibi konuşan, ağzına geleni söyleyen biri de değilim. İçtenlikli olmak adına falanca kadınla nasıl seviştiğini, falanca işte nasıl kurnazlık edip birilerini keyfi için gülünç düşürdüğünü anlatan adamlar vardır. Bu bana tiksinti verir. Ne der Montaigne? *"Her zaman her şeyi söylemek doğru olmaz, aptallık olur bu. Ancak söylediklerimizi düşündüğümüz gibi söylemeliyiz, başka türlüsü hainlik olur."* Ağzı sıkı olmanın da sınırı ya

da koşulları vardır. Ağzı sıkı adamlar içtenliksizdir ama ağzına geleni söyleyenler içtenliklidir diyebilir miyiz? Yalan söylememek kadar doğruyu gizlememek önemlidir. Bunu bize Stoa filozofları öğretmişlerdi. Öte yandan sözü saçıp savurmak kendini bilen birine yakışmaz. Ancak, dediğini anımsadım şimdi, o kişi beni o toplantıda kendini gizleyen biri olarak göstermek istedi.

-İçtenliksiz olmak ne demektir sence?

-İçtenlikli olmak özüyle sözü ya da düşüncesiyle davranışı uyuşuyor olmak demektir. İçtenliksiz olmak da bunun tersi. İnsan öncelikle kendine karşı içtenlikli olabilmelidir. Kendine karşı içtenlikli olmayan insanlar başkalarına karşı nasıl içtenlikli olabilirler. Kendine yalan söylememek diyebiliriz buna. Yapılması gerekeni yapmak ve bir takım kaygılar nedeniyle geri adım atmamak. Toplumsal yaşam bizden bunu bekler. Ölçülü gitmek ama doğru iş yapmak. Ahlak değerleri doğruları çıkarların üzerinde tutmamızı öngörüyor.

-Bu tanıma göre içtenlikli olmak zor şey.

-Hayır, hiç de zor değil. Ahlaklı olmak ahlaksız olmaktan, özel olarak da içtenlikli olmak içtenliksiz olmaktan çok daha kolaydır. Gerçek insan olmanın tüm temel koşulları uyulması çok zor formüller gibi görünür. Oysa bu konuda da alışkanlık bizim en büyük yardımcımızdır. Yalancının iyi bir belleği olmalıdır derler. Olmalıdır ki söylediği yalanı unutmasın. İçtenlikli kişinin iyi bir belleği olması bu anlamda gerekmez yani böyle bir kişi yalanım çıkarsa kaygısıyla sözü sıkı bir bellek denetiminde kullanmak zorunda değildir. Oysa her yalancının iyi bir belleği olmalıdır. Yalancının belleği iyi değilse ne olur? Adam kendini ele verir. Adana'ya gittiğini söylemiştir, dönüp gelir gibi yaptığında *"Antalya'dan dün yola çıktım"* deyiverir.

-İnsanın içini açabilmesi için içinin temiz olması gerekir değil mi?

-La Rochefoucauld der ki: *"İçtenlik gönlün bir açılımıdır. Çok az insanda bulunur. Genellikle içtenlik gibi görünen şey başkalarının güvenini kazanma yolunda ince bir gizleyiştir."* İnsanlar genellikle içlerini göstermek istemezler. İçtenlikli gibi görünen pekçok davranış özünde içtenliksiz olabilir. *"Bak, bunu yalnız sana anlatıyorum"* demekle, *"Ben hiçbir şeyimi senden gizlemem"* demekle, *"Sana çok özel bir şey söyleyeceğim"* demekle içtenlikli olamıyoruz.

-Bununla birlikte insanlar içtenlikli görünmeye özen gösterirler. En içtenliksizler bile. Neden?

-İçtenlikli olmak içi temiz olmanın kanıtıdır yani ahlaklı olmanın kanıtıdır. İçtenliksiz olmak demek bir şeyler gizliyor olmak demektir. İçtenlikli olmak başkadır, içtenlikli görünmek başkadır. *"Aynı anda hem içtenlikli olmak hem içtenlikli görünmek olmaz"* der André Gide. İçtenlikli görünenler daha doğrusu görünmeye çalışanlar çok zaman bu yapay gösteri içinde kendilerini gülünç ederler. Onlar içlerindeki çirkini ya da daha doğrusu kötüyü gizleme çabası içindedirler. Sinsilik kendini gizlemek yolunda bir çabadan başka bir şey midir?

-İçtenlikli olmak zor mu?

-İçtenlikli kişi için ya da daha doğrusu dürüst insan için içtenlikli olmak elbette zor değildir, böyle bir kişi için içtenlikli olmak son derece doğal bir iştir. Dedim ya, hatta alışkanlıkla ilgilidir. Kendini yalana alıştırmış bir kişi, zorlasa da kendini içtenlikli olamaz. Kötü yaşamlar içtenliksizliği kendiliğinden getirir. Yalan söylemek dürüstlük yolundan sapmış bir kişiye kolay gelecektir. Ayrıca zor gelse ne olur ki. Gizlenmesi yüzde yüz gerekli şeyler vardır kimi-

lerinin dünyasında: biri çıkıp uyuşturucuya bağımlı olduğunu gönül rahatlığıyla yakınlarına anlatabilir mi?

-Yalanı besleyen belli bir kaynak var mı?

-Elbette var. Öncelikle yalanı besleyen kaynak kişilik zayıflığıdır. Zayıf kişilikli insanlar içlerindeki o cılız varlığı kimseler görmesin diye çırpınır dururlar. Çok zaman onların kasıla kasıla dolaşmaları bu yüzdendir. Kişilik zayıflığını besleyen ana kaynak da baskıdır. Bütün baskıcı anababaların çocukları adamın gözünün içine baka baka yalan söylerler. Her yalancı bir baskı yılgınıdır öncelikle. Bu gibi insanlar yalana alışmışlardır, öyle ki hiç gerekmediği zaman bile yalan söylerler. Yalan söylemek bir zevktir onlar için. Demek ki baskıcı toplumda yalancının sayısı hiç de az değildir. Öğretmen yalan söyler, der ki: *"Çocuklar ben çok önemli bir toplantıya gidiyorum, siz kendi kendinize çalışın."* Öğrenci yalan söyler: *"Efendim, dün gece büyükannem ağırlaştı, onu hastaneye götürdük, bu yüzden ödevimi yapamadım."* Sevgili yalan söyler: *"Dün tam sana gelecekken bir telefon, annen hasta çabuk gel, gittim ki kadın serilmiş yatıyor."* Anne yalan söyler: *"Bu yaşıma kadar sizden başkasını gözüm görmedi, sizin için saçımı süpürge ettim."* Gazeteler yalan söyler. televizyonlar yalan söyler. herkes hiç sıkılmadan birbirine yalan üstüne yalan söyler...

-İçtenliksizlik biraz da çıkarcılık mıdır?

-Önünde sonunda öyledir. İçtenliksiz kişi kendini savunur. O sürekli savunma ya da kendini kanıtlama durumundadır. Bir içtenlikli adam maskesi takmıştır yüzüne. Bu maskenin arkasında küçücük bir adam vardır. çok küçük çıkarlarını korumak ya da çok küçük çıkarlar sağlamak hevesiyle yanıp tutuşan bir adam. Varolabilmek için küçük ilişkilere giren bir adam. Yöneticisine gider der ki: *"Bu kurumu kimse senden daha iyi yönetemezdi."* İçinden de şöyle der:

"Salak, sözüme inanıp kasılmaya başladı. Bundan daha ahmak bir yönetici düşünemiyorum." Bu yönetici konusunda arkadaşlarıyla konuşurken de sözü yuvarlayıp duracaktır: *"Ay doğar gediğinden, insan utansın dediğinden. Ona söz söyleyenler kendileri nedir ki! Sade pirinç zerde olmaz bal gerektir kazana, baba malı tez tükenir evlat gerek kazana. Ağacı sevdiren aşı, insanı sevdiren işi. Bu adam yönetici. Beğenmeyen kim?"*

-Ama her içinden geçeni söyleyen kişi de gerçek anlamda içtenlikli değildir diye düşünüyorsun. Sana göre tutarlı bir kişilik neyi söylemesi neyi söylememesi gerektiğini bilecektir. Ne dersin?

-Her kişinin kendine göre bir dünyası, kendine göre gizleri vardır. Onları açık etmek istesek de edemeyiz, hatta etmemeliyiz. Bizim içimizdeki her şey başkalarını ilgilendirmeyecektir ya da zaten ilgilendirmemelidir. Birine olan duygularımızı bir başkasına tüm özellikleriyle anlatabilir miyiz? Ayrıca, anlatmamız gerekir mi? İnsanlar içtenlikli olmak adına meyhanelerde ya da herhangi yerlerde içlerini karşılarındaki insana ya da insanlara boşaltıp rahatlarlar. Bu yöntem bunalmamak için çok iyi bir yol olsa da toplumsal yaşamı zedeler. Psikiyatra gitmeden ayakta tedavi gibi bir şeydir bu. Kendini bilen adam böyle bir gereksinim duymaz, çünkü her şeyden önce anlatmak istediği şeyleri karşısındakine kolay kolay iletemeyeceğini bilir.

-Şimdi izin verirsen işi sanata ya da estetiğe getirelim.

-Olur, getirelim.

-Sanatçı içtenlikli olması gereken kişi midir? İçtenliksiz sanatçı ne demektir? İçtenlik olmadan sanat olabilir mi?

-Sanatta içtenlikli olmanın iki temel anlamı vardır. Bi-

rincisi kendini iyi tanımak, ikincisi insanı anlatırken kendini de tüm öznel özellikleriyle açık etmekten utanmamak. Sanatı yalan üzerine, temelsiz kurgular üzerine oturtamazsın. Önünde sonunda insana insanı tanıtacaksın, insanın temel bilgisini sunacaksın. Aşk şöyle şöyle bir duygudur derken aşkta yaşadığın çok özel duyguları kimselere göstermek istemezsen insanlara aşk duygusu diye kurgularını mı anlatacaksın? İçtenliksiz sanatçı demek kendini sanatına yansıtmaktan korkan sanatçı demektir. Bir de şu var: içtenlikli olmak bir istek ya da bir eğilim işi olduğu kadar bir bilinç yetkinliği işidir. Kendini iyi tanımayan insan dolayısıyla insanı iyi tanımayan insan kime neyi nasıl anlatacaktır?

-Kendini iyi tanımak derken ne demek istiyorsun?

-Sağlıklı ve yetkin sanat yapabilmek için gelişmiş ve tutarlı bir bilince gereksinimimiz var. Pekçok bilinç, karmaşık yapısı içinde kendine döndüğü ve kendinden bir takım doğrular derlemeye yöneldiği zaman bir ormanda yitip gider gibi kendinde yitip gidiverir. Kendini iyi bilmeyen bilinç korkunç bir şeydir, o genellikle gerçekliğe denk düşmediği için kendinde olmadık yabancılıklar barındırır. Böyle bir bilinç apaçık bir fikir üzerine kurulması gereken yapıtı yetkin bir biçimde oluşturma yolunda daha baştan eksikli kalacaktır. Çünkü o bir yapıta temel olacak olan apaçık fikri oluşturabilecek ve daha sonra bu fikri işleyebilecek kavramsal ve sezgisel yetkinliğe ulaşmış değildir. Fikri yani çıkış noktasını sağlam koymadığınız zaman yaratının geleceği ya da sonu raslantıya kalmış olur. Kendinde dünyanın en genel görünümünü kavramsal bir dolgunluk ve tutarlılık içinde taşımayan kişinin yaratma adına yapıp ettikleriyle sanatçı sıfatına uygun düşmeyeceği kesindir. Bulanık bilincin sağlayacağı geldigeçti sezgilerle sanat yapmak olası mıdır? Değildir. Onunla sanata benzer bir şeyler yapılabilir ama sa-

nat yapılamaz. Sanat yapmak apaçık bir fikirden giderek en karmaşık gerçekliği yalın bir biçimde dışlaştırabilmek demektir. Öte yandan karmaşık bilinç kendine güvenemeyen, kendini maskeler altında gizleyen, örtüler altına koyan bilinçtir. Ya birileri ondaki bir zayıflığı görürse? Bu kaygıyla o kendini gizler de gizler. Böyle biri şiir diye tam bir içtenliksizlik içinde düzmece ya da yapay duygu-düşünce bileşimlerini dile getirir. Böyle biri resimde biçim oyunlarına dalar. Böyle biri müzikte cılızlaştıkça cılızlaşır. Yürekli olmak için sağlam bir bilinç etkinliğine ulaşmış olmak gerekir.

-Ancak sanatçının kişisel zayıflıklarını insanlara hiç çekinmeden açık açık göstermesi de sence biraz garip değil mi?

-Gerçek anlamda sanatçı utanılası yanları olmayan kişidir. Rüşvet alan bir adam sanatçı içtenliğine ulaşmak adına bu durumunu anlatacak değildir, ama sanatçı dediğin adamın zaten rüşvet gibi şeylerle ilgisi olmaz. Sanatçının zayıflıkları insan olma durumunun getirdiği doğal zayıflıklardır. Sanatçının zayıflıkları utanılası zayıflıklar değildir, tersine insan olmanın gereği olan zayıflıklardır. Kendimi sevgilimin gölgesi gibi görüyorsam bunu açık açık söylemekte hiçbir sakınca görmem. Ama insan sevgilisinin gölgesi de olur muymuş görüşünden giderek bir kişi sanat yapmak adına erkek görünümler altında duygularını olmadık biçimlerde, sizin de anlayamayacağınız bizim de anlayamayacağımız, kendisinin de anlayamayacağı biçimlerde açıklamaya kalkabilir. İnsanın saçmaladıkça, bulanıklaştıkça, ne dediği anlaşılmaz oldukça büyük sanatçı durumuna geldiğini sananlar tam bir kördöğüşü içinde sanat düzeyinde iletişim kurmaya çalışırlar. Kimsenin kimseyi anlamadığı bu gibi durumlarda kötü sanat yasallaşır ve iyi sanatı kovacak biçimde yerleşir.

-Demek ki iyi sanat ya da gerçek sanat zorunlu olarak içtenliklidir?

-Elbette.

-Ve yetkin bilinci gerektirir?

-Elbette.

-Sanatçı yalnızca yaşadığı duygu-düşünce bileşimlerini mi sanata dönüştürecek? Yani bir şair özlemi yaşamadan da özlemi içtenlikle anlatamaz mı?

-Şair de herkes gibi özlemin kaba fikrine az ya da çok ulaşmış kişidir ya da olmalıdır. Özlemin en gelişmiş kavramına ulaşmış olsak bile bu bizim bir özlem şiiri yazmamız için yeterli değildir. Çünkü özlemin kavramı bana hiçbir zaman özel bir özlemin duygu-düşünce yükünü veremeyecektir, bir duygu-düşünce bütünlüğü karşısında bir kavram herhangi bir bilgi biriminden başka bir şey değildir, ben böyle bir bilgi birimini bir yapıt oluşturmakta tek başına kullanamam, ondan elbet yararlanırım ama onunla ne esini yakalayabilirim ne estetik nesneyi oluşturabilirim. Böyle bir bilgi birimi yapıt için bir şemadan başka bir şey olmayacaktır. Böyle bir şemadan yola çıkarak özlem üzerine *şiirsel görünen* ileri geri sözler etmek olasıdır elbette ama gerçek anlamda bir özlem şiiri yazmak olası değildir. Her yapıt estetik nesneyi kuran ve öne çıkaran bir yaşantı'yı gerektirir. Benim özlemim özlemlerden biridir, sayılamayacak kadar çok özlemden ya da özlem çeşidinden biridir. Benim işte bu özel özlemi nesnelleştirmem gerekir. İşte içtenlik bu noktada bir zorunluluk olur. Önce yaşamalıyım sonra yaşadığımı duygu-düşünce bütünü içinde simgeye dönüştürebilmeliyim, daha doğrusu simgeler bütününe dönüştürebilmeliyim. Zaten izleyici de benden özlemin kavramsal açıklamasını yani tanımını beklemez, benim özel özlemimi bir insan gerçeği olarak sezebilmenin ve bir bakıma yaşayabilmenin koşullarını

bekler. Yaşamadınızsa anlatamazsınız. Ancak yaşamak dediğimiz şey ille de *başından geçmiş olmak* olmayabilir. Yaşantıların izlenimleri de bizler için birer çıkış noktası hatta birer belirleyici fikir oluşturabilir. Yani öyle bir özlem düşünürüm ki bu özlem benim bir bakıma yaşadığım bir özlem durumuna gelir. Onu bir gerçeklik olarak kendimde tartışarak yaşarım. Başka özlemler yaşadığım için, nice özlem yaşamış olduğum için o özlemlerden giderek bir özlem tasarlayabilir ve onun şiirini yazabilirim. Gene de bilincin daha önceki yaşam koşullarından giderek yaşamsal bir tasarıma ulaşma çabası her zaman verimli bir çaba olmayabilir.

-Primum vivere *diyorsun yani? Önce yaşamak...*

-Evet, öyle diyorum. Yaşanmışın sanatı vardır, tasarlanmışın sanatı olabilse de kolay değildir. Elbet buradan kaskatı bir kurala ulaşmak gerekmez: sanatçı bize gerçekliğin heyecan veren bir yüzünü sunarken onu yaşamış mıdır yoksa tasarlamış mıdır ya da ne bileyim başka yaşamlardan kopya çekerek elde etmiş midir, biz buna karışamayız.

-Demek ki şiir diye o kuru kuru şeyleri yazanlar...

-Onlar kafalarıyla değil doğrudan doğruya kalemleriyle yazıyorlar. Yaşanmış ya da yaşanmamış... Şairin bilinci şiire göre oluşmamışsa, romancının bilinci romana uzaksa, ressamın bilinci ressam bilinci değilse ne yapacaksın! Salt iyi niyetle sanat yapılabilir mi?

-Şair olmadan şiir yazmak ya da? Böyle diyemez miyiz?

-Neden diyemeyelim. Ta kendisi. İçtenlikli olmak yetmez, önce sanatçı olmak gerekir. Bütün içtenliğinle içini kağıda ya da tuvale dök bakalım sanat oluyor mu? Sanatta içtenlikli olmak bir dostla konuşurken içtenlikli olmak gibi bir şey değildir. Daha doğrusu onun gibi bir şeydir de ondan daha çok bir şeydir.

-Şiir yazacak kişi öncelikle şair bilinci oluşturmalıdır kendinde diyebilir miyiz?

-Elbette diyebiliriz. Ustalaşmak dediğimiz budur işte. Şiir söylemek ya da şairce konuşmak için büyük bir çaba harcamak gerekir. Bütün sanatlarda böyledir bu. Resim için de ressam bilinci oluşturacaksın. Şair gibi görmek. ressam gibi görmek, müzikçi gibi görmek. O yüzden her şiir yazana şair, her tuval boyayana ressam, her şarkı söyleyene ya da çalgı çalana müzikçi diyemiyoruz.

-Özetlersek...

-İçtenlikli olabilmenin birinci koşulu yaşamaktır. İnsan ancak yaşadığını doğru olarak anlatabilir, anlatabildiği kadar. Ancak yaşanmış şeylerle ilgili olarak içtenlikli olabiliriz. Öte yandan sanatçı yaşamadığı ama öbür yaşadıklarından giderek sezgisine ulaştığı şeyleri de içtenlilikle sunma olanağını yaratabilir kendinde.

-Bir tür iç deney mi?

-Evet, bir tür iç deney, bir tür çıkarım. Yaşamak biraz da görmektir. Evet, bir şeyi iyi tanımak için, yakından tanımak için o şeyi yaşamış olmak gerekir. Ancak yaşamadığımız ama başka yaşam deneylerinden giderek sezgisine vardığımız bir gerçekliği de gerektiğinde içtenlikle kurgulayabilir ve yansıtabiliriz. Ama sanatçı yaşamadığı şeyi neden anlatmak istesin? Bilemem. İsteyebilir. Önceki yaşam deneylerimiz bir insanlık durumunun kavranılmasında ve açıklanmasında bize kolaylıklar sağlar. Öyle olmasaydı romancılar yalnız yaşadıklarını yazmak durumunda olacaklardı, bazılarını sandığı ve yaptığı gibi romancılığı anı yazarlığı yerine almamız gerekecekti. Biz yalnızca dokunarak mı yaşıyoruz, tasarlamak da yaşamak değil mi? Ancak tasarlayabilmek için iyi bir görme gücüne gereksinimimiz vardır. Ben iyi bir yaşam ustasıysam ya da düpedüz iyi bir gözlemciysem, dünyayı bile-

rek gözlemliyorsam bir yaşam biçimini, bir insanlık durumunu ya da bir kişilik özelliğini ya da ne bileyim herhangi bir olguyu sanatımda rahatça kavratabilirim, kavratabilmeliyim. Böyle bir görü'ye, böyle bir yatkınlığa ulaşamamışsam zaten sanat gibi soyutlamacılığa dayanan, tasarlayabilme, kurgulayabilme ustalığına dayanan bir işte başarılı olamam. Sanatta içtenlikli oluş daha çok doğrulara ya da gerçekliklerin bilgisine ulaşabilme adınadır. Ne diyordu André Gide: *"Bazıları gerçek anlamda içtenlikli bir duygu duyamadan yaşamlarını tüketirler. Bunlar neyin ne olduğunu bilmeyen kimselerdir. Sevmeyi, nefret etmeyi, acı çekmeyi düşleyip dururlar. Ölümleri bile bir öykünmedir."* Sorun gelip bilerek yaşamak ya da neyi yaşayıp neyi yaşamadığını bilmek sorununa dayanıyor. Sanatta içtenliksizlik beceriksizlikle belirgindir ya da beceriksizlikle birlikte yürür. Onun da altında koca bir yaşamamışlık yatar, koca bir deneyimsizlik yatar. İçtenlikli olmak biraz söyleyecek sözü olmaksa biraz da neyi nasıl söyleyeceğini bilmektir.

BUGÜNÜN KENTLİSİ ÜZERİNE KENDİMLE KONUŞMA

-Bugün seninle kent insanları üzerine, kent insanlarının genel özellikleri üzerine konuşalım istiyorum. Varoşlardaki sıkıntılı ve çok sorunlu insanları değil de iyi durumda olanları, bu arada okumuşları dolayısıyla toplumun gidişinden daha çok sorumlu olanları ele alalım istiyorum.

-Bugün kentlerimizde yaşayan insanların yaşamı gelişmiş ülkelerdeki benzerleriyle çokça benzeşiyor mu? Hiç sanmıyorum. Benzerlikler olabilir, ancak büyük ayrılıklar da var. Bugün bu ülkede kentlerde yaşayan insanlar yalnızca yarar değerlerini önemseyen, yüce değerlerle hemen hiçbir alışverişi olmayan insanlar durumuna geldiler. Örneğin klasikliği ve duyguculuğu yaratan, giderek insanlığa kültür düzeyinde büyük değerler armağan eden batı kentlisiyle pek benzerliği yok kentlimizin. Dünya da bugün çok sorunlu. Bütün dünya kültür açısından yani bilim, felsefe ve sanat açısından buyük sıkıntılara düştü. Batı'daki kent insanı da bizim kentlimize benzer özellikler kazanıyor giderek. Batı'nın kentlerinde yaşayan pekçok insan Descartes'ın, Shakespeare'in, La Rochefoucauld'nun kalıtçısı değil artık.

-Şaka etmiyorsun değil mi?

-Şaka etmiyorum: Hollanda aydını örneğin bir Pieter

Bruegel'i yeterince tanımıyor. Bir fransız insanının Flaubert'le büyük bir yakınlığı yok artık. Dostoyevski eskisi kadar ilgi çekmiyor...

-Bizim kentlimize gelince...

-Bizimkine gelince, onun kendinden bile haberi yok, Nazım Hikmet'i bile doğru dürüst tanımıyor. İki yoldan birini seçmek gerekiyor: ya yüce değerlerle içli dışlı olacaksın ya da yarar değerlerinin peşine gideceksin. İkisi bir arada olmaz mı? İkisini birden oldurmaya çalışanların durumu ortada. Eskiden beri bilgeler insan olmanın temel koşulu olarak tek bir şeyi belirlediler: zenginliklere sırt çevirebilmeyi ya da bir başka deyişle pırıltılı yaşamdan vazgeçebilmeyi. Paraydı, ündü, unvandı, maldı, mülktü... Yüce değerlere ulaşabilmek için bunlardan uzak durmak gerekiyor. Ancak bu bir istek işi değil bir bilinç işidir. Bilgece bir yetkinliği gerektirir. Basit adam yüce değerler adına dünya malından vazgeçer mi? Geleceğin mutlu dünyasını işte bu kaba değerlerden vazgeçmiş insan oluşturacak, olursa.

Durum pek iç açıcı değil demek ki.

-İç göçle şişmiş ve kent olma niteliklerini yitirmiş kentlerimizde insanlar genelde gündelik bilinçle yaşayan, günü kovalayan insanlardır. Kimse aptal değildir, ama çok büyük bir çoğunluk düz cahildir. Bu toplumun yüzde şu kadarı geri zekalıdır demek insan gerçeğini bilmemektir. Her toplumda ileri zekalılar gibi geri zekalılar da vardır. Zeka tek başına önemli bir şey değildir. Zeka işletilmediği ya da kullanılmadığı sürece boş bir kaptır, kendi başına hiçbir şeyi çözümleyemez. Başta ahlaksızlık olmak üzere bütün kötülüklerin anası cahilliktir. Bugünün kentlileri çok kötü bir eğitimden geçmişlerdir ve geçmektedirler. Bunlara eğitilmiş insanlar gözüyle bakmak çocukluktur. Bu düzeyde eğitilmiş biri yüce değerlerden sözettiği zaman bile yalnızca yemeyi, içmeyi ve çiftleşmeyi düşünecektir. İnsanların yarardan başka

bir şey düşünmediği bir toplumda eğitimin yüksek düzeyde olması bir mucize olurdu.

-Bu gerilikte hani o ikide bir adı anılan emperyalizmin hiç suçu yok mu?

-Hırsız her zaman suçludur. Ancak hırsızla başetmek istiyorsan öncelikle kapıyı açık bırakanla hesaplaşacaksın. Bu neye benziyor? Yüreği *evlenip paçayı kurtarmak* heyecanıyla dolu kadının ayağıyla tıpış tıpış gittiği yerde "tecavüze uğradım" çığlıkları atmasındaki zavallılığa benziyor. Cumhuriyet aydını Osmanlı'dan kalma alışkanlıklarını sıkı sıkı koruyarak düşlere daldı, gerçeklikte hiçbir karşılığı olmayan kalkınma düşleri yaşadı. Sonra bir de baktı ki işler her gün biraz daha sarpa sarmaktadır. IMF'ye veryansın edebilmek için insanın utanmaz olması gerekir. Sen istemedin de sana zorla mı borç verdiler? Bir toplumda her anlamda üretimden sorumlu olanlar bile tüketimden başka bir şey düşünmüyorlarsa o toplum yanmıştır. Yeni kent insanı önce ülkeyi belli ölçülerde *vergi cenneti* kılan koşulları oluşturdu, sonra da *verginin getireceği sınıfsal yararları umursamadan* tam bir mirasyedi yaşamı sürdürmeye başladı. Giderek ülke ucuz emek pazarına dönüştürüldü.

-Bunu tam bir bilinçlilikle mi yaptı sence?

-Bunu tam bir bilinçsizlikle yaptı. Bilinçsizlik gerekçesi kimseyi temize çıkarmaya yetmez. Kimse bilinçsizliğini herhangi bir olumsuz durum için gerekçe gösteremez. Temel belirleyici ne olursa olsun yanlış yanlıştır. *"Adam öldürmenin kötü bir şey olduğunu bilmiyordum"* diyebiliyor musun yargıca? De istersen. *"İyi, şimdi öğrenmiş oldun"* der o da. Her neyse, öyle oldu böyle oldu, bugün gelişmiş bir kent yaşamı için, daha genel anlamda uygar bir yaşam için son derece yetersiz bir kentli topluluğuyla karşı karşıyayız. Bunun bir başka anlamı da dünyaya ayak uyduramamışlıktır. Yeni kent insanı gündelik bilinçle yaşama ra-

hatlığında neredeyse çobanla yarışıyor. Kentlerdeki insanı sanat ortamlarından çok eğlence yerlerinde bulabilirsin, oralarda *ya tabak kırmakta ya da* ceketini yakmaktadır. Onun bilimden ve felsefeden çok elfalıyla, gökbilgisiyle, büyücülükle, cincilikle uğraştığını görürsün. Bazı televizyon kanallarında, biliyorsun, gelecekle ilgili yorumları "medyum"lara yaptırıyorlar. Böyle bir kentli dünyanın neresinde görülmüştür? Cahillikle hiçbir ilgisi olmaması gerekenler bile cahillikten dökülüyor.

-Pekiyi, bu kentli dediğimiz adam ne yapmak istiyor?

-Bunu kendi de bilmiyor. Dedim ya, yararlanmaktan başka bir şey düşünmüyor. Onun en çok kullandığı sözlerden biri "istifade etmek"dir. "Bu yaz denize girdik" demezler, "Bu yaz denizden istifade ettik" derler. Bunlar sevdikleri insanlardan, sevgililerinden bile istifade edebilen insanlardır. Onlar için iki şey önemli: "sıhhat" ve "afiyet". Bu iki şey kentlinin dünyasında iki temel ögedir. "Sıhhat"i anlarız da "afiyet" ne ola ki? O esenliktir, dinginliktir, iyiliktir, değişimsiz dönüşümsüz bir yaşam isteğidir. Çoğu esenlikten uzak vurdulu kırdılı bir yaşam sürdürür. Tek kişilik yaşam anlayışının bir üstünlük konusu olarak algılandığı görülüyor. Bencillik aileleri parçalamış, bireyi kendinden başkasını düşünemez duruma getirmiştir.

-Belki de onlar için en önemli sorun iyi bir tüketici olabilme sorunudur. Tüketerek kendini varetmek inancı kendini tüketmenin temel kaynağı, temel koşulu olmuyor mu? Tükettikçe yücelmek, bir şeyleri edindikçe başkalarını geride bırakmışlık duygusunu yaşamak...

-Tükettikçe yüceldiklerini sanırlar. En önemli etkinlik yiyip içme etkinliğidir. Aşk diye yaşadıkları şey tutkunun bayağılaşmış biçimidir. Başta otomobil olmak üzere en iyi araçlara sahip olmayı önemserler. Bunu da yemek yerken yapmaya çalıştıkları gibi kibar-kibar yapmaya çalışırlar. Şu-

nu bir ilke olarak koymuşlardır: dünyada, insan ya da eşya, satın alınamayacak tek bir varlık yoktur. Bu durumda çok ciddi bir sorunla, aşırı beslenme sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Bu insanların büyük bir bölümü şişkodur. Gencecik kızlar ruhsal doyumsuzluk nedeniyle yiyip yiyip şişmişlerdir, etleri sarkmış olarak dolaşırlar. Bunların çoğu yemekten başka bir şey konuşmayan insanlardır.

-Ruhsal duyumsuzluk dedin...

-Elbette. Yaşamını yarar kovalamak üzerine kuran bu insanlar kendileriyle barışık olamayan çok hırslı insanlardır. Yaşam boyu yanlışın peşine düşmekten mutsuz olmuş anneler ve babalar tam bir bilinçsizlik içinde çocuklarının yaşamını bildikleri gibi yönlendirmek isterler, onları tuttukları yollardan döndürürler ve böylece bu genç ruhları zedelerler. Amaç genç insanları doymak bilmez hırslı varlıklar olarak yetiştirmektir. Onlar ancak hırslı varlıklar olabilirlerse büyük yarar değerleri elde edebilecek ve böylece onur kazanabileceklerdir. Yoksa kıytırık insanlar olup çıkacaklardır. Sıradan insan olmak onlar için yüz kızartıcı bir suçtur. Bu telaş içinde çocuklarının sıradan insan olma şanslarını ellerinden almış olurlar. Onlar ne çok elde edersek o ölçüde mutlu oluruz diye düşünürler. Hep daha çok elde ederler ve elde ettikçe biraz daha mutsuz olurlar. Eylemlerinin kötü sonuçlarını yazgıya bağlayıp çıkarlar. Aralarından çok az kişi uğradıkları açmazlar karşısında "nerede yanlış yaptık?" duygusunu yaşayabilir, kalanı aldırmaz. Onlar için tek gerçek yaşam herkese parmak ısırtacak yaşamdır. Herkese parmak ısırtabileceklerini bilseler gerçek aşka bile adaylıklarını koyabilirler. Bunu becerip beceremmek ayrı sorundur. Pırıltılı bir yaşam için her şeylerini vermeye hazırdırlar. Yarar elde etme yolunda ahlaksızlıkları bile anlayışla karşılarlar.

-Kendini yıkan bir yapı neredeyse?

-Alkol ve sigara tüketimi artıyor. Uyuşturucu kullanımı büyük boyutlarda, intihar eğilimleri yaygınlaşıyor. Fuhuş istemediğiniz kadar. Kitap okumayan ya da kendilerine önerilen içeriksiz kitapları okuyan gençler hangi çağda yaşadıklarının bile bilincinde değiller.

-Çocukların üzerinde büyük baskı var değil mi?

-Çocuklar çok iyi yetiştirilmek bahanesiyle baskı altına alınıyorlar. Bu arada onlara baskı altında olmadıkları duygusunu da vermek gerekiyor. Çocuğumuz hem piyanist hem mimar hem bilmem ne olmalı ki birilerinin yağları erisin. Çocuklar bu acıyı afyon yutmuş gibi yükleniyorlar. Bazen de başkaldırıp tüm ipleri koparıveriyorlar. Gerçek verimli insanın yetişmesi bu koşullarda olası değildir. Gerçek insan insanla ilgili değerleri yakından tanıyan, onları yaşamına geçirmiş olan insandır, tek kişilik düşünmeyen insandır, insanlığa adanmış insandır, başkalarına saygısı olan, başkalarını sömürmeyi düşünmeyen insandır. Tek kişilik amaçlar yaşamı cehenneme çevirir. Bilmem ne müdürü, bilmem ne başkanı, bilmem ne maşası olmakla insan olunamayacağını bilmek gerekir.

-Şu aşırı beslenme sorunu üzerinde biraz dursak? Özellikle tatil yerlerinde, yazlıklarda üç insanı içinde taşıyacak kadar semirmiş yani kötü beslenmiş insanlar görüyoruz. Mutlu insan yiyerek kendini yoketmeyi düşünmeyecektir, değil mi?

-Amaçları yanlış koyduğun zaman, daha doğrusu yaşamak amaç olmaktan çıkıp bir şeyler elde etmek tek amaç olduğu zaman boşluk başlıyor. Boşluğu doldurabilmenin kolay yolu cepte para da olduğuna göre onu da yiyelim bunu da alalım yoludur. Yedikçe açlığını artırır insan. Bu insanların temel eğilimi "kendine almak" ya da "içine almak"dır. Ağız yoluyla doyum eksikli doyumdur. O yazlık yerlerinde yal-

nızca poposu yetmiş kilo gelenlerin sabahları beden eğitimi yapar gibi yaparak vakit öldürdüğünü görürsün. Hiç doymadıkları için yaşlılıktan ve ölümden çok korkarlar. Bencilliğin son noktası kendini yoketme noktasıdır.

-Cinsel açıdan da böyle bu.

-Kolay cinsel ilişki ruhsal doyumsuzluğun başlıca nedenidir. Yeni kent yaşamı cinslerin ilişkilerini kolaylaştırdı. İnsanlar birbirleriyle kolay buluşuyorlar ama gerçek bir yakınlık kurmakta güçlük çekiyorlar. Gerçek bir yakınlığa ne yürekleri ne kafaları yatkın. Öte yandan görenekler her şeye karşın kaşlarını çatmış bakıyor, bakmakla kalmayıp tehditler yağdırıyor. Bir kesimde ilişkiler kolaylaşmış da olsa bir başka kesimde insanlar karşı cinse parmağıyla dokunmayı bile düşünmüyor. Öte yandan aşırı şişmanlık sağlıklı cinsel ilişkiyi olanaksız kılıyor. Cinsel bilgisizlik cinsler arasındaki tutarsız ilişkilerin üzerine tuz biber ekiyor. Erkek cinsel yakınlıkta erkeklik organının her şey demek olduğuna inanıyor, onu *ne kadar iyi kullanırsa* o kadar iyi sonuç alacağını sanıyor. Kızlar erkek korkusuyla büyütülüyorlar, bu yüzden evlenmiş ama bir kere bile kocasıyla birlikte olamamış birçok kadın var. Görenekçi babalar erkek tehlikesine karşı kızlarını kendilerine bağlıyorlar ve kız her yerde babasını ya da babası gibi birini arıyor. Gazeteler orgazm diye tutturmuşlar... Yani tam bir kargaşa!

-Tam anlamında genelleyici bir biçimde konuşuyorsun, doğru mu bu?

-Ben genel görünümü belirlemeye çalışıyorum. Elbette toplumda bu ölçülerin dışında tutarlı bir yaşam süren insanlar da var. Toplumda her şeye karşın insan olma onurunu sonuna kadar korumaya ve bu yolda savaşıma girmeye yatkın insanlar da var. Toplum tümüyle olumsuzun yolunu tutmuş olsa bunları konuşmamızın ne gereği olabilir!

-Şu sorum seni kızdırabilir. Kentlerde, hatta küçük

kentlerde büyük dönüşümler yaşandığını söylüyordun bir zamanlar. Anadolu'da aydın birikiminin oluştuğunu falan...

-Bu sorun beni neden kızdırsın? Her şeye karşın hızla dönüşmekte olan ve her şeye karşın olumsuz özelliklerinden sıyrılmaya çalışan bir toplumda yaşıyoruz. Benim çocukluğumda okumuş adam sayısı azdı, bu okumuşlar da özellikle büyük kent insanları arasında yer alırlardı. Şimdiki gibi doktorlu, mühendisli, avukatlı, öğretmenli küçük yerleşim alanları düş bile değildi. Şimdi istemediğin kadar. Bu insanlar arasında gerçekten düşünen kişiler var, hatta onlar bir araya gelip felsefe çalışmaları bile yapıyorlar. Ancak sorunu en genel çerçevede ele alırsak bir bilgi ve amaç yetersizliğiyle yüzyüze geliyoruz. Meslek sahipleri çağdaş insan olmanın gerektirdiği bilgi düzeyine ve ona bağlı olarak ahlak ölçülerine tam tamına ulaşmış değiller. Bu yüzden çekinikler. Yetersizlikleri korkaklığı, tembelliği ve çıkarcılığı çağrılıyor. Yeni kent insanının büyük bir bölümü düşçü ilericilerden, daha büyük bir bölümü de çıkarcı orta yolculardan ve düşünmeyi sevmeyen sağcılardan oluşuyor. Kentlerin iyi para kazanan ve doğru dürüst vergi vermeyen kesimini çoğunlukla bu insanlar oluşturuyor. Bunlar özellikle küçük yerlerde, hatta büyük kentlerde, çelişkili gibi görünen çelişkisiz bir bütüne katılıyorlar. Birbirine benzeyen partilerde yer alan pekçok insan değişik derneklerde ve kulüplerde sarmaş dolaş yaşıyor. Ama her şeye karşın bu ülkede sağlam aydınlar da var.

-Bu insanlar yani sağlam aydınlar gönülden istese-lerdi yaşamı zorlayabilirlerdi.

-Elbette zorlayabilirlerdi ama zorlamadılar. Böylesi hem daha kolay hem daha yararlı göründü onlara. Oturup konuştuğunda gerçeğe uymasa da çok güzel sözler eden bu ülke aydını kolları sıvamak gerektiğinde kalakalıyor. O her olum-

suz koşulda kaçmaya eğilimli. Bizden atlasın da nerede patlarsa patlasın diye düşünüyor. Zar gelirse zarla zar gelmezse zorla yaşamını bir düzene koydu mu gerisini düşünmüyor. Ama her şeye karşın yaşama özveriyle katılan, yaşamın dönüşmesi adına gözünü budaktan esirgemeyen aydınlar da var.

-Pekiyi gelişimi nereden bekleyeceğiz?

-Gelişimi oluşmakta olan yeni bilinç koşullarından bekleyeceğiz. Bugünkü kadrolar en sağdan en sola kadar büyük ölçüde çürümüş kadrolardır. Alttan taze filizler fışkırıyor. Bu şaşkın yeni kent insanından bilinçli yeni kent insanı doğacak. Birken iki, ikiyken üç olmak dedikleri şey hiç de boş söz değil. Bizim işimiz umutlu olmak. Umudu boş düşlerden değil yaşam gerçeklerinden türetiyoruz.

-Oturup bekleyeceğiz?

-Hayır, oturup beklemeyeceğiz. Neden bekleyecekmişiz? Yarını bugünden hazırlamazsak geleceğin dürüst ve çalışkan insanı da bir hayal olur. Bugünün bir avuç dürüst, çalışkan ve bilgili insanı bu yeni insandan sorumludur. Umutsuz olmak kolaydır. Umutsuz olursun ve çekilirsin köşene. O durumda bir şey yapmak gerekmez. Çabalayan ya da direnen bir umutsuz gülünç bir adam değil midir? Sorumlu insanların umutsuz olmak gibi bir lüksü yoktur. Gün olur kırılırsın, içini kara bulutlar basar. Bir süre öyle kalırsın. Az sonra düşersin yola. Yarattığın her küçük etki ya da attığın her küçük tohum geleceğin insanı için yaratılmış bir olanaktır. Varolmak adına kendini yoketmek bile diyebiliriz istersen buna. Dostoyevski *Karamazov kardeşler*'in başına kutsal metinlerden aldığı bir sözle girer: *"Bir buğday tanesi yokolmazsa bir buğday tanesi olarak kalır, yokolursa bereketli ürün verir."*

-Her şey hızla kirlenirken...

-Olabilir. Çürüme gelişimin itici gücüdür. Çürüme olmasa yeniye gereksinim duyulur mu? Çürümüş yapılar ge-

lecekteki yapıların gübresi olacaktır.

-Pekiyi, bu yeni atılım geniş siyasal kadroların varlığını gerektirmez mi?

-Ben bir atılımdan sözetmiyorum. Ben siyasal bir atılımdan falan sözetmiyorum. Ben her şeyden önce yeni insan tasarısını fikir düzeyinde varetmekten sözediyorum. Bu da felsefenin, bilimin ve sanatın işidir. Nasıl bir insan tasarlıyorsunuz dediklerinde bizim buna verecek yanıtımız olmalı. Ve biz bu olası insana doğru var gücümüzle yürümeliyiz. Siyaset adamları ne yapar, ne yapabilir, ne yapmalıdır, onu ben bilemem. Her aklı başında kişi kendine göre bir yeni insan tasarısı çizmeli ve onu gerçekleştirmek için çalışmalıdır.

-Sen bu insanı kendi açından tanımladın mı?

-Ben aşağı yukarı kırk beş yıldır elimden geldiğince bu insanı tanımaya çalışıyorum. Ayrıca elbette yoktan insan yaratacak değiliz. Düşünürün önemi geleceğin koşullarını görebilmesinde kendini gösteriyor. Ne istiyoruz, bu isteğimizi hangi koşullarda gerçekleştirebiliriz? İlkin felsefe aşısının tutması gerekiyordu, onca saptırma çabasına karşın bu aşı tuttu. Bundan sonrası biraz daha kolay. Ama toplum yaşamında kolay diye bir şey olmadığı gibi *kesin sonuç* diye de bir şey de yoktur. Biz yeni insanın oluşumuna katkıda bulunacağız. Bunu felsefesiz yapamazdık, hayal olurdu. Umutlu, onurlu, dirençli insanı, midesinden başka şeyleri de düşünebilen, ölesiye aşık olabilen, kendini insanlığa adamış o çalışkan insanı özlüyoruz biz.

TOPLUMDA DEĞERLER ÇÖZÜLMESİ KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Toplumumuzda bir değerler bunalımı var mı yok mu tartışması sanırım gereksiz bir tartışma olur. Giderek artan bir değerler bunalımının bütün sıkıntılarını enine boyuna yaşıyoruz. Bu hepimizi etkiliyor. Değerlerin canına okuyanlar da herkes kadar sıkıntılı. Çünkü attıkları taş gelip kendi alınlarına yapışıyor. Oğlu uyuşturucudan ölen uyuşturucu kaçakçısının durumunu düşün. Çocuğunun kötü eğitiliyor olmasından yakınan kötü eğitimcinin durumunu düşün. Rüşvetçi memur evine giren hırsızdan yakınıyor. Kadın ticareti yapan adamın kızı fuhşa sürükleniyor. Ahlak bunalımı ya da değerler bunalımı toplumu kasıp kavuruyor. Bunun elbet evrensel boyutları da var. Dünyanın hemen her yerinde bir kültür kayması olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz sanırım. Bizim ülkemiz gibi pekaz ülkede de bu değerler kayması büyük ölçüde iktisadi bunalımla birlikte ortaya çıkıyor. Bir durumu tek nedenle açıklayamasak da bunda nüfus artışının büyük payı olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu soruma şöyle kısaca değil de etraflıca bir yanıt verebilir misin?

-İnsan dünyasında nitelik sorunu genelde nicelik soru-

nuyla ters orantılı görünümler ortaya koyar. Her yerde değil ama çok yerde niceliksel artış niteliksel azalmayı getirir. İnsan sayısında ölçüsüz çoğalma toplumsal yaşamın dayanakları ya da yapı taşları olan değerleri bozar. Bir toplumun insan sayısında aşırı çoğalma da aşırı azalma da çok sorunlu durumlar yaratacaktır. Artma durumunda paylaşamama, azalma durumunda üretememe sorunu ortaya çıkacaktır. *Oran* ya da *ölçü* insan yaşamı için çok önemlidir. İnsan yaşamı oran ya da ölçü üzerine kurulmuştur. Bir toprak parçası üzerinde ortak bir düzende yaşayan insanların hızlı niceliksel artışı o insanların dünyasında değerleri yerinden oynatacaktır. Hızlı nüfus artışı yaşam dengelerini bozar, yaşam dengelerinin bozulması değerler düzenini zorlar. Yaşam dengeleri niceliksel insan artışıyla bozulmaya başladığı zaman niteliksel yapı dağılmaya başlar. O durumda değerler görünüşte vardır ama gerçekte yoktur ya da gerektiğinde kullanılmak üzere gerilerde bir yerlere itilmiştir. Olumsuzun olumlu etkilerini de görmezden gelemeyiz. Gerçekte niceliksel bozulma değerler dünyasına bir uygunsuz koşullar toplamı getirdiği gibi *olumluyu gereksinim durumuna getirerek* toplumda bir itici ya da yapıcı güç de sağlar. Ancak insan yaşamını biraz da yazgıcı bir anlayışla *kötünün yaratacağı iyi* umuduna bağlayıp çıkmak kolay değildir. Bozulma dönemlerini genellikle düzelme dönemleri izler. Tarihe baktığımızda bir olumluyla bir olumsuzun pek de şematik olmayan bir biçimde tespih taneleri gibi yanyana geldiğini görürüz: bir çürüme bir iyileşmeyi, bir iyileşme bir çürümeyi getirir. Bu çok zaman böyle olmuştur. Ancak bunun insanlığın yaşamında zorunlu bir koşul oluşturmayacağı gerçeğini de unutmamak gerekir. Doğal olan ya da mantıksal olan her bozulmanın bir iyileşmeyi de yeni bozulmaları da kışkırtabileceğidir. İnsanların dünyasında bir kötünün bir kötüyü ve bir iyinin bir iyiyi

çağrılamaması için herhangi bir engel yoktur. İnsan yaşamının özellikleri doğanın özelliklerini andırsa da, daha doğrusu insan yaşamı büyük ölçüde doğal yaşamın koşullarıyla belirlenmiş olsa da, insan doğal bir varlık olarak doğanın belirleyici koşullarını varlığında sürdürmek durumunda olsa da onun çok özel özellikleri de vardır. İnsan yaşamı *kesinliklerle* belirlenmiş olduğu gibi *kayganlıklarla* da belirlenmiştir. Kimse evrimin yaratıcı gücüne bel bağlayıp sırtüstü yatamaz.

-İstemli bir varlık olan insan her durumda kendi yaşamına etkin bir bilinçle bir düzenleyici olarak yönelmelidir demek istiyorsun...

-Evet, ne olursa olsun kendimizi doğal akışın ellerine bırakıp çıkamayız. İnsan olmak tasarlayıcı, kurucu, yapıcı olmayı gerekli kılar. İnsan olmak daha da insanlaşma eğilimini kendiliğinden içerir ve tüm bireylerin dünyasında *daha da insanlaşmak için kendiyle savaşım* koşulunu gerekli kılar. Oysa değerlerin iyiden iyiye dağıldığı dönemlerde insanlar evrensel ya da toplumsal amaçlarını yitirirler ve genel amaçların dışında ve hatta genel amaçlara karşıt olarak bireysel amaçlarını belirgin ve etkin kılarlar. Bireysel amaçların genel amaçta karşılık bulmadığı durumlarda kargaşık toplumsal yapılar gelişir ve bu kargaşık yapılar tutarlı bütünlüğü kökten zorlar. Gerçeklikte karşılığı olmayan kuralcılık kargaşık yapıyı korur ve güçlendirir. Bozulma dönemleri sözde düzen kaygısının öne geçtiği dönemlerdir. Bozulmayı hızlandıran ve derinleştiren kabasabalıklar ciddilik görünümü altında insan yaşamını altüst eder. Ortaya konulan bir takım kurallar değerler düzeninin yararına görünmekle birlikte bu düzenin yıkıcı etkenleri olurlar. Ortada bir kısır döngü vardır. Her iyileştirme çabası yeni bir bozulmanın güçlü bir belirleyeni olur. Bu durumda iyiye ulaşmanın koşulla-

rını enine boyuna tartışmak gerekir.

-Kuralcılık dediğin şeyden biraz daha sözeder misin?

-Bozulmanın getirdiği korkunç dağınıklık ve tehlikeli atomlaşmışlık önlemler almayı gerekli kılar. Yapılabilecek tek şey yaşamı yeni gereksinimlere göre yeniden düzenlemektir. Toplumlar da bireyler gibi her adımda yeni gereksinimler ortaya koyarlar. Bu gereksinimler gerçek anlamda karşılanmadığı zaman yani dönüşümün koşullarına göre karşılanmadığı zaman çözüm getirmek yerine yaptırım uygulamak gibi kolay bir yol seçilir. Yaptırımlarla yaşamı iyileştirmek kolay değildir. Yaptırımları neyle uygulayacaksınız, nasıl uygulayacaksınız, kimlerle uygulayacaksınız? Kuralcılık sorunları çözmez ama erteler. Toplumlarda en tehlikeli tutum sorunları erteleme tutumudur. Ağrısı olan kişiye durmadan ağrı kesici verirseniz ona yıkımın ya da ölümün yolunu açmış olursunuz. Kuralların getirdiği geçici dinginlik insanlara pek hoş gelir ve onlara uzun yollardan ve zor yollardan elde edilebilecek sonuçların kolayca kurnazlık yoluyla da elde edilebileceğini düşündürür. Bu korkunç bir yanılgıdır. O durumda sorunlar aritmetik değil geometrik bir artış gösterecektir.

-Bu gibi durumlarda kurtarıcı mı beklememiz gerekiyor?

-Ussal çözümlerin sözkonusu olmadığı yerde kurtarıcılık bir tür serüvenciliktir. Kim kimi kurtarıyor? Kendini kendinden kurtaramamış bir takım insanlar birilerini mi kurtaracaklar? Bir atasözü *"Kırılan arabaya yol gösteren çok olur"* der. Kargaşık düzen en olmadık kişinin ruhunda bile kurtarıcılık duygularını uyandırabilir. Kurtuluş her zaman vardır ya da daha doğrusu olasıdır. Ama kurtuluş kişilerin öngörüleriyle değil ussal tasarımlarla sağlanabilir. Kurtuluş toplumsal düzeyde bir durumdan daha üst bir duruma geçmekse

bunda en belirleyici kaynak elbette toplumun dinamikleri olacaktır.

-İyi ama bu gibi dönemlerde ya da koşullarda, yanılmıyorsam, ussal çözüm üretimleri de yok gibidir. İnsanlar tasarlamayı değil de yakınmayı seçerler.

-Elbette öyle olacaktır. Toplu olarak ussal koşulların dışına çıkıldığı zaman ussal çözümler yok denecek kadar azdır, bunlar da usdışı çözümler olarak işlem görürler. Ayrıca bu gibi dönemlerde ya da koşullarda herkes uzun erimli değil kısa erimli çözümlere gönül vermiş gibidir. Kırk ya da elli yılı kapsayacak bir iyileşmeyi kimseye kolay kolay benimsetemezsiniz. Herkesin acelesi vardır ve her şey üç beş yılın, en çok on yılın içinde sağlam temellere otursun istenir. Zaten insan ömrü kaç yıldır ki? İyilikleri biz göremeyeceksek... Bir günde bozulanı bir yılda düzeltemezsin. Kaldı ki bozulma süreçleri sinsi ve uzun süreçlerdir. İşte bu dağınıklık içinde bir takım sahte kurtarıcılar ortaya çıkarlar.

-Bu koşullarda sahte kurtarıcıların ortaya çıkmasını doğal karşılamak gerekmez mi?

-Evet, doğal karşılamak gerekir. Sözde kurtarıcılar büyük bir atılganlıkla, çok zaman tam bir yırtıklıkla kendilerini öne sürerler. Ussal tasarımları yoktur ama kişisel yetkinlikleri vardır. Geleceği tasarlamamışlardır ama her an geleceği en yetkin biçimde kurabilecek öngörüleri vardır. Her yapay kurtuluş tasarımı yeni bunalımları getirir. O durumda bir kurtarıcı bolluğundan sözetmek hiç de yanlış olmaz. Gerçekte dönüşümün ipuçlarını verecek olanlar felsefe, sanat ve bilim adamlarıdır. Onların da bozulmadan paylarını almış olmalarından korkulur.

-Pekiyi bu durumda kısır döngünün getireceği mutlak çözümsüzlük mü...

-Çözüm her zaman bulunabilir, bunun için gerekli ko-

şulları oluşturabilmek gerekir. Bu da söylediğimiz gibi çok belirgin çizgileri olan ussal bir tasarımın yaşama geçirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Olağanüstü koşullarda olur olmaz kişilerin düzenleme çabalarını etkisiz bırakmakta yarar vardır. Şöyle düşünelim. Mahallede biri hastalanır. Mahalleli başına toplanır hastanın. Kimi alnına buz koyun der. Kimi hacamat önerir. Kimine göre hastaya balla karıştırılmış limon suyu içirmek gerekmektedir. Kimi eczaneye koşup falanca ilacı getirmeye kalkar. Bu arada mahallenin kafası çalışan bir iki kişisi hastanın hastaneye gönderilmesini önerir ama onları dinleyen olmaz. Çünkü sorun bir baş dönmesiyle ve mide bulantısıyla gelen bir karın ağrısı sorunudur ve kısa sürede atlatılabilecektir.

-O zaman gerçek anlamda düzenleyici kişilerin sağlam önerileriyle ve güçlü tasarımlarıyla ortaya çıkması gerekir, değil mi?

-Zorluk orada işte. Bu kişiler bu gibi toplumlarda kıyıda köşede kalmış kişilerdir hatta sözlerine pek de güvenilmeyen kişilerdir. Onlar çok zaman bozguncu yerine alınırlar. Köklü bir sıkıntıyı yorumlarken birer felaket habercisi durumuna düşmüş kişilerdir onlar. Bunlar birer yıkıcı gibi değerlendirilirler. Özellikle bozuk düzenden çıkarı olanlar tam tamına bir *mal sahibi* görünümü altında bu kıyıda köşede kalmış insanları suçlamaya ve aşağılamaya girişirler. Zaten de bu kıyıda köşede kalmış insanların tek başlarına yapabilecekleri bir şey yoktur. Önlerinde dağ gibi sorunlar, okyanus gibi engeller vardır. Gene de kurtuluş ya da daha doğrusu dönüşüm bu insanların fikir üretmesine bağlıdır.

-Geçici önlemler yani "aspirin" önlemler biraz olsun yararlı olamaz mı?

-Sorun birazcık yarar sağlama sorunu değildir. Sorun bir yaşam düzenini yeniden biçimlemek sorunudur. Kaldı ki çok

zaman o birazcık yarar gibi görünen şeyler uzun erimde zararlar getirecek şeylerdir. Hiçbir güçlüğe uğramadan kurtuluş yolu bulma çabaları boş çabalardır. Dünyada bireyler için de toplumlar için de elbet geç kalmak diye bir şey her zaman vardır.

-Konuşmamızın başında ben sana soru yöneltirken nüfus artışı sorununu birinci planda önemsemiştim, sen de buna karşı çıkmadın. Bunun üstünde dursak mı biraz?

-Nüfusun hızlı artışı bir toplumda birçok sıkıntının kaynağı olabilir ama tek başına tüm sıkıntıları açıklamaya yetmez. Çünkü hızlı nüfus artışı da zaten birtakım sıkıntıların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Modern yaşam düzenine geçmiş bir toplumda bir adamın üç karısı, on iki çocuğu ve otuz torunu olmaz. Nüfus artışının getirdiği en büyük güçlük eğitimde düzeyin düşmesiyle belirgindir. Nicelikselin nitelikseli zorlaması diyebiliriz buna. İyi düzenlenmiş toplumlarda her şey gibi nüfus artışı da belli ussal koşullar çerçevesinde gerçekleşir. Artan nüfus yoğunluğu da azalan nüfus yoğunluğu da bir toplumda sağlıksız oluşumların belirtisidir.

-Nüfus artışının çok hızlı olduğu toplumda eğitimin sağlıklı ölçülerde sürdürülmesi olası değildir diyebilir miyiz?

-Hem diyebiliriz hem de diyemeyiz. Kötü koşullara teslim olmak gerekmez, kötü koşullar karşısında düzenleyici olmak gerekir. Nüfus artışını kaput dağıtarak ya da hap dağıtarak ya da eski Yunanistan'da olduğu gibi düşük yapmayı ve eşcinselliği kışkırtarak önlemek olası değildir. Tüm sorunların kökten çözümü iyi düzenlenmiş bir toplumsal yaşamın verimine bağlı olacaktır. Bu yüzden, nüfus artışı da içinde tüm sorunların çözümü ussal önlemlerle, köklü tasarımlarla sağlanabilir. Bunun için aklı başında insanların bir araya ge-

lerek uzun erimli programlarla toplumu dönüştürme koşullarını oluşturmaları zorunludur. Bu da demokratik yaşamın güvencesi olan kurumların tasarımcı özyapılarından gelecek bir iyilik olabilir. Yeni bir değerler düzeni oluşturmak yeni bir toplum yaşamı koşullarını ortaya koymakla sağlanacaktır.

-Hastayı mahallelinin elinden kurtarmak yani...

-Evet. Baylar, doktor geldi, hepiniz dışarı çıkın bakalım, bizi dışarıda bekleyin diyebilmek. Bunun için toplumun gene de belli deneyimlerden geçerek belli bir olgunluk düzeyine ulaşmış olması bir önkoşul olarak görünür. Salt üç beş düzenleyici kafayla toplumu dönüştüremezsiniz. Toplumun dönüşebilmek için birtakım bilinçsel yetkinliklere topluca ulaşılmış olması da gerekir yani toplumun bilinç düzeyinde iyiye doğru dönüşümlerin gerçekleşmiş olması da gerekir. Ne yaparsanız yapın, kimseye alamayacağı bir şeyleri veremezsiniz yani kavrayamayacağı bir şeyleri benimsetemezsiniz. Sanatta da öyle değil midir? Çok iyi bir kemancının hiç müzik beğenisi olmayan birilerine en yetkin düzeyde bir müzik şöleni vermesi sana anlamsız gelmez mi? Elbet umudu kesmek ve *böyle köyün böyle muhtarı olur* deyip çıkmak da olacak iş değildir. Hepimiz şu soruyu soralım kendimize: bir şeylerin daha iyi olması için ne yaptık ve ne yapabiliriz?

-Öyle anlaşılıyor ki sen sağlıklı dönüşümü demokratik kurumların düşünsel ve eylemsel etkinliğine bağlıyorsun?

-Çok doğru. Demokratik yaşam koşulları içinde düzeni dönüştürmek yalnızca Meclislerin yapabileceği bir iş değildir. Demokratik yaşam asıl gücünü gelişmiş kurumlardan alır. Dernekler, siyasi partiler, sendikalar, üniversiteler, odalar ve benzerleri gerçek anlamda fikir üreticisi ve eylem üreticisi durumuna gelmeden yaşamı dönüştürmek, dağılıp git-

miş değerler düzenini toparlamak olası değildir. Düş görmek güzeldir ama ayaklarımızı yere basmak koşuluyla. Geleceği tasarlamak güçlü demokratik kurumlarda görev alan aklı başında kişilerin işi olacaktır. Halkın siyasete katılımı o zaman gerçek anlamını kazanır. Her şey önünde sonunda bilgili, yürekli ve ahlaklı gerçek aydınların varlığı sorununa dayanıyor. Ancak o zaman toplumda ayaktakımının sömürücü saltanatı son bulabilecektir. Toplumsal-siyasal yaşamı sülüklerden ayıklamak gerekiyor. Güçlü kurumlar yaşama ağırlıklarını koymadıkça böyle bir ayıklama gerçekleşmeyecektir. Düşlerimizin olması iyidir ya da hatta zorunludur, ama düşler her zaman olabilirlikler üzerine kurulmalıdır. Eleştirici olmak yetmez, tasarlayıcı da olmak gerekir. Yarını büyük bir çabayla ve gerçekçi bir bakışla bugünden kurmaya başlamamız gerekiyor. Dilimize doladığımız kalıp sözlerle bu işi başarabileceğimizi düşünenler aldanıyorlar. Yaşam emek ister. Yaşamı bir kesimin değil bütün bir toplumun dilekleri çerçevesinde yeniden düzenlemek işi güç ama zorunlu bir iştir.

-Bugün aydınlar sözünü ettiğin kurumlar çerçevesinde böyle bir işi başarabiliyorlar mı, ne dersin?

-Öyle olsaydı bizim bütün bunları düşünmemiz, oturup konuşmamız gerekir miydi? Fikir ve tasarım üretimi açısından toplumda büyük bir bitkinlik var. İlkin bu bitkinliği kırabilmek için elimizden geleni yapmalıyız. Bu bitkinlik yoğun bir umutsuzluğa dönüştüğü zaman her şey biraz daha zorlaşacaktır. Bugün bu toplumsal umutsuzluğun eşiğine varmış gibiyiz.

BOZULMA KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Türkiye'nin özellikle son yarım yüzyılına baktığımızda hızla artan bir bozulmadan sözetmemiz olası görünüyor, ne dersin? Bir toplumda yaşıyor olmak bilincinin iyiden iyiye geri plana itildiğini görüyoruz. Bırak toplumsallık bilincini, sınıf bilinci bile yok ortada. Her sınıfın insanı bir tufanda gemisini kurtarmaya çalışıyor. Bütün bu olan biten benim gözümü korkutur duruma geldi.

-Bunu hepimiz görüyoruz, daha doğrusu görmeyen kalmadı. Sen yeni bir durumdan değil güç bir durumdan sözediyorsun. Öte yandan yaşam dünyanın her yerinde her zaman sorunlu olmuştur. Yaşam azgın bir denizdir ve bozulmalarla ilerler. Bozulmalar dönüşümlerin itici gücüdür. Ancak bütün dönüşüm koşullarını bozulmaların varlığında görmek, ilerlemenin tek ve vazgeçilmez yaratıcı gücü bozulmalardadır demek elbette doğru değildir. Öyle olsaydı dünya ahlaksızlıkların, bilinçsizliklerin, tutarsızlıkların büyüklüğünce hızlı dönüşüyor olacaktı. Bozulmalar kişileri, elbette sağlıklı bilinç düzeyine ulaşmış kişileri öngörülü ve duyarlı kılar. Ayrıca görebilen her kişiye iyiyle kötü arasındaki o korkunç ayrımı gösterir. Ancak bozulmaların duyarsızlık üretmekte, tepkisizlik üretmekte, bencillik üretmekte büyük kat-

kıları olduğunu da unutmamak gerekir. O da, dediğin gibi, insanları gemisini kurtarmaya çalışan zavallılar durumuna indirgeyiverir.

-Kökü çok eskilere dayanan ama bizim son yarım yüzyılda daha belirginleştiği duygusuna kapıldığımız bozulmanın kaynakları neler olabilir sence? Yani bunu doğal bir şey olarak görüp rahatlayalım mı, kendimizi üzmeyelim mi? Yoksa...

-Bir kere nasıl oluyor da kabasaba bir hesapla yarım yüzyıl deyip çıkabiliyorsun? Bana kalırsa,senin de söylediğin gibi, bozulmanın kökleri daha derine uzanıyor. Ancak bu tür hesaplamalar insanı yarı yolda bırakabilir. Bozulmanın köklerine inmek adına XVIII. yüzyıla kadar inersin, bir el seni daha gerilere çekmek ister. Anlıyorum, sen 1950'yi temel alıyorsun bozulma için. Bir bakıma haklısın. 1950 büyük çözülmenin başlangıç noktasıdır. İyi ama 1950 öncesinde bozulmayla ilgili belirtiler yok muydu? Vardı elbette. Benim için önemli olan bozulmanın nerede başladığı değil hangi koşullarda sürüp gittiğidir. Biz bugünle ilgilenelim daha çok. Bu elbette tarihi hafife almak anlamına gelmemelidir.

-1950'yi gene de önemsemeliyiz. Daha doğrusu bir başlangıç noktası olarak değil de bir hızlanma noktası olarak. 1950'yi bir hızlanma noktası olarak düşünürsek, sence bozulmanın o dönemde ilk belirtileri neler oldu?

-Önce şunu da unutmamak gerekir. Bozulma dediğimiz şey gözlerimizi bulandırmamalı, bu çerçevede ilerlemenin koşullarını da görebilmeliyiz. Yoksa büyük yanlışlara düşeriz *Her şey alabildiğine kötü* duygusu yanıltıcı bir duygudur. İstersen soruna şimdilik bir yüzünden, kültür açısından bakalım. Alaturkadan arabeske geçişin ilk belirtileri o zamanlarda kendini gösterdi, Abdullah Yüce'nin *"Bu ne sevgi ah bu ne ıstırap"* şarkısı ortalığı kasıp kavurmaya başladı-

ğında yepyeni değerlerin kapıyı çalmakta olduğu besbelliydi. Boş bir duygusallığa bağlı bir tür yapay yani temelsiz bir insancılık geliştiriliyor gibiydi: aldırma, istediğini yap, dünya böyledir, kendimizi sıktık da ne oldu... Nüfus artışının getirdiği iktisadi kargaşa her şeyi belirler duruma gelmişti. Bu dönüşümde İkinci Dünya Savaşı'nın ağırlığını da unutmamak gerekir: bir yanda savaş zenginleri, bir yanda hızla artan yoksulluk... Umutsuzluğa sürüklenen kitleler...

-Sözünü ettiğin şarkı kültür düzeyinde tek belirti değildi elbette?

-Yok canım, olur mu öyle şey! Pekçok belirti vardı.

-Örneğin?

-Türk sinemasının gelişim adına ortaya koyduğu garip yapıtları düşün. Hüseyin Peyda'nın başrolde oynadığı *Mezarımı taştan oyun* filmini unuttun mu? Alabildiğine duygu sömürüsü yapmak üzere kolları sıvamış olan yeni sinema sanayiinin bir defada en az on mendil ıslattıran filmlerinden biri ya da başlıcasıydı o. İnsanlar bir yandan filme ağlıyorlar, bir yandan dalgalarını geçiyorlar, hatta bunun için tekerleme sözler uyduruyorlardı: *"Mezarımı taştan oyun... Olmadı baştan oyun... İçine rakı koyun..."*

-Ya Hindistan'dan gelen Avare *filmi?*

-Kırılmış gibi gitti insanlar o filme. Aşk ve avarelik eski toplumun bir arada görmek istemediği iki şeydi. Yeni toplum bu hint filmini yeni değerler adına ya da çöküntü değerleri adına bütün gücüyle bağrına bastı. İnsanlar sokaklarda *"Avara mu"* diye deli deli bağırıp geziyorlardı. Çok tutuldu bu film biliyorsun. Yani bu toplumun insanları için başka bir dünya kuruluyordu.

-Bir başka belirti?

-Orhan Veli'nin ve ona özenenlerin şiirleri. Orhan Veli'nin şiirde yarattığı yenilik onun pek de öngörmediği öl-

çülerde sululuğu çağrılıyordu. Herkes boşvermişliğin şiirini aramaya koyuldu. Orhan Veli'ye özenen yeni sözde şairler dünyanın boşluğunu ya da yaşamın anlamsızlığını anlatmaya çalışıyorlardı. Adana'da çıkan bir okul dergisinden şu dizeleri anımsıyorum: *"Aylavyu desem ineklersin / Yüz vermesem yeşillenirsin/ Bir iki buçukluk borç versene."*

-Pekiyi, 1950 öncesi belirtileri için...

-Bak, onun için en güzel örnek Milli Şef'in *Beyaz Tren*'idir. On beş gün önceden çift aylı zarf gelirdi babama. On beş gün içinde Milli Şef özel trenleriyle döküntü bucağımızı onurlandıracaktır. Demiryolu sorumlularının "müteyakkız" olması gerekmektedir. Çift aylı zarfta her gün için ayrı parolalar vardır. Babam treni almak için Adana'ya gider. Çelik raylı yollardan o sorumludur. Kötülük düşünenleri kandırmak için iki tane Beyaz Tren yapılmıştır. Öndeki trenin lokomotifinde yolculuk eder babam. Milli Şef'in hangi katarın hangi vagonunda olduğu belli değildir.

-Öndeki tren ne demek?

-Anlatıyorum ya. Dinlemiyor musun? Suikast korkusuyla iki beyaz katar oluşturulmuştur. Milli Şef'in hangi katarda olduğu belli değildir. Her iki tren istasyona beş dakika arayla girerler. Bir süre sessizlik olur. Trenlerin gelişinden on dakika kadar sonra Milli Şef bir kapıdan iner, yere serilmiş olan halılarda yürüyerek Fevzipaşa'lılara hatır sorar, sonra on dakika oyalanıp geldiği gibi gider.

-Bu iki trenin çok vagonu var mıdır?

-Çok. İçleri asker dolu.

-Pekiyi edebiyat alanında çok belirgin bir değişim örneği söyleyebilir misin?

-Babamın büyükçe bir kitaplığı vardı. Ben edebiyat sevgisini bu kitaplıktaki kitaplarla edindim. Pekçok başyapıtı babamın kitaplığından alıp okudum. Babam kitap oku deme-

miştir bana. On bir on iki yaşlarım. Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyef ve daha başkaları. O kitapları ne kadar anladım o zaman, bilemem. Onların çoğunu sonra yeniden okuduğuma göre belki de düz bir okumaydı o günkü okumalarım. Sonra babam bir gün elinde küçücük bir kitapla geldi eve. 1950 yılıydı yanılmıyorsam. *"Bak oğlum, çok önemli bir kitap çıkmış, onu getirdim"* dedi bana. Fevzipaşa'da son günlerimizdi. Az sonra babamı dürüstlüğünden ötürü emekli edeceklerdi. *"Ne kitabıymış o?"* dedim babama. *"Köyü anlatıyor"* dedi. *"Adı* Bizim Köy." Köyü mü anlatıyor? Pekiyi biz nerede yaşıyoruz? Adı bucak'a çıkarılmış berbat bir köyde yaşamıyor muyuz? Dağda eşkıya kol gezmiyor mu? Çocuklar karda kışta okula aç mideyle yalınayak gitmiyorlar mı? Burası neresi? Kime anlatıyor köyü? Bana mı? İstanbul'un köy görmemiş beylerine mi? Yoksa Milli Şef'e mi anlatıyor? Çok sevdiğim babamla aramda ilk uçurum o gün o kitap yüzünden açıldı. Önce kitabı okumalıymışım, okumadan karar vermemeliymişim. Okudum.

-Baba da moda rüzgarına kapıldı desene?

-Vardır bir hikmeti diye düşünüyor olmalıydı. Her şeye şimdi bizim baktığımız gibi eleştirici gözlerle bakamazdı. Koca köylünün kitabını bir hiç için çıkarmazlar ya diye düşünüyordu. O öyle düşünüyordu, çünkü olanların arkasını görmüyor ya da görmek istemiyordu. Evin her şeyi yutmayan tek domuzu bendim galiba. Annemle ablamın kitapla zaten bir ilgileri yoktu.

-Köy edebiyatı seni sarmadı hiç? Ve bu edebiyat sana bir bozulma edebiyatı olarak görünüyor?

-Evet, öyle. Köyü anlatabilirsin ama köylü gibi değil. Aydınların köyü keşfetmesi de son derece garip bir iş. Ben *İnce Memed*'i de *Yılanların öcü*'nü de ilaç içer gibi okudum. Hele o *Rahmet yolları kesti* ve *Yediçınar yaylası.* Hele

onlar. Bir fransız aydınını heyecanlandırabilir bu kitaplar, ama bana bir şey söylemez.

-Neyse, o yıllarda bütün bunlar olup biterken yani yeni döneme girilmişken sen neredesin, ne yapıyorsun?

-Babam emekli olmuş, Fevzipaşa'dan Adana'ya, kırık dökük bir bağ evine taşınmışız. Şu yalan ya da doğru dünyada bağsız koşulsuz sevdiğim tek insanı, anneannemi Fevzipaşa'daki son günlerimizde sonsuza uğurlamışız. Biz kentten kente dolaşan memur çocukları bir başka ortama uyarlanmaya pek yatkınızdır ama yeni yaşamıma kolay kolay alışabilecek gibi değilim. Babam ayda yüz altmış lira emekli maaşı alıyor, bunun elli lirası kiraya gidiyor. Ben İslahiye'de orta birde sınıfta kaldığım için ortaokula baştan başlamışım. Sekiz pozluk kutu makinamla arkadaşların fotoğraflarını çekip beş on kuruş kazanmaya çalışıyorum. Bakkala kesekağıdı yapıp götürüyorum ya da. Karşılığında peynir alıyorum. Bakkal yeter istemem artık diye söyleniyor. Bakkalların önünde uzun kuyruklar oluşuyor, bir parça gazyağı, bir parça margarin, bir parça toz şeker bulabilmek için. Gerçekte çok zaman kuyruk da yok. Gücü yeten öne geçiyor. Biz çocuklar eziliyoruz. Bu toplum kuyruk olmaya daha sonra alıştı. Bugün bile kuyruğa ortadan girenler var.

-Kitap okuyor muydun gene o zaman?

-Okuyordum, durmadan okuyordum ve koca koca romanlar yazıp yırtıyordum. Çocuğum, roman yazmaktan ne anlamışım! Bir romana başlıyordum, bir şeye benzemediğini anlayıp yol yakınken çöpe atıyordum onu. Tahta parçaları üzerine resim yapıyordum. Toz boyayla bezir yağını karıştırıyordum bunun için. Yağlıboya alacak param yoktu. Bir de keman çalışıyordum. Çok sevdiğim kemanımdan kopmak zorundaydım ama. Keman öğretmenine ayda on lira vermek kolay değildi. Kaldı ki o on lirayı da azımsıyor, bana yeni

şeyler öğretmemek için dolanıp duruyordu. Babam maaşını bana veriyor, al bununla bizi geçindir diyordu. Yapayalnız duyuyordum kendimi. Tek dostum Fevzipaşa'da sünnetimde aldıkları bisikletimdi.

-Pekiyi, bozulmanın asıl nedeni neydi?

-Hiçbir toplumsal olguyu tek bir nedene bağlayıp çıkamazsın. Keşke öyle bir kolaylığımız olsaydı, işte bu sav, bu da karşısav, dolayısıyla bu da bileşim deyip işin içinden sıyrılıverseydik. İnsan yaşamı oldukça karmaşık. Şu şudur deyip kestirip atamıyorsun. Kesin olan bir şey vardı, yeni bir yaşama geçiliyordu. Türkiye'nin yeni yöneticileri ancak çiftlik yönetebilecek düzeyde kişilerdiler, sermayeyi kediye yükleyip toplumu batağa sürüklediler. Hırsızlığın kurumlaşması ve yasallaşması o dönemde oldu, 1950'den sonra oldu. Basitlik, bayağılık, zavallılık başa geçti. Ayaktakımı yaşama egemen olmaya başladı.

-Edebiyat bu gelişimden nasıl pay aldı?

-Edebiyata 1950'ye kadar uygulanan baskı oldukça sınırlıdır. 1950'ye kadar yöneticiler toplumcu edebiyattan korksalar da iyi edebiyattan korkmazlardı. Yavaş yavaş iyi edebiyatın, solcu olsun olmasın insana insanı başarıyla gösteren edebiyatın tehlikeli olduğu anlaşıldı ve buna göre bir yandan köy edebiyatı kışkırtılırken öte yandan sağlıklı edebi gelişimler için tehdit oluşturuldu. Bundan böyle edebiyata yönelecek olan kişi şunu iyi biliyordu: insanı araştıran bir edebiyat ona belki iyilik yollarını açabilirdi, ama tam anlamında gerçekçi bir edebiyatın insanı nerelere sürükleyebileceğini kestirmek zordu. Zaten kentlerin yapısı değiştikçe iyi edebiyat yapma koşulları giderek azalıyordu. Köyden kente akın kentlerin yapısını değiştirmiş, hiçbir özelliği bulunmayan insanların yönetimdeki şansını artırmıştı. Edebiyatı önce köylüler ele geçirdiler, daha sonra köylü-kentli karışımı insanlar.

-Demokrat Parti dönemini Cumhuriyet Halk Partisi diktasından sonra gelen bir özgürlük dönemi diye tanıtlamaya çalışanlar yalan mı söylüyorlar?

-Düpedüz yalan söylüyorlar. Demokrasiyi kim kaybetmiş de biz bulmuşuz! Hele 1955'den sonrası tam bir felaket ortamıdır. Biri zahmet edip o dönemin gazetelerine bir göz gezdirmek isterse görecektir: o dönem siyasetin çeteleşme dönemidir.

-Pekiyi, aydınımız, en azından edebiyat adamımız buna karşı koymayı denemedi mi?

-Denemedi demek haksızlık olur. Doğrusunu istersen, pek de denedi denemez. Kültür düzeyinde de siyaset düzeyinde de hiçbir zaman büyük bir muhalif güç oluşmadı. 1955'den sonra bizim İstanbul günlerimiz başlar. Sefaleti ailece Adana'dan İstanbul'a taşımıştık. Ben bir yandan çalışıyor bir yandan okuyordum. O çocuk aklımızla Demokrat Parti'ye karşı koymanın yollarını arıyorduk. Bunun için Cumhuriyet Halk Partisi gençlik kollarına katıldık. Bu işin bizi gülünç etmekten başka bir işe yaramayacağını görerek geri çekildik.

-Yani kısacası bozulma böyle başladı diyorsun.

-Evet, öyle diyorum.

-Pekiyi, 1960 devinimi için ne denebilir?

-Onu ayrıca konuşalım istersen. O gerçekte bir takım dış güçlerle bir takım iç güçlerin siyasal akışın yönünü değiştirmek için giriştiği bir değişikliktir. Onu bizler iyi dilekleri yönünden, biraz da katkımız oldu diye bir devrim gibi görmeye alışmışızdır. 1960 devinimi bozulmada bir küçük kesintiden başka bir şey değildir. Yaşamın dönüşümünde etkili olmak için iyi niyetin yeterli olmadığı konusunda da çok belirleyici bir örnektir.

-En azından senin de üniversiteye yeni başlamış bir

öğrenci heyecanıyla katılmış olduğun şu 28 Nisan 1960 olaylarını bir anlatsan... Genç insanlar o konuda pek bir şey bilmiyorlar.

-Haklısın, geçenlerde bir dergide bir genç insan çeşitli kaynaklardan yararlanarak yazdığı bir yazıda 28 Nisan'ı olabildiğince yanlış anlatıyordu. O olayın oyuncuları ve izleyicileri altmış yaşını çoktan geçti benim gibi. Üç gün sonra ölürsek 28 Nisan gazete sayfalarında kalır ve kimse o sayfalara dönüp bakmaz. Evet, bir gün de 28 Nisan'ı konuşalım seninle.

-Pekiyi, bozulmanın kaynağında ne var? Sen bir takım somut olaylardan sözettin ama asıl nedenlere uzanmış olduk mu böylece?

-Bozulma dünyaya ayak uyduramamış bir toplumun yaşam kavgasındaki aşırı dağınıklıktan ve gelişigüzellikten doğmuştur. Cumhuriyet'in ciddi sorunları vardı. Daha doğrusu Cumhuriyet aydınının ciddi sorunları vardı. Yetersizlik de diyebiliriz buna. Bir imparatorluktan bir ulusal devlet yaratmak kolay değildi. Bir geçmişin üzerine çabucak bir gelecek kurmaya yöneliyorsun. Kadrolar alabildiğine yetersizdir. Buna koşut olarak ciddi ahlak sorunları vardır. Bilinç eksikliği her zaman ahlak sorunlarını birlikte getirir. Birileri bir şeyler yapmaya çalışıyordu ama neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiği konusunda aydınlık bir görü oluşmamıştı. Tıpkı bugün olduğu gibi. O koşullarda kadrolara değil de önderlere bel bağlanıyordu. Önder arayışı ilkelliğin bir anlatımıdır.

-Evet, her yerde o gelişigüzellik.

-Evet, her yerde o. İnsanlar gündelik yaşıyorlar. O gün de öyleydi bugün de böyledir bu. Eleştirinin suç sayıldığı, ayıp sayıldığı bir toplumda yeniyi tasarlamak güçtür. İnsan bütün bir dünyada kendini tanımak, bunun için dünya kültü-

rüyle içli dışlı olmak zorundadır. Bu olmadıkça her girişim yarım kalacaktır, bizi dünyaya bağlayan bağlar çürük olacaktır, bizi kendimize bağlayan bağlar gibi tıpkı. Ya edebiyatınla ve her şeyinle tam anlamında adam olabilmek için dizini kırıp çalışacaksın ya da boş vereceksin.

-Pekiyi, bozulma sürecek mi sence?

-Sürüyor, görüyorsun. Bozulma da sürecek gelişim de sürecek. Bir olumlu gelişimler listesi yap bir de olumsuz gelişimler listesi. Giderin çok yerde gelirden daha çok olduğunu göreceksin. Ancak hızlı ve köklü bir gelişimin olmadığını söylemek de haksızlık olur. Kaynağını gelişigüzel arayışlardan da alsa yaman bir gelişim var. Çürüme varolmanın zorunlu koşuludur.

-Sana son bir soru. Türk burjuvası yani egemen sınıf bu bozulmanın önüne geçebilecek mi?

-Türk burjuvası bu bozulmanın karşısında durur görünürken gerçekten içtenlikli mi? O varlığını biraz da bu bozulmaya borçludur. İkincisi, böyle bir şeyi istiyor olsa bile bunu başaracak gücü var mı? Türk burjuvasının olumlu olumsuz tüm kazanımları büyük ölçüde bu bozulmanın yan ürünüdür. Türk burjuvası bilinç açısından yetersizdir. Öyle olduğu için de sınıfsal çıkarını bile düşünemeyecek durumdadır. Dünyadaki bütün para babaları kendilerini iyi bir vergi düzeni içinde güvencede duyarlar. Bu ülkenin para babaları ikide bir vergilerden yakınırlar. Kaldı ki Türkiye bir düşük vergi ve ucuz emek cennetidir. Dünya burjuvaları para yanında, kendi bakış açılarının dışına taşmamak koşuluyla felsefeyi, bilimi, sanatı yaşamları için azçok bir dayanak olarak görürler. En azından bunların bozulmuş biçimlerini. Bizim burjuvamız felsefeyi tehlikeli ya da gereksiz, bilimi bu ülkede yapılamayacak kadar güç bulur. Sanatı da tablo alışverişi olarak görür.

-Ya burjuvanın dışındakiler?

-Onların içler acısı durumunu bir başka zaman konuşalım istersen. Yalnız kısaca şunu söyleyebiliriz: halkın en alt kesimlerinde bile insanlar burjuva sınıfının içine girmek ve onun olanaklarından yararlanmak gibi bir düşün peşindedirler. Toplumdaki gelişigüzellik onların bu umudunu alabildiğine artırıyor. Onların tek amacı ne pahasına olursa olsun sınıf atlamak. Ancak bütün bir halkı burjuva sınıfının içine katamazsın ki. Bu durumda altta kalanın canı çıksın kuralı geçerli oluyor.

-Umutsuz musun?

-Umutsuz muyum? O da nereden çıktı? Daha önce konuşmadık mı? Ben hiçbir zaman umutsuz olmadım. Bu bozulmada benim şu kadarcık payım yok. Ancak bozulmanın karşısına çıkmak benim insanlık görevim. Daha doğrusu çürüyenin içinden süzülüp gelmekte olan yeni değerlerden yana olmak benim işim. Bunun gerektirdiği ahlak değerlerini taşıdığımı sanıyorum. Nerede insan varsa orada umut vardır. Parlak bir geleceğe doğru giden bir toplumun doğru yerde duran bir aydını, bir sıradan kişisi olarak görüyorum kendimi.

YAŞAM KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-İnsanlar zaman zaman dünyaya geldiğine memnun musun diye sorarlar birbirlerine. Bence saçma bir sorudur bu. Öyle ya on ya da kırk olasılıktan birini seçerek gelmedik ki dünyaya. Fasulyeyi istemedin dolma güzel mi bari gibilerden. Bize kalsa belki de seçmezdik yaşamayı. Hiçbir şey sormadan bizi buraya gönderdiler. Ben gene de sana dünyaya geldiğine memnun musun desem ne dersin?

-Ben dünyaya kendi isteğimle gelmedim. herkes gibi ben de dünyaya getirildim. Varoluşçular bu noktada çok haklı, onlarla pekçok konuda anlaşamasak da. Zaten bu bilgi de bizi şaşırtacak kadar yeni ve önemli değil. Dünyaya kendi isteğiyle gelmediğini bilmeyen kaç kişi vardır? Bununla birlikte yaşam gibi çok karmaşık. çok güç, çok sorunlu, çok yönlü bir gerçeği yaşamak her şeye karşın pek güzel. Yaşamın yaşanılmaya değer olduğu konusunda hiçbir kuşkum yok, kendi deneylerimle biliyorum bunu. Üstelik nice acılar çekmiş biri olarak biliyorum. Birileri yaşamı yaşanılmaya değer bulmayabilirler. bu da onların hakkı. Ama ben benim dünyaya gelmeme istemeden de olsa olanak sağlayanlara teşekkür ediyorum.

-Her çocuk gibi senin doğumun da sevinç getirmiştir yakınlarına?

-Bir istenmiş çocuklar vardır bir de istenmemiş çocuklar. İstenmemiş çocuklar yani kaza çocukları. Ben bu ikincilerdenim. Babam yaşlı olduğu için ikinci çocuğu gözü kesmemiş. Ben ölümün sınırında doğmuşum. *"Mosmordun"* derdi annem. *"Ölü doğdu, yazık!"* demişler. *"Dur bakalım, belki diriltiriz"* demiş ebe. Uğraşa didine yaşama döndürmüşler.

-Bu olay sana anlatılmasaydı bakışın değişik olur muydu?

-Neden olsun ki. Ben ölümün eşiğinde doğduysam bundan dünyaya ne! Beni *diriltemeselerdi* ben yaşam olanağını elden kaçırmış olacaktım. Yeni doğmuş ya da doğarken ölmüş bir insan yok gibi biridir. Kendimizi varederken binlerce güçlüğe uğruyoruz. O güçlükler bize yaşamın yaşanmaya değer olmadığı duygusunu verebiliyor. Kendini varetmekte direnen kişiler yaşamın yaşanılası olduğunun bilincine varıyorlar zamanla. Kendilerini varetmekte eksik kalanlar yaşama yetersiz bireyler olarak katılırken onu bozuyorlar. Yaşamın güzel olduğuna, onu insanların kepaze ettiğine kalıbımı basarım. Der ya şair: *"Lanet bize ey hayat, sen masun ve mübeccelsin."*

-Masum mu?

-Hayır masun. *"Sağlam"* demeye geliyor aşağı yukarı.

-Demek ki sen enine boyuna yaşadın. Yaşamaktan korkmadın ve yaşamla içli dışlı oldun. Acılara göğüs gerdin. Yaşamdan yakınanlar genellikle yaşamayı göze alamamış olanlardır. Bunu demek istiyorsun yanlış anlamıyorsam. Yaşamdan tad alanlar yaşamayı becerebilmiş olanlardır. Öyle değil mi?

-Ben yaşamdan hiç yakınmadım ve bugün de yakınmıyorum. Onu kendim için ve başkaları için güzelleştirmeye

çalışıyorum. Yaşam özünde iyidir. Doğada ihanet var mı? Yok. Doğada baskı var mı? O da yok. Ben insanın yetersizliğinden, hiçlikle tanrısallık arasında sıkışıp kalmışlığından, zavallılıklarından yakınıyorum. Bu yakınmanın da bir karşılığı yok bence. Enine boyuna yaşadığım konusuna gelince, bu elbette doğrudur. Ancak karşıma çıkan ya da çıkarılan engeller beni çokça hırpaladı. Tembelliğe, korkaklığa, ikiyüzlülüğe göre düzenlenmiş bir dünyada acı çekmeden yaşayabilir miyiz? Düşün, bir adama yıllarca emek veriyorsun, seni arkadan vuruyor.

-Bunu da yaşamın herhangi bir özelliği olarak değerlendirmek ve bundan çokça tedirgin olmamak daha doğru olmaz mı?

-Kolay mı bunu yapmak! Gene de yapılması gereken budur. Olumsuzluklar karşısında duyarsız kalmamız beklenemez. İnsan olmak dediğin şey biraz da duyarlı olmaktır. İhaneti bile ussal bir temele oturtup bundan hiç tedirgin olmayan biri insanım diye dolaşabilir mi? *"Yaşamım korkunç bir fırtına oldu"* der ya şair, onun gibi. Yaşamımız bir fırtına olmadığı zaman bir zavallılıklar yumağı olacaktır. Gerçek insan savaşmayı, direnmeyi, hayır demeyi bilen insandır. Gene de böylesi bir yaşam sana kaldırmakta güçlük çekeceğin büyük acılar getirir.

-Bunu sen istedin ama. Başkalarına kızmaya hakkın var mı?

-Elbette ben istedim ve kimseye de kızmıyorum. Yaşamımızı seçimlerimizle kuruyoruz. Neyi seçiyoruz? Olanlar arasından olasıyı yakalamaya çalışıyoruz, kendimiz adına ve başkaları adına daha iyi şeyler yaşayabilmek için seçimler yapıyoruz. Seçtiğimiz şeyler istediğimiz şeyler olduğu kadar elimizin altında bulunabilen şeylerdir. Olmayan bir şeyi seçebilir misin ya da seçsen ne olur! Her insan ancak kendi ortamının koşullarında kendini vareder. Bir başka ülke insa-

nının seçme koşullarıyla bu ülkede yaşayan birinin seçme koşulları elbette aynı değildir. Herkes aynı yerden başlamıyor tırmanmaya.

-Sen nereden başladın tırmanmaya?

-Ben tam anlamında dağın eteğinden başladım tırmanmaya. Doruğa paraşütle inenler de vardır, yamacın ortalarından bir yerlerden yürümeye başlayanlar da vardır. Ben hiç yakınmadım, yakınmayı belki de biraz olsun geç zamanda öğrendim. O da belki yaşlılığın güç koşullarıyla, özellikle de hastalıklarla ilgilidir.

-Hırsların vardı?

-Yok, hayır, hiçbir zaman hırslarım olmadı. Hırsları olanlar ya da daha doğrusu hırslı olanlar gerçek yaşamı yakalayamazlar. Onlar yaşadıklarını sanırlar. Hırs onları dinginlikte elde edilebilen nice hazdan yoksun bırakır. İkinci Dünya Savaşı'nın ağır yükleri, taşrada sürdürülen kent ya da kasaba yaşamı, yoksunluklar, anlayışsızlıklar beni hep bir takım düşlere doğru itti ya da daha doğrusu bana düşler gördürdü. Bunlar yaşamı zorlamak açısından olumlu düşlerdi. Düşlerimiz gerçekleşebilir olmalarından çok bize yeni olasılıkları duyurmalarıyla önemlidirler. Onlar bizim yaşamımızda itici bir güç oluştururlar. Babamın kitaplığında büyük romancıların başyapıtlarını bulmuştum. Yazar olmak istiyordum. Ama, garip gelecek sana belki, o çocukluk yaşlarımda, nasıl bir şeyse, *en iyi yazar* olmayı istiyordum.

-Hırs değil mi bu?

-Hayır, hırs değil bu. Kimseyle yarışacak değildim, kimseleri geride bırakmak diye bir kaygım yoktu. Sonra, ün falan diye bir kaygım da yoktu. Para kaygım hiç yoktu. İnsanı en üst düzeyde yakalayabilmek ve anlatabilmekti amacım. Başlangıçta kötü kötü romanlar yazıp yırttım. Çok küçüktüm o zamanlar, orta okul öğrencisiydim. Hayır, hırs değil bu. Hırs ödün verdirir, hırs yırtıcıdır, ben hiç ödün verme-

dim ve kendim için de başkaları için de hiç tehlikeli olmadım .

-Gerçekten hiç ödün vermedin mi?

-Hayır bunca yıllık yaşamımda bir kere bile ödün vermiş değilim. Zaten ödün bir kere verildi mi hep verilir. İkinci ödün birincinin, üçüncü ödün ikincinin zorunlu sonucu olarak kendini gösterir. Bir kere ödün verdin mi hep verirsin. Hoşgörmeyi biliyor oluşum başka bir şey.

-Ödün vermemenin faturası ne kadar?

-Çok büyük. Ama ben gerçek insanın sürüde yaşayamayacağını erkenden anlamıştım. Gerçek insan olma koşulunu sürü ruhsallığıyla gerçekleştirmem olanaksızdı. Aykırı değilseniz dünyayı da kendinizi de dönüştüremezsiniz. Aykırı bilinç sürüde kendini yokolmuş duyar. Ben sürünün önünde gidenlerden de tiksinmişimdir. Hele arkadan otlaya otlaya gelenler yok mu onlar iyiden iyiye çileden çıkarır beni. Oysa toplumlarda her şey sürü koşullarına göre düzenlenmiştir. Toplum aykırıyı barındırmak istemez. Aykırıyla durağanın ya da kurulunun savaşımıdır bu. Toplumsal yaşam herkesi bir yerde toplamak ya da bir potada eritmek ister. Aykırı insanın savaşımı dünyanın sağlığı için çok önemlidir.

-Sen bu savaşımı kazandın mı?

-Bu savaşım kazanılmaz, verilir. İnsanlığın uzun tarih çizgisinde bir yerlerde durarak daha da insan olmanın koşullarını yaratmaya çalışmak önemlidir. Ben bu savaşımı kazanmadım, kazanamam da, kazanmak da istemem. Neyi kazanacaktım? Amacın bir şeyler elde etmek miydi? Milletvekili mi olacaktım, bakan mı, tüccar mı, başka bir şey mi?

-Elde ettiklerin ya?

-Ben bir şey elde etmek istemedim ve hiçbir şey elde etmedim. İnsan için emeğini ortaya koyarken hiçbir şey elde edemezsin. Bu yolda bir şeyler kazanabileceğini düşünüyorsan boşuna. Ben yalnızca insanı araştırdım. Sanat açısın-

dan, düşünce açısından insanı araştırdım becerebildiğim kadar. Bir şey kazanmış değilim.

-Birileri bir şeyler elde etmeye gittiler ama?Bunlar arasında senin tanıdıkların da var.

-Doğaldır. Herkesten ödünsüz bir yaşam bekleyemezsin. Herkesten aynı karşılıksız çabayı bekleyemezsin. Ayrıca yaşamın çok çekici yanları var. Geziye çıkmalar, pahalı otomobiller almalar, lüks lokantalarda yemek yemeler... Bunlara aklını taktıysa aman canım yitirirsem yîtireyim diyemez insan kolay kolay. *Bilge kişi yaşamını yitirerek kazanır* doğrusunu herkese benimsetebilir misiniz?

-İşin içinde aç kalmak da vardı?

-Vardır. Aç kalmak da o kadar gözde büyütülecek bir şey değildir. Hiç aç kalmamış olanlar aç kalmayı ölümle bir tutarlar. Sen onlara aldırma. Aç kalmak vardır bu işin içinde. Aç kalmak ve daha neler neler. Aç kalmaktan daha zor şeyler vardır. Suçlamalar, göz korkutmaya çalışmalar, hakların verilmemesi... ve özellikle ihanetler.

-Direnmek ne adına?

-Bir tek şey adına, başka türlü yapamamak adına. Bunu birilerine anlatmanın çok kolay olmadığını biliyorum. Keman çalmayı bilen adam keman çalmayacağım diye tutturduysa ona şu ya da bu yolla keman çaldırabilirsiniz. Baskı yaparsınız, işkence yaparsınız, korkutursunuz ve lanetleme de olsa ona keman çalmayı kabul ettirebilirsiniz. Benim durumum o değil. Benim durumum keman çalmayı bilemediği için hiçbir koşulda keman çalması olası olmayan adamın durumudur. Ben başka türlüsünü beceremediğim için böyle yap tım. Başka türlü yaşamak benim için olası değildi.

-Ama çok yük yüklendin?

-Evet. Bazı kişiler çok yük yüklenmek için doğmuş gibidirler. Ya da ne kadar yüklenebiliyorsan o kadar yüklerler. Biz de iyi yükleniyorduk doğrusu. Ben aşağı yukarı kırk iki

yıldır *İşizor Grubu Başkanı*'yım. O da ne diyeceksin. Lise ikide fransızca öğretmenimiz bizi kümelere ayırmıştı, her topluluğun başına bazen bir bazen iki kişi koyuyordu. İki kişiden biri yönetim sorumlusu, öbürü fransızca sorumlusuydu. Başkanlar grupların çalışmalarını etkin kılacaklardı. Tek kişilik kümeler, daha doğrusu tek başkanlı kümeler başkanlarının soyadlarının iki defa söylenmesiyle anılıyorlardı: *"Polat-Polat Grubu"* gibi. İki başkanlı gruplar başkanlarının soyadlarının yan yana getirilmesiyle adlandırılıyorlardı: *"Demir-Kaya Grubu"* gibi. Benim grubum özeldi: *"Timuçin-Timuçin İşizor Grubu"*. Aletçi Yüksel, Bursa'lı Ahmet, Kasap Sabri gibi arkadaşlar benim grubumdaydı. Bugün de bir güç işi omuzlamak zorunda kaldım mı *"Kalk bakalım İşizor Grubu Başkanı!"* derim kendi kendime. Bunları ben kendim seçtim. Başka türlü olamazdım. Böyle oldu, pişman değilim. Hayır hiç pişman değilim. Ben ancak bu olabilirdim. Her şey bir yana, önemli olan insanın gönül rahatlığı içinde olmasıdır.

-Bir gün bir arkadaşın sana şöyle demişti: "Roman yazmak için boşuna uğraşıyorsun, yaşamını yaz, ondan daha güzel roman olur mu?"

- Herkes yaşamının roman olduğunu düşünür, bir bakıma doğrudur da. Daha doğrusu her yaşam romancıya yeni bir roman için izlenimler verebilir. Her yaşam ilginçtir, en basit görünen yaşam bile. Ben de yaşamımın roman olduğunu düşünüyorum ama onu roman olarak da, başka bir şey olarak da yazmayı düşünmüyorum. Gerçek romanlar yaşanmışın üzerine değil tasarlanmışın üzerine kurulabilir. Birinin romanını yazmak onu yazmamaktır. Bir yaşamı bozmadan anlatamazsın. Kimse kimseyi bilemez şu dünyada. Kimse kendini anlatamaz, hele hele yaşamın somut gerçekliklerinden giderek kendini olduğu gibi ortaya koymak bir düş bile değildir. Kimse kimseyi anlayamaz, sezemez, kavrayamaz.

Anı yazılarından da çok korkarım anı kitaplarından da çok korkarım. Onlar yaşamı bozuk mercekler arkasından gösterirler. Onlar bize bir kişiyi yakınlaştıracaklarına bizi bir kişiden uzaklaştırırlar, hatta soğuturlar. Yaşadıklarınızı nasıl anlatacaksınız başkalarına. Olacak şey değil.

-Anılarını yazmayı düşünmüyorsun demek ki.

-Düşünmüyorum. Anı yazarlığı ikiyüzlülüktür. İstediğini yazacaksın, istemediğini yazmayacaksın, hatta istediğini istediğin gibi yazacaksın. Aşklarımı anlatabilir miyim? Anlatamam. Birilerine saygısızlık olur. Gençliğimin siyaset günlerinde bir gecede fikir değiştirenleri anlatabilir miyim? Anlatamam. Bir yığın küçüklüğü, bir yığın alçaklığı, bir yığın dalavereciliği dostluk adına gerçekleştirenleri birer birer anlatabilir miyim? Anlatamam. O zaman ne anısı? Öte yandan anılar güvenilmez şeylerdir, bilincin dönüşümüyle sürekli değişime uğrarlar ve bilincin yeni renklerini kazanırlar. On yıl önce bir olayı birlikte yaşamış on kişinin herbiri bugün o olayı başka başka anlatacaktır. Anılara güvenip yola çıkabilir misin? Yaşamın asıl gerçeği ya da insan olmanın büyük anlamları yaşamadıklarımızda, hiç yaşamadıklarımızda gizlidir. O yüzden roman yazıyoruz, o yüzden kurguluyoruz. Gerçekliği dışlaştırmanın en iyi yolu bir yaşanmışa bilir bilmez takılmak değil bir anlatıcı yapıyı kurgulamaktır.

-Pekiyi yaşamının bundan sonrasını nasıl düzenleyeceksin?

-Ben hiçbir şeyi düzenlemedim, her şeyi alabildiğine yaşadım, olabildiğince denk düştüğü gibi yaşadım. Büyük hesaplar yapmadım. Bundan sonrası için de tasarılar geliştirecek değilim. Yaşamımın sonlarında kendime daha düz, daha gerilimsiz, daha sıradan bir dünya kurmaya kararlıydım. Son kalan yıllarımı kendim için yaşayacağım diyordum. Olmadı. Hastalıklar, sorumluluklar, şunlar bunlar ardarda geldi, ben gene gönlümce yaşama şansını elden kaçırdım. Bugüne ka-

dar gönlümce yaşayamadım, hep yükümlülükleri yerine getirdim, bundan sonrası benim olsun diyordum. Aslına bakarsanız doğru değil bu. Gönlümce yaşadığımı rahat rahat söyleyebilirim. Yükümlülüklerimin olması, sorumluluk duygularım yaşamımı güçleştirmiştir. Acılar çekmişimdir. Ama acılardan ve sorumluluklardan kaçmak mıdır gönlünce yaşamak! Neyi yaşadımsa yaşadım, önümde yaşanacak uzun zamanlar yok artık. Ayrıca önümde çok uzun zamanlar olsun istemiyorum. Vakit gelince defteri kapamalı insan. Sorumluluklar bizim ölme hakkımızı da elimizden alıyor. Artık böyle oldu, bizimki doğru ya da yanlış adanmış bir yaşam oldu. Ona, buna, şuna, şu kişiye ya da öbürüne adanmış ya da insanlığa adanmış, ne çıkar!

-Ölüm korkusu duyuyor olabilirsin. Bu da doğaldır. Ne dersin?

-Ölüm korkusu genç yaşlarda doğaldır, bizim yaşlarımızda bir hastalıklılık, bir geri kalmışlık, bir hamlık belirtisidir. Ölüm korkusunun aşıldığı yerde her şey daha açık, daha olduğu gibi görünüyor. Ölüm nereden gelirse gelsin, ne zaman gelirse gelsin, hangi koşullarda gelirse gelsin beni korkutmaz. Ölüm eşiğinin kısa ve acısız olmasını dilerim, kendim için ve başkaları için. Bir de ölümümün yaşamıma yaraşır olmasını isterim, olursa.

-Ölümden sonrası için öngörülerin var mı? Hani derler ya, falanca cenazeme gelmesin falan gibi.

-Olur mu öyle şey. Özellikle düşmanlarımı cenaze törenime beklerim, özellikle hava yağmurlu, rüzgarlı ve soğuksa. Kimseye kızgın değilim. İhanetler bile zavallılıkların belirtisiydi. Kimse güçlülüğünden ötürü kötü olmadı şu dünyada. Tembellikler, korkaklıklar, kolaycılıklar, kıskançlıklar bir araya gelerek insanı insan olmaktan çıkarıyor. Cahilden bilgelik bekleyebilir misiniz? Beklediğiniz yerde gülünç düşersiniz. Cenazeme kim isterse gelsin. Beni nereye

gömerlerse gömsünler. Ben ölümünden önce mezarını satın almak isteyenlerden ya da yatacağı yeri bilmek isteyenlerden değilim. Mezarla değil başka şeylerle kalabilmek isterim. Ayrıca kalabilmek diye bir telaşım da yok.

-Gençlere bir şeyler vermeye çalıştın ömür boyu, onlar uğurlar seni. Sen hep gençlerden umutlu oldun.

-Gençler özellikle gelsinler ama ihtiyarları da beklerim. Ben eskiden gençlere söz söyletmezdim. Elbette onlardan beklerdik güzel şeyleri. Gençler de bozuluyor diyenlerin neredeyse üzerine yürürdüm. O kadar güvenim vardı gençlere. Şimdi doğrusu aynı duygular içinde değilim. Çok küçük çıkarlar için çok çirkin şeyler yapabildiklerini gördüm. Ben onlara bir şey öğretmeye çalışırken onların beni baltalamaya çalıştığını gördüm. Elbette pekçok dürüst genç insan var, ancak benim gençler diye ayrı koyduğum bir insan kesiti yok.

-Biraz kötümsersin şu sıralar...

-Hiçbir zaman olumsuz duygular içinde olmadım. Ben bir savaşım insanıyım, olumsuz duygulara kendimi kaptırırsam kalakalırım. Ancak iyi bir düşçü de değilim. Pekçok şeyi görüyorum. Umutsuzluk değil bu. Bir düşünürün dediği gibi, insancılık kendinde iyimserliği de kötümserliği de yenmektir.

-Gençleri çirkinleştirenlerden sözedebilir miyiz?

-Kimse kimseyi çirkinleştiremez, herkes kendini çirkinleştirir. Yaşamayı göze almakla almamak arasındaki ayrımda belirir temel sorun. Yaşamayı göze alıyorsan kendini hiç ödünsüz ve bir bütün olarak koyarsın ortaya. Yaşamayı göze alamayanlar kendilerini çirkinleştirirler ve bunu yaparken durmadan şunu bunu eleştirirler, şunu bunu suçlarlar, durmadan ondan bundan yakınırlar. Ama asıl suçlu kendileridir. Yalnız insana ve bu arada kendine saygı duyabilen insanlar insanca yaşayabilirler.

BUGÜNKÜ DÜNYA DÜZENİ KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Sana belki de hiç beklemediğin bir soru sormak istiyorum. Hoppala, bu da nereden çıktı şimdi diyebilirsin. Soru şu: burjuva uygarlığı dağılıyor mu?

-Yaşam dönüşüyor. Yaşam her şeye karşın dönüşüyor. Birileri onu durdurmak isteseler de olmuyor. Yaşam taş koymalarla çomak sokmalarla yerinde sayacak bir şey değil. Burjuva uygarlığı dağılıyor mu ya da çöküyor mu? Belli ki sermayeci düzen bunalıma girdi. Sermayeciliğin açmadan solduğu azgelişmiş ülkelerde de sermayeci atılımların yüzyıllardır tırmana tırmana doruğa çıktığı ülkelerde de bunalım derinden duyuluyor. Sözünü ettiğin dağılma tehlikesi ve korkusu daha çok gelişmiş ülkelerde yaşanmaktadır. Bunalımın en büyük belirtilerinden biri de kültür düzeyindeki kısırlıktır. İnsanlık yeni yaşam biçimlerini gereksinecek ve getirecek, bu kesin. Ancak bunun bir çırpıda olacağını düşünmek çocukluk olur. Toplumsal sorunları düşünürken *"Biz de görür müyüz?"* sorusu budalaca bir sorudur. İnsan ömrü kısa toplumsal dönüşümler uzundur.

-Bunalımın nedeni ne sence?

-Yaşamın özelliği bu: durmadan dönüşüyor, bir biçim-

den bir biçime giriyor. Bir alt düzeyden bir üst düzeye geçiyor da diyebiliriz. Dönüşüm olgusu verimini biraz da kısırlıklardan alıyor. Dar alanlardan geniş alanlara, sonra geniş alanlardan dar alanlara geçiyoruz. Açılma dönemleri var kapanma dönemleri var. Kirlenmeler arınmaları getiriyor, arınmalardan sonra kirlenmeler geliyor. Çok zaman kirliyle arınık bir bütün oluşturuyor. Ancak, daha somut düzeyde düşünürsek, bugünkü bunalımın başlıca nedeni bireyi özgür olmaktan ya da hatta birey olmaktan çıkaran koşullardır. Bugünün düzeni biraz olsun Ortaçağ'ın düzenini düşündürmüyor mu? Çalışmaktan başka bir şey yapamayan bağımlılanmış ya da kötü biçimde toplumsallaşmış birey. Düşünmeyen birey, tartışmayan birey, yabancılaşmış birey, yapayalnız birey. Toplumlar yaratıcı güçlerini iyiden iyiye yitirmiş gibiler. En çok sözü edilen şey en az bulunan şey değil mi: özgürlük.

-Sermayeci düzen özgürlükçü değil mi?

-Sözde öyleydi. Kendine sorarsan gene öyle. Sermaye düzeni başlangıçta tüm atılganlıkları içinde özgürlüğü insan için tek temel yaşam koşulu olarak görüyor gibiydi. Ancak bu düzen içinde sermayeciyle üretenin hakları çelişince işler değişti. Sermayeci düzen, kendisini başlangıçta iyiyden iyiye korumuş, sarmış sarmalamış, kanatları altında besleyip büyütmüş olan mutlakyönetime karşı çıkarken onu özgürlükleri yoketmekle suçluyordu. Kendisi de egemen olur olmaz...

-... özgürlüklerin üstüne gitti, özgürlüklerin canına ot tıkadı diyeceksin?

-Evet. Öyle yaptı. Oysa insanlık bir yandan da özgür olmanın tadını çoktan almış gibiydi. Kant, düşünce özgürlüğünün karşısına çeşitli baskılar, bu arada hukuk baskısı çıkıyor, diye yakınıyordu. Bizim gibi düşünenlerle birlikte dü-

şünme hakkına sahip olmadığımız zaman, düşüncelerimizi açık açık ortaya koyamadığımız zaman iyi düşünebilir miydik, sağlıklı düşünebilir miydik? Kant düşünce özgürlüğünü düşündüklerini açık açık söyleyebilmek olarak alıyor, onu tüm kötülüklerin panzehiri olarak görüyordu. Filozoflar dünyayı başka gözle, sanayi ve ticaret adamları ve onları koruyan düzenler başka gözle gördüler.

-Aydınlar ya da düşünürler bu yolda yeterince çaba gösterdiler mi?

-XIX. yüzyılın aydınları göstermelik özgürlüklerin yerine adaletli bir özgürlük düzeninin getirilebilmesi için çalıştılar. Bu yolda pekçok şeyin yaşama geçirilmesi için fikirler ürettiler. Onlar, evet, çok çaba gösterdiler ve bunu yaparken daha çok sermayeci düzene karşı çıkmak yerine o düzenin kendini azçok onarmasını sağladılar. Ne var ki adaletli bir özgürlük düzenini kurmak yolundaki çabalarla elde edilmiş olan bir takım haklar sermayeci yaşamı yeniden verimli kılmaya yetmedi. Birey gene eski zamanlarda olduğu gibi kötü biçimde toplumsallaşmaya doğru gitti. tüm özgür birey masallarına karşın özgür birey olma şansını yeniden elden kaçırdı. Topluma tam anlamında bağımlı kılınmış bir kişinin insan olma yolunda büyük boyutlarda düşünce ve eylem üretebileceğini düşünmek çocukluk olur. Bugün yalnız üretime katılan, işsiz değilse bir üretim aygıtında bir dişli ya da vida gibi iş gören insanlar yaşamı yeniden yaratma gücünden arındırılmış durumdalar. Dünün serfiyle bugünün çalışanı arasında çok büyük ayrılıklar olduğunu söylemek kolay değil.

-Demek ki bugünün bireyi kendisini sıkı sıkıya dış dünyaya bağlayan ve onu kendi olmaktan çıkaran koşulların içinde yaşıyor?

-Evet. öyle. Enaz sekiz saat iş. Gerektiğinde ek çalışma

saatleri ya da ek iş. Bazen angarya düzeyinde karşılıksız emek. Aşırı tüketime kışkırtılmış olarak boşluğa dönük yaşam. Bilincin kendi çevresinde dönüp durmasıyla oluşan düşünce boşluğu. Kültür gereksiniminin oyalanmaya ya da eğlenmeye indirgenmesi. İnsanlaşma yolunda tam bir isteksizlik. Kabuk değerlerle yetinme. Bugün karşısında ilgisizlik ve yarın diye bir sorunu olmama. Geleceğe açılan yolların tümüyle kapatılmış olması. Sonsuz çıkar kavgaları içinde çalkalanan toplumda gittikçe yoksullaşma.

-Bir yanda da korkunç bir kazanma telaşı.

-Artık paranın gücü belirleyicidir. Paranın gücü usun ya da sağduyunun gücünü aşıyor. İnsanlar gündelik bilinçle yaşamlarını sürdürüyorlar. *"Bir burjuva görüşlere sahip olabilmek için zengin olmalıdır" der* H. Monnier. Bu, insanın ancak parası kadar konuşabileceği gerçeğini anlatır bize. Yaman bir çöküntüyü yaşıyor dünya. XVIII. yüzyılda Voltaire ne demişti? *"Bilgili kılınması gereken elişçisi değildir, bilgili kılınması gereken burjuvadır, kentlerde oturan insandır."* Ne elişçisi bilgili kılındı ne de kentlerde oturan insan. Kentlerde oturan insana para kazanmayı sağlayacak kadar bilgili olmak yetti bir zaman sonra. Ondan sonra her şey para kazanmaya, mal mülk edinmeye göre ayarlandı. Burjuva insanı zaman zaman kendisini çok ağır eleştirmiştir. Chamfort *"Burjuvalar gülünç bir kendini beğenmişlikle kızlarını nitelikli insanların toprağına gübre yaparlar"* der. Tarihte sanırım hiçbir insan kendi sınıfını bu kadar ağır eleştirmemiştir. En ağır eleştirileri de Flaubert yapmadı mı! Ne diyordu? *"Her burjuva, gençliğinin ateşiyle, bir gün, bir dakika olsun, çok büyük tutkulara, büyük girişimlere yetenekli olduğuna inanır. En sıradan burjuva bile sultanlar görür düşünde, her noter kendinde bir şairin kalıntılarını taşır."* Daha ağır bir sözü var Flaubert'in: *"Demok-*

rasinin tüm düşü proletaryayı burjuva aptallığı düzeyine yükseltmektir. Bu düş büyük ölçüde gerçekleşmiştir."

-Romancılar, şairler, tüm sanatçılar bu aptallıkları anlattılar; değil mi?

-Çağımızın başlarında çöken sınıfın yani soyluluğun düştüğü durumlar ilginç ve hatta gülünçtü. Bir yandan Shakespeare bir yandan Molière bu çöküntüden pekçok konu pekçok gereç topladılar. Sonra burjuvanın gülünçlükleri başladı. Sonra, sanata konu olan bu bunalım, yavaş yavaş sanatı sarmaya başladı. Ahlak açısından sorunlu ve bilinç açısından yetersiz bir sanatçı kitlesi, bu kitlenin içinde her rüzgara yelken açmaya hazır yetersiz bir edebiyatçı kitlesi oluştu. *"Edebiyatın tüm ahlaki bunalımları burjuvalığın ahlaki bunalımlarıdır"* der bir çağdaşımız.

-Bu bana birden ödev ahlakını çağrıştırdı.

-Evet, ödev ahlakı gerçek anlamda evrensel boyutlarda alındığı zaman gerçek insan ahlakıdır. Ama birilerinin ödevleri var da başka birilerinin ödevleri yoksa, birileri bir şeyle yükümlüyken öbürleri değillerse, o zaman ödev ahlakından nasıl sözedebiliriz? O zaman biz de zorunlu olarak Kant'dan özür dileyip V. Larbaud gibi şöyle söyleyeceğiz: *'Ödev, burjuvanın kendi ahlak bozukluğuna verdiği addır."* Her gerçek ahlak ödev ahlakı değil hak ve ödev ahlakıdır. Bugün sanatın da felsefenin de insanla olan bağları iyiden iyiye zayıflamış görünüyor.

-Öyleyse felsefe ve sanat burjuva ideolojisi içinde gerçek anlamda bir insan araştırması olma niteliğini pek de kazanamıyor?

-Kurulu düzene çöreklenmiş sanatçı kendi esenliği adına her türlü yalanı söyleyebiliyor. Kurulu düzene çöreklenmiş filozof da öyle. Bu yüzden Baudelaire şunu söylerken çok haklıdır: *"Burjuvadan bin kere daha tehlikeli bir şey*

vardır, o da burjuva sanatçısıdır." Onun işi insanla olmaktan önce kendiyledir. Kendini ortaya koyacak, kendini benimsetecek, ün ve kazanç sağlayacaktır.

-Bu anlamda burjuvanın bir tanımını yapabilir misin?

-Kendi çıkarı için bindiği dalı kesen adamdır burjuva. Kendi yararını her şeyin üstünde tutan insandır. Tanımın en iyisini L.-P. Fargue yapmış. Diyor ki: *"Kendi güvenliği için kendinden, kavgadan ve aşktan vazgeçen insana burjuva diyorum."* Sanırım bundan daha güzel bir tanım yapabilmek için çok uğraşmak gerekir.

-Bir de Goncourt kardeşlerin tanımını söylemiştin sen bana?

-Anladım. *"Bir burjuva hiçbir şey okyanusudur."*

-Pekiyi, burjuva ne istiyor, ne bekliyor dünyadan?

-Güç oluşturmak istiyor, baskı gücü oluşturmak istiyor. Egemenlik kurmak istiyor. Kimselerin ulaşamadığı olanaklara ulaşmak istiyor. Birilerini ezmek, birilerinin sırtından kazanç sağlamak istiyor. Hep benim olsun istiyor. Ben güçleneyim, ben güçlendikçe birilerinin gücü azalacaktır. Böyle demek istiyor. Maddi olarak güçlü insan olmayı tasarlarken bir takım boş değerlere de gözünü dikiyor. Örneğin şair olmak onun gözünde son derece gülünç bir iştir, ama çok ünlü bir şairle birlikte görünmeye oldukça önem verir. Şiir değil ündür onun gözünde önemli olan. Elbette bu arada ençok tüketici için ençok üreten olmak düşü onların tek düşüdür. *"Burjuvaların iktisadi ülküsü tüketicilerin sayısını sonsuza kadar çoğaltmaktır"* der J.B.d'Aurevilly. Şimdi, bizim işimiz burjuva eleştirisi değil. Bizi ilgilendiren bir tek sorun var: insanlık bu verimsiz kavrayış içinde açmaza girdi, bu açmazdan nasıl kurtulacak? Çünkü, yüzyılımız geçmiş iki üç yüzyıla hiç benzemiyor, o tam bir kısırlığın, tam tamına

bir verimsizliğin belirtilerini gösteriyor. Sonunda bundan rahatsız olanların başında az sayıda dürüst aydın geliyor.

-Rahatsızlar ama yeni bir yaşam biçimini tasarlama konusunda pek de istekli görünmüyorlar?

-Her kurulu düzen çeşitli koşullarla, en başta da yasalarla bağlar insanları. Bir kere kendinize boyunduruk taktırdınız mı artık tarlayı sürmek, hiçbir şey düşünmeden sürmek bir zorunluluk olur. Egemen sınıflar geri kalmış insanlardan korkmazlar, hatta bu insanların insanlıkla ilgili yüce dileklerinden de çekinmezler. Cahil adam önünde sonunda yanlışı oynayacaktır. O zaten korkaktır, dolayısıyla tembeldir. Bu insan nasıl başkaldıracağını da bilmez. O yüzden ondan korkmak aptallıktır. Kurulu düzenler insanlara çeşitli kalıp düşünceler armağan ederler, değişik oyuncaklar gibi. Şöyle bir şey var. Bunu beğenmediniz mi? Öyleyse alın bununla oynayın. Bunu da mı beğenmediniz? Öyleyse size şunu verelim. Böyle bir düzen içinde üç beş dürüst aydının durumu dekoru tamamlamak durumu değil de nedir? Onlar yaşamı dönüştürmekte bir hiç midirler? Elbette değil. Dünya gene de onların dürüst ve bilinçli edimleriyle dönüşmektedir. Onlar bir sınıfın insanı da değillerdir. Herhangi bir sınıftan gelmiş sınıfsız insanlardır.

-Pekiyi ya o ülküler nerede kaldı? O büyük öngörüler? XVII.yüzyılın o duyarlıkları? XVIII.yüzyılın yeni insana doğru açılışları?

-Bütün düzenler başta verimlidirler, sonra yavaş yavaş verimsiz olmaya başlarlar. Bu da zaten onların yavaş yavaş tükenmekte olduklarını gösterir: kuruluş ve gelişme evreleri gibi tükeniş evreleri de çok uzun sürer. İnsanlık bir köklü dönüşümünü öyle birkaç yılın içinde tamamına erdirip çıkmaz. Uzun uzun mayalanmalar, çok uzun çalkalanmalar sözkonusudur. Bir yeniyi giyinirken bir eskiyi üstünden çı-

karmak insan için tam bir serüvendir. Yeniyle eski uzun süre çekişe çekişe yan yana yaşar. Sonunu göreceğiz ille diye tutturmanın da bir anlamı yok. İnsan her noktada, aşamanın her noktasında doğru tutum alıp insanlığın gelişimine katkıda bulunmaya bakmalıdır. Bir seçim işi bu. Bir görme sorunu. Kimileri gelişen yaşam koşulları karşısında seçimlerini yaparken geriye düşerler, kimileri de ileri yaşam koşullarını gerçekleştirme yoluna girerler. Önemli olan insanlığın gelişimine katkıda bulunabilmeyi sağlayan tutumu alabilmektir.

-Tarihe ayak uydurmak zordur diyebilir miyiz? Bir akışta kimileri olumlu kimileri olumsuz tutum alır...

-Elbette. Ancak burada tarihe ayak uydurmanın güçlüğü kadar tarihsel akıştan yana olmanın çıkarlara ters düşmesi var. Kurulu düzenden çıkarım varsa gelişimden yana olabilir miyim? Tarihe ayak uydurmak da kolay iş değil. Neyi seçiyoruz ve neyi seçebiliyoruz? İkisi ayrı şey. Seçmek her şeyden önce bir bilinç sorunu ortaya koyar. Merleau-Ponty'nin dediği gibi *"Direnenlerin onuru da işbirlikçilerin onursuzluğu da tarihin olumsallığını gerektirir, bu olumsallık olmadan siyasette suçlu olmaz, tarihin ussallığı olmadan da ortada yalnızca deliler vardır."*

-Tarihte yanıltıcı belirtiler de var mıdır?

-Olmaz olur mu? Neyin yeniye neyin eskiye dönük durduğunu gündelik bilinçle sezebilmek olası mı? Bir de şöyle der Merleau-Ponty: *"Tarihte bir çeşit aldatıcı büyü vardır. Tarih insanları büyüler, kendine çeker, insanlar tarihin gittiği yönde gittiklerini sanırlar, derken tarih oyunbozanlık eder, bir başka durum olası olduğu ölçüde olaylar yön değiştirir. Tarihin yüzüstü bıraktığı insanlar, onun suç ortaklarından başka bir şey olmadıklarını düşünen insanlar birden onun kendilerine esinlediği cinayetin ele-*

başları olurlar."

-Bugünkü verimsizlik, bugünkü kısırlık nasıl aşılacak?

-XVII.yüzyıl düşüncesi dünyayı değiştirme ya da doğayı değiştirme fikrini getirmişti. Gerçekten o zamandan beri durmadan dünyayı değiştiriyoruz. Eskiler yarargözetmez düşünceyi öne çıkarırken yeniler düşüncede yalnızca yararı öngördüler. Üç dört yüzyıldır yararı tek ölçüt alan düşünce ortamları dünyayı değiştirmek adına bilimde büyük patlamalar gerçekleştirdiler. Sonra bilim geriye çekilerek yerini teknolojiye bıraktı. Teknolojinin birinci planda belirleyici olması dünyanın değiştirilme hızını ve niteliğini artırdı. Bu başdöndürücü gelişim içinde insan kurduğu yeni düzenin tutsağı olmaya doğru gitti. Yeni düzenin mutluluk getirmeyeceğini bize aydınlanmanın büyük düşünürü Jean-Jacques Rousseau biraz örtülü bir biçimde de olsa bildirmişti. Ancak öbür aydınlanma düşünürleri dünyanın yeni biçimi karşısında hiç de telaşlı değillerdi. Bilimler ve sanatlar insana mutluluk getirmedi, uygarlığın gelişimi insanı her anlamda mutsuz etti diyen Jean–Jacques Rousseau'nun asıl sorunu bilimle ve sanatla değildi, gelişmekte olan dünya düzeniyleydi. Bilimleri de sanatları da çok kötü kullanmış bir insanlık vardı ortada. Aman, diyordu. Rousseau, böyle giderse...

-Marx'çı dünya görüşü bu noktada mı kendini ortaya koydu?

-Evet, çünkü gidişteki sıkıntıyı Marx da gördü, onun bu görüyü edinmesinde Rousseau'nun rolü büyük olmalı. Yeni düzeni en ayrıntılı biçimde inceleyen ve eleştiren elbette Marx oldu. Marx hiçbir şey yapmadıysa yeni yabancılaşmış insanın tanımını yaptı. Marx'da yabancılaşma bireyin üretim ilişkileri içinde ürettiği şeye ters düşmesine, giderek kendini şeylerin kölesi durumuna düşmüş duymasına daya-

nır. Yabancılaşma filozofa göre özel mülkiyetin varlığından gelir. İktisadi alandaki yabancılaşma başka alanlardaki yabancılaşmanın kaynağıdır. Bir nesneyi üretmek işçiye güç kazandırır, ama ürettiği nesneyi başkasına kaptırması ona yabancılaşmışlık duyguları yaşatır. Çünkü bu durumda o nesne işçinin karşısına *"yabancı bir varlık olarak, üreticisinden bağımsız bir güç olarak"* çıkacaktır. Böylece üretenin çalışması üretmeyene güç kazandırmış olur. Ürettiği ölçüde ürünüyle büyüyen sermayenin egemenliği altına giren işçi giderek yoksul düşecek, böylece emeğin yabancılaşması gerçekleşmiş olacaktır. Emeğin yabancılaşması emekle sermaye arasında uçurum açılması anlamına gelir. Bu durumda ücretli *"kendini onaylamaz, kendini yadsır, kendini esenlik içinde duymaz, mutsuz duyar"*, giderek kendini köle olarak görmeye başlar. O artık yabancılaşmış yani bozulmuş bir kişidir: ancak hayvani isteklerini giderdikçe ve çalışmadıkça rahat duyar kendini...

-Bunun için ne yapmak gerekiyor?

-Bunun için her şeyden önce özgürlükçülük yalanını çürütmek, insanın insanı nasıl sömürdüğünü göstermek, buradan yola çıkarak bir insan tasarısı, sömürmeyen ve sömürülmeye karşı çıkan insan, tam anlamında bilinçli insan tasarısı geliştirmek gerekiyor. İnsan bu yeni insana ulaşma yolunda en büyük kavgasını bencilliklere, bayağılıklara, kalıp düşüncelere, boş ussallık gösterilerine, insanı aşağılayan ulusçuluk savlarına karşı verecek...

-İnsanı aşağılayan ulusçuluk savları mı?

-Ulusçuluğu abarttınız mı bir ulusu yüceltirken öbürlerini aşağılamış olursunuz. XV.yüzyıl dolaylarında uluslar birer kültür bütünlükleri olarak birer birer ortaya çıktılar, çağımızın değişik renklerde görünümlerini ortaya koyacak biçimde yanyana geldiler. Boş kafa her güzel şeyi bayağılaştı-

rıyor ve insan için bir yıkım nedeni durumuna getiriyor. Ulusallık bir beğeni zenginliğiydi, bir bakış çeşitliliğiydi, kültür ayrılığı olarak bir özelliklilik kaynağıydı. Geri kalmış bilinçler, özellikle geri kalmış dünya basını başından beri ulusal özellikleri abartıp ulusçulukları körükleyerek insanlara yanlış bilinç aşıladı, böylece uluslararası düşmanlıkları körükleyerek savaşları kışkırttı, sanayi üretiminin canına can kattı, daha çok da silah sanayiini doyurdu. Sermayeci dönemde en büyük kazançlar yüce değerler adına kurulmuş gibi gösterilen tezgahlarda sağlanmıştır. Oysa kurulu düzen açısından tek yüce değer vardır, o da paradır. Bu düzende yoksullar bile anlaşılmaz bir para tutkusuna takılmış durumdadırlar. Örneğin her ayakkabı boyacısının yüreğinde bir zengin işadamı imgesi mışıl mışıl uyur. Bu imge saçmasapan filmlerle zaman zaman parlatılması gereken bir imgedir.

-Kültür ayrılığından, özellikle dil ve değerler ayrılığından kan ya da ırk ayrımcılığına. Öyle değil mi?

-Evet, ulusların belirginleşmesi, ulusal devletlerin ortaya çıkması yoğun bir kültür zenginliğinin verimini ortaya koyacak gibiydi. Başlangıçta öyle oldu. Sonra, gerçekliklerden iyiden iyiye kopuk bir sözde ulusallık bilinci, her yerde yakası açılmadık cahilliklerin ayıbını sessizce örtmek yükümlülüğünü yerine getirme kaygısı içinde, bir toplumun bir başka toplumu ezebilmek yolunda kendi üstünlüğüne inanması alışkanlığına dönüştü. Gerçek ulusallık bilinci dünyaya yetkiyle katılma bilincidir, evrensel insana kültür değerleri çerçevesinde özel toplumsal özelliklerle katılma bilincidir. Ancak böylesi bir ulusallık ruhu üst düzeyde donanmış bir ruhun duygu ve düşünce dünyasına karşılık olabilirdi. Bilinçlerin gündelik bilince indirgendiği yerde ulusallık kavrayışının kaba ulusçuluk çılgınlığına dönüşmesi çok kolaydır.

-Yani, dünyayı yeterince dönüştürdük, biraz da insanı değiştirelim, öyle mi?

-Sanırım dünyayı yeterince değiştirdik, biraz da insanı değiştirelim. Evet öyle. Bu hızlı ama pis, bu kolaylıklarla dolu ama çirkin dünya bizim için bir hapisane olmaya doğru gidiyor. Üç beş yüzyıldır uğraşa didine, sömüre sömürüle kurduğumuz bu yeni dünyada hızın da kolaylığın da bir gereklilikten çok çocuksu duyguları karşıladığı kesindir. Nasıl baskıcı hıristiyan ahlakı o ilkel pagan ahlaklarını, o güzelim ahlakları uzun uzun özletmişse, bugünün dünyası da bize daha küçük ama daha dingin, daha sınırlı ama daha mutlu kentleri özletiyor. El değmemiş ormanları, uçsuz bucaksız kırları özletiyor. En önemlisi de, bencilce değil de bilgece insan ve evren araştırması yapan o eskinin çalışkan insanını, özellikle Rönesans'ın o her bilgiye tutkuyla kucak açan insanını özletiyor. Demek ki, evet, dünyayı değiştirmekle olmuyor, insanı değiştirmek zorundayız. Şiir heyecanı olmayan insan neye yarar! Kendine mi yarar? Kendine de yaramaz. Bugünün insanı enaz bilinçle yaşıyor ya da yetiniyor, daha çoğunu elde edecek vakti ve isteği yok. Bu yaşayışıyla öbür türlere iyiden iyiye yaklaşıyor. Yetersiz bilinçle yaşayan insan tarihin dışındaki insandır yani insanlığın dışındaki insandır, yarını olmayan insandır, dünü hiç olmayan insandır. Hayvanların dünü ve yarını var mı? Yok, çünkü gereği de yok! Kendi kendinin aptalı olan bugünün insanı iyileşmez cahilliğine pırıltılı giysilerle ya da el kol sallayışlarla, bir takım kalıpsözlerle ya da derin ama boş bakışlarla örtü örtmeye çalışıyor. Doğanın bütün ölçüleriyle bir anıt gibi yarattığı, üstüne insan emeği olan en güzel şeyleri geçirmiş olan şu güzel kız kendinde iki yüz sözcükle konuşan bir cahilliği onurla gezdirmiyor mu? Yedi yaşında yunancayı ve latinceyi söküp on beş yaşında felsefesini temellendirmiş

olan bir Leibniz, on bir yaşında sesler üzerine bir inceleme yazan, on iki yaşında Eukleides'in birinci kitabının otuz ikinci önermesini tek başına söken, on sekiz yaşında ilk hesap makinesini icat eden bir Pascal düş bile değil bugün!..

-Dünyayı yeterince değiştirdik...

-Dünyayı yeterince değiştirdik, şimdi kendimizi değiştirmek ve yeni insanı yaratmak zamanıdır. Bu yeni insanı yaratarak sermayeci düzenin öldürücü koşullarından insanları kurtarmak gerekiyor. İnsanın kendini yeniden bulmasını sağlamak gerekiyor. Auguste Comte'un özlediği ve öngördüğü o yeni özverili insanı, kendini insanlığa adamış insanı, kendini başkalarına adayarak mutlu olan, ancak öyle mutlu olabilen insanı oluşturmak gerekiyor. Sanatsız, bilimsiz, felsefesiz kalmış bir dünyada insanı yeniden kendine egemen kılmak gerekiyor.

-İyi ya bu yeni insanı nasıl yaratacağız?

-Önce kendimizde yaratacağız onu. Bu kolay kolay kandırılamayan insanı, bu bencilliklerden tiksinen insanı, dünyada yalnızca bir kişilik yeri olduğuna inanan insanı, bu dünyayı merak eden insanı, bu kendine ve başkalarına saygılı çalışkan insanı önce kendimizde yaratacağız. Siz önce kendinizde yaratın onu, gerisini düşünmeyin. Ama görüyorum ki sizin gözünüz gene başkalarında. Gözünüzü Mehmet beyin suaygırına benzeyen otomobilinden alamıyorsunuz...

-Ben mi?

-Yok canım, şaka ediyorum.

YALNIZLIK KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Bursa'da bir genç sana Kendimle konuşmalar'*ın yalnızlıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığını, yalnızlığın belirtisi olup olmadığını sordu, böyle bir soru bekliyor muydun?*

-Ne yalan söyleyeyim beklemiyordum. Bunu hiç düşünmemiştim. Ancak sorulmayacak bir soru da değildi. Soru bana çocukluğumu duyurdu, birden çocukluğuma götürdü beni. Bunu o delikanlıya söylemedim. Çocukken tek başıma tavla oynardım. Karşımdaki de bendim. Oyun sırasında denkserliğe özen gösterirdim. Kendimle konuşmalar gibi kendimle tavla oynamalar... Babam bazen gel tavla oynayalım derdi. Ama ben çekinirdim, ondan aynı şeyi isteyemezdim. Bizler çocuklarını öpmeyen babaların evlatlarıyız. Biz de çocuklarımızı öpüp okşamakta eksik kaldık. Yalnız değilim, çocuklarım var, öğrencilerim var, dostlarım var...Öte yandan bal gibi yalnızım, çünkü bir başıma yaşıyorum. Tek başına olmanın yalnızlığı insanlardan kopmuşluğun getirdiği yalnızlığa benzemiyor. Kendi için yaşayanlar insanlardan kopmanın yalnızlığını yaşarlar. Ben en azından insanlıkla birlikteyim, koskoca insanlığın tarih boyunca ürettikleriyle içli dışlıyım. Yaşlandıkça bir başıma yalnızlaştığımı duyuyorum,

bir de çocukluğuma doğru gittiğimi. Yaşlılıkta çocukluğumuz dirilmeye başlıyor. Evet, oldukça ilginç bu. *Kendimle konuşmalar* olumlu anlamda yalnızlığın kanıtı olabilir. İnsanlarla birlikte olmanın yalnızlığı beni hırpalamıyor. Bunu bir çelişki gibi algılama. Ben tekliğimi çok seviyorum, gerektiğinde sevdiklerimle oluyorum. Çevresinde insan arayıp da bulamayanlardan değilim, kimse yok bari kahveye çıkayım diyenlerden de değilim.

-Çocuklukta tamam da, ileri yaşlarda yalnızlık çekmek...

-Bak, sen gene bir şeyi karıştırdın. Yalnızlık çekmek başka şey yalnız olmak başka şey. Ben yalnızlığı bir duygu olmanın ötesinde bir gerçeklik olarak yaşıyorum ve yalnızlıktan sıkılmıyorum, bunalmıyorum. Tersine, yalnızlık benim yaşam biçimim, bir bakıma da insanlığa kavuşma biçimim. Birileriyle ortak tasarılarımız olsaydı, geleceğe birlikte emek koyduğumuz birileri olsaydı, bir amaç ortaklığını birileriyle yaşıyor olsaydım yalnız olmayacaktım, bir başka deyişle tek başıma olmayacaktım. Dostlarım var ama onlarla aynı amaca doğru elele yürüyor değiliz.

-Yalnızlık sana acı vermiyor mu?

-Hayır, hiç böyle bir duygu duymuyorum. Acı vermediği gibi bir anlamda esenlik veriyor. İnsanın kendiyle kalabilmesi çok önemli. Kendimizle kalabilmemiz kendimiz olabilmiş olmamızla ilgilidir. Kendi olamamış insanlar yalnızlığa yani kendilerine dayanamazlar. Bir başlarına kaldılar mı patlarlar sıkıntıdan, uygunsuz da olsa birilerini ararlar, birileriyle boş boş konuşarak yalnızlıklarını gidermeye çalışırlar. Pekçok kişi bu çerçevede dost canlısı görünür, oysa o yalnızca varlığını sürdürebilmek için birilerini aramaktadır. Ben insanlara bir şeyler verebilmek için çırpınıyorum. Bunu yaparken tek kişiyim. Elbet benim durumumda başka kişiler

de var. Onlar da bir amaca doğru tek başlarına kürek çekiyorlar. Elele yürüyebilenlere ne mutlu! Varsa böyle birileri...

-İnsanlar saatlerce oturup boş boş konuşarak vakit öldürürler...

-Dedikodu yaparlar genellikle. Dedikodu vakit geçirmenin en iyi yoludur. İyilikçi pozlarında dedikodu ederler. Kimileri böylesi bir kılıfı da gereksiz bulur, alır açık açık yere çalar birilerini. Yalnız kalmayı bilen adamın başkalarıyla bu anlamda bir ilişkisi yoktur. O kimsenin yaşamını merak etmez. Falanca kişi filanca kişiye gönül mü vermiş, versin varsın. Falancanın kızını Konyalılar'ın oğluna mı istemişler? İstemiş olsunlar. Onun sorunu değildir bu.

-Çocukluğunda yalnızdın belli ki. Şimdi de yalnızsın. Gençliğinde yalnız miydin?

-Gençliğimde de büyük ölçüde yalnızdım ama o zaman birileri vardı çevremde. O yaşlarda yalnız olmak zordur. Bu insanlar belki de benim için yalnızlığın panzehiriydiler. Görünüşte ülkü arkadaşıydık, sözde belli amaçlarımız vardı. Ama ben hiçbiriyle tam olarak uyuşamadım. Kestikleri kurbanın en güzel yerlerini kendilerine ayırır gibi bir durumları vardı. Kendilerini çok ayrı tutuyorlardı. Bunu onların davranışlarından, örneğin yemek yiyiş biçimlerinden bile çıkarıyordum. Zamanla onların kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuklarını, seçimlerini buna göre yaptıklarını, sözlerini buna göre düzenlediklerini gördüm.

-Yemek yiyiş biçimlerinden dedin. Ağızlarını mı şapırdatıyorlardı?

-Yok canım, ağzını şapırdatan benim. O değil de, görünmeyen ama derinden derine varlığını sezdiren bencil bir yanları vardı. Bu yüzden kendileriyle ilgili konularda son derece başarılı oldular. Sessiz sessiz ilişkiler kurdular, paralar kazandılar... Daha başka şeyler de kazandılar, benim hiç önem

vermediğim.

-Onlar çekip gidince...

-Onlar çekip gidince değil de birileri başımıza bir iş gelmesin diye benden uzak durmaya başlayınca ben yalnız kaldım. Birileri benden kaçıyorlardı, vebadan kaçar gibi. Başlangıçta anlayamadım. Sonra anladım. Onlar çekip gittiler ama yenileri gelmedi. Benimle görünmemek için yolunu değiştirip beni görmezden gelenler vardı.

-Doğal olarak bunların çoğu toplumcu insanlardı. En azından aralarında toplumcu kimseler vardı. Yalan mı?

-Doğal olarak evet. Bunların hemen hepsi toplumcu insanlardı. En azından toplumcu bir dil kullanıyorlardı. Onlar bugün de toplumcu bir dil kullanmaktan geri kalmıyorlar. Olduklarından yana değil de olmaktan korktuklarından yanadırlar belki de.

-Kızgın mısın onlara?

-Yok canım, olur mu öyle şey. Bana bir şey borçlu değillerdi. Bu onların seçimidir. Ayrıca, değer verdiğin adama kızabilirsin. Onlar benim için bir hiçten başka bir şey değildiler. Yanlış anlama, öyle biri elbette bir hiç değil, ancak benim için bir hiç. Selamlaşır geçersin. Kimi de küçüklüğünü büyüklük gösterileriyle örtmeye kalkar, ona da güler geçersin.

-Pekiyi o zaman yalnızlık zor geliyordu anladığım kadarıyla. O durumda sen ne yaptın?

-Zor gelse de öldürücü değildi. Kendimi kendime alıştırdım. Kendimi yalnızlığa alıştırdım. Kadın ya da erkek, birilerinin peşinden ağlayarak koşacak değildim ya. Zaten aydın bir kişi olarak kendime alışmam gerekiyordu. Kendini bilen herkes yalnızlığa alışmalıydı. Benim gibi özel durumda olmayan kişiler de yalnızlığa alışmalılardı. *Bugün sizde toplanalım yarın bizde toplanırız* formülüne göre yaşa-

makla insan kendini daha da insan kılabilir miydi?

-Sana göre her aydın kişi yalnız olmalı?

-Yalnız olabilmeli diyelim istersen. Yalnız kalabilmeyi becerebilmeli diyelim. Şimdi benim şu yaşımda dostlarım var, sevdiğim insanlar var, olabildiğince onlarla görüşüyorum. Ama gündelik yaşamın gerekleri dışında insan ilişkilerine ayıracak çok vaktim yok. Daha çok genç insanlarla görüşüp konuşmayı seviyorum. Masanın başına ya da bilgisayarın başına geçtiğimde tek kişiyim.

-Ruhun genç, o yüzden gençlerle olmayı yeğliyorsun.

-Olabilir. Belki de. Düşüncelerim de duygularım da genç olsun isterim. Ayrıca yalnızca genç insanlara yararlı olabilirim diye düşünüyorum. Benim yaşıma gelmiş, üç beş kuruş kazanmaktan başka bir başarısı olmamış insanla neyi oturup konuşacağım?

-Gene de yalnızlık zor iş desek?

-Bir latin atasözü *"Yalnız adam ya tanrı ya şeytandır"* der. Yalnızlık bir bakıma zordur. Ama gerçek anlamda yalnız olanlar, yalnızlığa alışmış olanlar için böyle bir zorluk yok gene de. En azından böyle bir şey benim için sözkonusu değil. *'Kartal yalnız uçar, kargalar, alakargalar ve sığırcıklar toplu uçarlar."* Böyle der bir ingiliz atasözü de. Atasözleri böyledir, tersini de yüzünü de doğru gösterirler, zaten doğrusu da budur. Çok zaman bu yüzü doğru olanın öbür yüzü de doğrudur. Her zaman değil ama.

-Yalnızlığının kişisel nedenleri vardır, bir de toplumsal nedenleri. Bu toplumsal nedenlerden sözetsek biraz. Söylediklerinden azçok çıkıyor ama...

-Çok sorunlu bir ortamda yaşıyoruz. Basitliklerin, bayağılıkların, küçük hesapların, fare ilişkilerinin geçerli olduğu bir ortamda. Mertlik insan olmanın temel özelliklerinden biriydi. Ne gezer! Küçük insan her yanda egemen.

Hırs tembellikle birleşti mi çok kötü şeyler olabiliyor. Hırs insanları yokediyor. Dolapçılık neredeyse tek geçerli yöntem oldu. İnsanlar durmadan dinlenmeden bir şeylere sahip olmayı öngörüyorlar. İstemenin sonu gelmiyor. Her gün bin defa insan haklarından sözedenler birilerinin hakkını yemek için tuzaklar kuruyorlar. Çılgınca istekler yoğunlaştıkça yoğunlaşıyor. Gereksinimler her gün biraz daha artıyor. Kafalar her gün biraz daha boşalıyor. Saçlar amerikan traşı, giysilerde markalar tamam, kafaya gelince, kafa tıntın. İnsan daha şu kadarcıkken bir gereksinimler varlığı olmaya başlıyor. Durmadan oyuncak istiyor, ona durmadan oyuncak alınıyor. Otomobil denilen oyuncağa kavuşana kadar. Sonunda insan elde ettiği şeyler arasında bunalmaya ve boğulmaya başlıyor. İnsanlar durmadan bir şeyler edinirken yaşamdan tad alamamaya başlıyorlar. Doymuşluk görünümünde açgözlülükler, eliaçıklık görünümünde cimrilikler, bilgelik görünümünde düzeysizlikler... Her yan çakallarla dolu. Sinsi çakallarla dolu. Süslü püslü kadınlar kabalıkta birbirleriyle yarışıyorlar. İnsanlar felaketler karşısında bile bilgeleşemiyorlar. Bu durumda yalnızlık bir kaçınılmazlık olmuyor mu?

-Kötü arkadaşın olacağına yalnız ol daha iyi, öyle değil mi?

-Bir bakıma öyle. Çünkü insan ilişkileri kötü koşullarda gerçekleşti mi sağlıklı insanda boşluklar yaratıyor. Kötü birliktelikler yalnızlıklardan daha yıpratıcı. Kaldı ki yalnızlık bana kötü duygular vermiyor. *"Her kötülük yalnız kalamamaktan gelir"* der La Bruyère. Yalnızlık gönlümüze ağır da gelse kafamıza iyi gelir. Zaman kısa. Düşünmek için kendimize vakit ayırmamız gerekiyor yani yalnızlık gerekiyor. O kadar çok iş var ki yapacağımız. Okumamız gerekenlerin tümünü okumadık daha.

-Koyu bir yalnızlığın iyilikler getireceğini düşünebilir miyiz?

-Düşünemeyiz. Her şeyin bir ölçüsü olmalı. İnsan kendini mutlak bir yalnızlığa mahkum edemez, etmemeli. Vauvenargues ne der? *"Bedene perhiz neyse yalnızlık ruha odur, zorunlu da olsa uzun sürdürülürse öldürücü olur."* Gene de ben bu perhize alışığım, benim için öldürücü olmuyor desem çok mu ileri gitmiş olurum?

-Pekiyi, aşk yalnızlığı gidermiyor mu, hiç değilse dindirmiyor mu?

-İki kişilik yalnızlıklar da var, bunlar tek kişilik yalnızlıklardan daha tehlikeli ve daha sıkıntı vericidir, daha da yıpratıcıdır bunlar. Aşk yalnızlığı giderir mi? Belki bir süre için. Ancak aşkta bilinçler birbirine kavuşamadığı zaman -genelde böyle olur bu- kopmalar başlar. Kaldı ki aşk sözünü ikide bir kullanıyor olsak da aşk açısından son derece verimsiz bir ortamda yaşıyoruz. Yetersiz bilinçler aşk diye *aşk denilen ve aşka benzeyen* bir şeyler yaşarlar. Aşka da çakallıklar karışıyor. Geçenlerde televizyonda bir belgeselde sinsi bir çakalın koca bir yırtıcıyı nasıl yok ettiğini gördük. Yaklaşıyor, ısırıyor ve kaçıyor. Sonra gene yaklaşıyor, ama arkadan yaklaşıyor, ısırıyor ve kaçıyor. Bir süre sonra yırtıcının işi bitiyor. Aşka çakallıklar karıştı mı bizim gibiler daha baştan yenik düşerler. Aşkın yasasında indirgeyicilik vardır, aşk bir bakıma bir savaşımdır, salt olumlamalarla değil yadsımalarla da kurulur. Ama aşkın yasasında çakallıklara yer yoktur. Zayıf insan aşka girdi mi aşkın yasalarına uymayan silahlar kullanır, yasadışı silahlar kullanır. Bir süre sonra aşk amaçlarından sapar, bir buluşma ortamı olmaktan çıkar bir savaş alanına döner. Uydurma aşklar yalnızlığı artırır, hem de yalnızlığın niteliğini bozar. Benim sevimli yalnızlığım gider, yerine aptal bir yalnızlık gelir. O sağlam aşklar da kitaplarda bile geçmiyor artık.

-Öyleyse sen aşktan uzak durmak gerekir mi demek istiyorsun?

-Hayır, öyle demiyorum, her aşk umutla gelir, heyecanlarla kendini ortaya koyar. Bir aşk yalnızca bu duygular için yaşanılmaya değer. Aşk çakallıklarla ölürse günahı çakallık edenlerin boynunadır. Biz yalnızlığa alışık kimseler olarak yanlış bir aşktan geriye dönmeyi her zaman becermişizdir. Gerçek aşklar candan yürekten benimseyişlerle kendimizi atacağımız ateşlerdir.

-Şöyle biraz insan içine girmek yalnızlığı dindirmez mi?

-Haklısın, bir takım tutmanın zamanı geldi de geçiyor bile. Ara sıra da barlara falan takılmak gerekir. Ortak düşünceleri olan topluluklar vardır, platformlar falan, bu topluluklardan birine sokulmak da iyidir, vakit geçirmeye olanak verir ve evden kaçmaya gerekçe sağlar. Kötü filmleri övmek, iki satırı yanyana getiremeyenlere alkış tutmak, iğrenç romanlar için övgü yazıları yazmak, onun bunun hakkını yiyenlere yerden göğe kadar hak vermek de iyidir. Bir gazete patronunun yanına yavaş yavaş sokulmak ve bir köşe kapmak da kötü olmaz. Bir zengin dul bulup onunla uzun yolculuklara da çıkabilirsin. O zaman yalnızlık diye bir şey kalmaz... O zaman hiçbir şeyin kalmaz.

-Senin gene tersliğin üstünde. Anladığıma göre yalnız kalmak konusunda dirençlisin?

-Yaşam bir savaş alanıdır iki gözüm. Yalnızca dünyayla değil kendimizle de savaşıyoruz. Bu savaş kıyasıya bir savaştır, güçlü olmayı gerektirir. Güçlülük yalnızlıktan değil yalnız kalabilme yetkinliğinden geliyor. Amaç yalnızlık değil, yalnızlık bir sonuç. Gerektiğinde aylarca, yıllarca, yüzyıllarca yalnız kalabilmeliyiz. Yalnızlığın iki çeşidi vardır, bunları birbirine karıştırmayalım. Zaten mutlak yalnızlık diye

bir şey yoktur. Kimse yalnızlıkta sonuna kadar gidemez: birileri hep vardır ve olacaktır. Olmalıdır da. Gene de birileri olmalıdır. Ancak dünyanın gürültüsünden patırtısından, bayağılıklarından, küçüklüklerinden kaçmak istediğimizde sığınılacak tek limanın kendimiz olduğunu ya da olabileceğini unutmamalıyız. Yalnızlık bizim yakınımızdır, dostumuzdur, dostlarımızdan biridir. Doğrudur, insanın ruhu yalnızlığa göre biçilmiş değildir. Yalnızlık bir gerekliliktir, hatta bazen bir zorunluluktur ama bir yazgı değildir. Yalnız olmak gerçek insan olmanın bir koşuludur. *"Yalnızlık olmadan hiçbir şey yapılamaz"* diyebiliriz biz de Picasso gibi. Kışkırtıcılar, küçük oynayanlar, arkadan vuranlar, bayağılıkları yaşam biçimi durumuna getirmiş olanlar olmasaydı yalnızlığımız daha anlamlı olacaktı. Hiç değilse bu tür zavallı varlıkların varlığına karşın kendini bilen insanların, insan adına yaraşır insanların da çokça varolduğunu söyleyebilseydik.

-İnsan adına yaraşır insan hiç mi yok?

-Vardır, çıkıp aramalıyız. Bir kaşık şeker bir bidon suya tad verir mi?

-Bir gün iyice yalnız kalsan, yapayalnız kalsan ne olur?

-Hiçbir şey olmaz, trenlere, otobüslere, vapurlara biner gezerim. Örneğin gider bir yerlerde dostların kapısını çalarım. Bir kahve içmeye geldim, derim. Akşama doğru da biner bir şeye dönerim. Gerekirse yatıya kalırım. Gider Havran'dan kelle peyniri alırım, oradan Akhisar'a vururum zeytin almak için...

-Anlaşıldı, sen iyileşmeyeceksin.

-Öyle olacak.

-Bütün bu anlattıklarından senin ayrı hatta ayrıcalı bir kişi olduğun, bu yüzden yalnız kaldığın ve bunalıma düştüğün sonucunu çıkarabilir miyiz?

-Böyle anladıysan yazık boşa konuştuk demektir. Önce, dünyanın tek yalnızı ben değilim. İkincisi yalnız olmak başka yalnızlığın tutsağı olmak başka şeydir. Yalnız kalmak yalnız bırakılmaktır biraz da. Bunalıma düştüğümü kim söyledi ayrıca? Yürürlükteki değerlerle bağdaşamayan her kişi yalnızdır. Yürürlükteki değerler sana ters düşüyorsa ve insanlar şu bu nedenle açık ya da örtülü bir biçimde bu değerlerin peşine gidiyorlarsa yalnızlıktan başka ne duyabilirsin? Ortada bir yangın varsa, birileri de yangından mal kaçırma işine dalmışlarsa...

-Pekiyi, sessiz sessiz oturup yangının bitmesini mi beklemeli, ne yapmalı?

-Yangının bitmesini iki biçimde bekleyebilirsin: yangını söndürmeye çalışarak ya da yangını seyrederek...

-Sonuç ne olacak?

-Yangını söndürmeye çalışacaksın. Savaşırsan yalnızlığının bir anlamı olur, savaşmazsan bunalırsın. Savaşmak demek insan için savaşmak demektir. Başkası için çalışmak, başkasına adanmak demektir savaşmak. Bunalan insanların çoğu savaşamayanlar arasından çıkıyor. Kendin için yaşarsan bunalırsın. Yürürlükteki olumsuz değerlerle uzlaşmak da herkes için olmasa bile bazı kişiler için bir bunalım sorunudur. Kişi aykırı olmayı göze alamaz, yürürlükteki değerlerle uzlaşır, ancak bunu kendine yediremez, küçüldüğünü duyar ve bunalımın sınırından girer. Bilinçli kişi için bir toplumda olmak kolay değildir. İnsan insanlığa karşı görevlerini yapmadığı zaman kendini mutlu duyabilir mi, azçok bilinçliyse? Gündelik bilinçle yaşayanların belli görevler dışında sorumluluk duygusu duymaması olağandır. Gerçek bilinçli insan dünyanın öbür ucundaki insandan da sorumlu duyacaktır kendini. Elinden geleni ardına koyan kişi, biraz da bilinçli bir kişiyse, kendini esenlikte duyabilir mi?

-Gerçek yalnızlar...

-Gerçek yalnızlar gerçek sorumlulardır. Onlar yanlışları hoşgöremezler, genel olarak insanların yan çizdiği doğruları yaşamda geçerli kılmaya çalışırlar. Sürekli tepki görürler, biraz da dışlanırlar, çünkü onlar ayrı olmakla tehlikelidirler. Bu olumsuz durumu yoketmek adına ödün vermeyi de düşünmeyeceklerdir. Böyle bir insan dünyada bir tane mi? Değil. Öbürleri elbet büyük bir çoğunluk oluşturuyor. Ama onların karşısında duracak bir yalnızlar topluluğunun da bulunması gerekir. O yalnızlar olmasalardı dünya bayağılıkların peşine çok daha çabuk, çok daha istekle gidecekti. Dönüşümü sağlayan güç gerçek kültür insanları olan bu yalnızlardan gelir. Yalnız adam sürü bilincinin yerine ortaklaşma bilincini koymuş adamdır. O adam gücünü bilgiden alır. Einstein, *Dünyayı nasıl görüyorum* adlı yapıtında şunları söyler: *"Yolumu aydınlatan ve beni durmadan sağlam bir yüreklilikle dolduran ülküler iyilik, güzellik ve doğruluk oldu. İnsanın uğrunda çaba gösterdiği bayağı amaçlar yani mal mülk sahibi olmak, toplumsal başarılar, iyi yaşam, genç yaşlarımdan beri bana tiksinti vermiştir. Kendimi bütünüyle ne devlete, ne doğduğum topraklara, ne dostlar çevresine, ne de hatta yakınlarıma adadım. Benim siyasal ülküm demokrasi ülküsüdür. Herkese kendi kişiliği içinde saygı duyulmalı ve kimse pıtlaştırılmamalıdır."*

-Yalnızlık biraz da özerk olmak mı?

-Evet, olumlu anlamda yalnızlık budur. Evet, yalnız olmak her şeyden önce özerk olmaktır. Özerk olmak dile kolay bir iştir. Düşün, kendine karşı bile özgür olacaksın, kolay mı bu! İnsanlar bayağılıkların pençesinde kıvranırken iyiliğin, güzelliğin ve doğruluğun çok ötesinde çıkar hesapları yaparken sen kendinden başlayarak bütün bir insanlık için doğru olanı savunacaksın ve bunu elinden geldiği kadar ya-

şama geçireceksin. Sinsiliklerle, zavallılıklarla, başıbozukluklarla savaşacaksın. Evet, Einstein haklıdır, kendin için de *yaşamı sürdürmek için gerekenin dışında* bir şey istemeyeceksin. Bu küçük insanlar dünyasında bunu gerçekleştirmeye çalış da yalnız olma. Olacak şey mi! Yalnızlık bir bilgi ve ahlak sorunudur, bilinçsel bir zorunluluktur yani. Birileri bir şeylerin peşine giderken olduğu yerden kıpırdamamaktır yalnızlık. Birileri bir şeylerin başına üşüşmüşken gülüp geçebilmektir. Kolay kazanılmış hiçbir şeyi istememektir. Yalnızlık gerçek demokrasi ülküsünün belirdiği yerde duyulan burukluktur. Dünyayı güzel kurtaracak diye düşünüyordu Dostoyevski. Güzeli yaratan insanlar hayır demeyi bilen insanlardır. Öyleyse dünyayı hayır demeyi bilen aykırı insanlar kurtaracak.

-Dünyayı fareler kurtaracak gibi bir gidiş olduğunu...

-Farelerin kurtardığı dünya işte böyle bir dünya olabilir ancak. Farelerin kurtardığı dünyada insan tümüyle gürültüye gitmiştir.

-Gerçek yalnızların işi zor desene?

-Elbette zor. Güzel olan da zoru gerçekleştirmek değil mi!

-Özetlersek, yalnızlık sürüp gidecek demek istiyorsun.

-Şimdilik öyle. Sürüp gidecek. Çocukluğumuzda yalnızlık çevreyle olan bir uyuşmazlıktı. Sonra yalnızlık toplumdaki değerlerle uyuşmazlığa dönüştü. Bu bizim insanla ya da insanlıkla içice olmamızı engellemiyor, dostluklarımızı engellemiyor, yalnızca bizi genel toplumsal ilişkilerden yoksun bırakıyor. Bizim yalnızlığımız aykırılıktan geliyor, bir ırmakta bazen akıntının ters yönünde yüzmeye çalışmaktan geliyor. Yalnızlık duygusu ya da yabancılık duygusu... Elimize aldığımız gazeteye yabancıyız, kapımızı çalan ya da çalmayan komşuya yabancıyız, otuz beş yıllık ar-

kadaşımıza yabancıyız, gülümseyerek selam verişimizi asılma diye değerlendiren kadına yabancıyız, satırla ya da tabancayla namus temizleyen erkeğe yabancıyız, estetik diye bir sorunu olmayan şaire ve mimara, "hukuk"la "adalet"i aynı şey sayan yargıca ve avukata, duvara afiş asarak ya da kolayından yazı yazarak görevini yaptığını sanan toplumcuya yabancıyız, belediyeye yabancıyız, kışkırtmacıya yabancıyız, kardeşimize, baldızımıza, patronumuza, yaşamı gerçek anlamda yaşayamadığı için uzun yaşamayı kafaya koymuş ihtiyara yabancıyız, vergi almayan devlete yabancıyız, "vakıf üniversitesi" denilen o garip bilgi yuvasına yabancıyız, kendisine sunulan her boşluğu sağlam bir yaşam gerçeği gibi benimseyen ağzı yarı açık genç insana yabancıyız...

-*Ve yalnızız?*

-Yalnızız...

YAŞAMA SANATI KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Bugün seninle yaşamın anlamı üzerine konuşalım istiyorum. Yaşam dediğimizde sence ne anlamamız gerekiyor?

-Yaşam her canlıya verilmiş kendi varlığını ve türünü sürdürme hakkıdır. İnsan için yaşam bu biyolojik tanımı çok aşan bir etkinliktir: duyumdan duyguya ve duygudan düşünceye uzanan bir haz konusudur (bu arada acı konusudur). Her kişi dış koşulların da belirlemesiyle yaşamı kendi bilinç koşulları çerçevesinde anlıyor ve gerçekleştiriyor. Kendine göre biçimliyor onu. Yaşamak insan için bilinçli bir toplumsallıkta başkalarıyla bir araya gelmek ve ortak amaçlar oluşturmaktır. Yaşam yok yaşamlar var. Böylece her kişi kendine göre bir doğruyu ya da doğrular bütününü gerçekleştirerek yaşamak hakkını kullanıyor ve ömrünü bitiriyor. İnsan toplumsal bir varlık olduğuna göre yaşam tüm açılımlarında toplumsal bir olgudur. Bununla birlikte topluma uyarlı yaşamlar var, topluma aykırı yaşamlar var. Topluma uyarlı olmak her zaman olumlu bir anlam taşımıyor. Aykırı olmak da öyle. Bazen uyarlılıkla olumsuzu gerçekleştiririz, bazen de uyarsızlıkla yaparız bunu. Kişiyi doğrudan doğruya acılı kılan yaşamlar var, onlarda dış nedenler kadar kişinin yanlış ya

da bilinçsiz seçimleri belirleyici oluyor.

-Ne dersin, bir doğru yaşamdan, hatta hepimiz için ortak ilkeleri ve ortak kuralları olan toplumsal bir yaşam biçiminden sözedebilir miyiz?

-Görenekler ortak ilkeler belirliyor, ortak kurallar koyuyor, belli davranış biçimlerinde bizi bir araya getirmeye çalışıyor, bunu yaparken hem bizi sıkıntıya düşürüyor hem de doğrusu pek başarılı olamıyor, insan birbiçim yaşayabilecek bir varlık değildir, o bir bilinç varlığıdır, bu yüzden onu kalıplara soktuğumuzda verimsiz kılarız. Bununla birlikte toplumda olmanın elbette belli vazgeçilmez koşulları da vardır, onlara uymadığımız zaman doğal olarak toplumdışı kalırız. Öte yandan doğru yaşam gibi yanlış yaşam gibi kategoriler belirlemek hiç de kolay değil. Kolay değil ama bir bakıma gerekli de. İsteyen istediği gibi yaşar diyemeyeceğimize göre. Her şeyden önce insan yaşamı bir takım değerler üzerine kuruluyor ya da kurulmak zorunda. İnsan *geleceği olan bir varlık* olmasaydı elbet değer diye bir sorun ortaya çıkmayacaktı. Amaçları olan bir varlık toplumsallıkta anlatımını bulan bir değerler dizgesine göre davranacaktır. Amaçları olan tek varlık insandır. Onun geçmişi ve geleceği vardır. Değer sözkonusu olduğu zaman seçim yapma zorunluluğu ortaya çıkar. Zaten değer ancak seçim yapabilen bir varlık için sözkonusudur. İşte yaşamın anlamı dediğimiz şey bu noktada kendini gösteriyor. Yaşamaktan ne anlıyoruz? Önemli olan budur.

-Değerler dediğimizde...

-İki çeşit değer vardır: *yarar değerleri* ve *yüce değerler*. Bu iki değer birbiriyle çelişerek hatta birbirini yoketmek istercesine yaşamda yanyana duruyor. Keşke yarar değerleriyle yüce değerler ya da kültür değerleri arasında bir uyum olsaydı. Yarar değerleri bizim insan olmamızın koşul-

larını tek başına sağlayamaz. Yarar değerlerini elde etmek bir ölçüde kolaydır, biraz görü biraz çaba yeter bunun için. Güç olan yüce değerleri varetmektir ya da elde etmektir. Yüce değerlerin dışında salt yarar değerlerine göre yaşayan kişi mal mülk edinmeye bakacaktır, ün peşinde unvan peşinde koşacaktır. Birilerinin hakkını yiyebilecek, birileriyle yarışmak adına birilerini zedeleyebilecektir. Kumarda, eğlencede yaşamını tüketebilecektir. Yüce değerlerin hazzını tadamamış insanlar yarar değerleriyle yetinmek zorundadırlar.

-Pekiyi bu yarar değerlerine saplanıp kalmış insanlar mutlu olabiliyorlar mı?

-Mutluluk göreli bir kavramdır, göreli kavramların en görelisidir. (Göreli olmayan kavram var mıdır?) Mutluluktan ne anladığımız önemlidir her şeyden önce. Yüce değerlere ulaşabilecek yetkinlikte olmayan her kişi zorunlu olarak yarar değerleri katında kalacaktır. Yarar değerlerine batmış olanların da kendilerine göre mutlu olduğunu söyleyebiliriz. (Mutlu olmak dediğimiz şey *içinde bulunduğu durumdan artık bir başka şey istemeyecek kadar hoşnut olmak* demekse.) Eşek ot bulduğu zaman mutlu değil midir? İnsan için önemli olan kendini doğru yerde duymaktır. Buna göre kimi ot bulmaktan hoşnut olur kimi iyilik etmekten hoşnut olur. Bütün bir gece kumar oynayıp sabaha karşı masadan dolu ceple kalktıysanız sizden iyisi yoktur. Bu da kumarcının mutlusu. Yüce değerlerin vereceği hazzı yaşayabilmek için yarar değerlerinden büyük ölçüde sıyrılmış olmak gerekir. Yarar değerleri yaşamı sürdürme koşulları sağladıkları ölçüde önemlidirler. Yarar değerleri belli bir ölçüden sonra zarar değerleri durumuna gelirler. *"Ben hem şairim, hem kumarcıyım, hem borsada oynarım, hem yardım derneklerinde çalışırım..."* diyen adama *"Sen basit bir yararcı-*

sın!" dememiz hiç de yanlış olmaz. Yüce değerleri yaşayabilmek yarar değerlerinden büyük ölçüde sıyrılmış olmayı gerektirir dedik ya, bu tam anlamında bir bilinç işidir. Gündelik yaşayanlar kim olurlarsa olsunlar bu bilinci elde edemezler.

-Herhangi biri olmakla gerçek anlamda insan olmak arasındaki ayrım diyebilir miyiz buna?

-Diyebiliriz. Boş insanlar gündelik yaşarlar ve bu arada bir takım olur olmaz şeylerle ilgilenip ipe sapa gelmez şeylerle övünürler. Paşa dedeleriyle, yazlıklarıyla, otomobilleriyle, cinsel ilişkide bulundukları insanların sayısıyla, birikmiş paralarıyla, kurnazlıklarıyla, buna benzer şeylerle şişinirler. Bu insanlara yakından baktığınızda zavallılık denen şeyin onlara ayrılmaz bir biçimde yapışmış olduğunu görürsünüz. Kendilerine sorarsanız bunlar az adam değillerdir. İsteseler şair bile olabilirlerdi ama şairlik kaç paralık iştir ki! Devlet yönetimi konusunda görüşleri vardır hatta devlet işlerine katkıları vardır ama devletin ne olduğunu söyleyemezler. Bunlar *sürü bilinci* taşıyan kimselerdir, başlıca özellikleri korkak oluşlarıdır. Her türlü pis ilişkiye girip gene de ellerini kirletmeden ya da daha doğrusu ellerini kirletmemiş gibi yaşamaya çalışırlar. John Osborne'un *Öfke* 'sinde Jimmy Porter, karısının da içinde olduğu bu kesimi şöyle tanımlar: *"Yaşamaktan korkuyorlar, en çok da aşktan korkuyorlar. Sevmek ve sevilmek çocuk oyuncağı değildir. Sağlam bilek ister, temiz mide ister. Elini kirletmeden aşkla içli dışlı olamazsın. Ya bu dünya ya öbür dünya kızım, ikisi bir arada yürümez."*

-Bu insanlar ya da hatta bütün insanlar daha çok özel zamanlarda, özellikle felaketlerde bu yüce değerler denen şeyin azçok sezgisine varmış görünüyorlar.

-Yüce değerlerin varlığını bilmek başkadır, onları ya-

şam koşulu durumuna getirmek başkadır. Ayrıca felaketlerin bile insana insanlığını duyuramadığı ya da geçici olarak duyurur gibi olduğu çok oluyor. *"Benden atlasın da nerede patlarsa patlasın"* kolaycılığı bazı insanlar için yaşamın özünü oluşturuyor. Dostum dedikleri biri ölüm döşeğine düştü mü toz oluverir bunlar. Haklısın, olağan zamanlarda insan insanlığını daha çabuk unutuveriyor. *"Sana ibret gerek ise gel göresin bu sinleri"* demiş ya şair, onlara gerçekte ibret de gerekmiyor.

-Gerçekten olağan zamanlar pek ilgimizi çekmiyor...

-Güneşle pek ilgilenmeyiz. Güneş tutulacak dedikleri zaman, onu görebilmek için, gözümüzü kör etmek pahasına neler neler yapmayız. *"Güneşin büyüklüğü tutulduğunda anlaşılır"* diyor Seneca. İnsanlar her şey olağan çizgisinde akıp gidecek yani hiçbir şey değişmeyecek duygusu içindeler genellikle. Bu arada zaman zaman olumsuz bir durumu düşünüp ürperdiklerinde *"Yaradana bin şükür" diye* bağırmak kalıyor onlara. Yaşam bir sanattır, onun için ustalaşmak gerekir, özel teknikler, özel sezgiler, özel kavrayışlar edinmek gerekir. Paldır küldür dalarsanız ona, ondan alacağınız şeyleri alamazsınız. Yaşamın her koşulda verim vereceğini düşünmek aldanmaktır. İyi şeyler çaba istiyor yazık ki. Kendi gücüyle ayakta durabilmeyi gerektiriyor. Etkin olarak yaşamda olabilmek gerekir. Latinlerin dediği gibi, burada olmayan payını alamaz.

-Özverili olmak gerekiyor belki de...

-Sonunda her şey dönüp dolaşıp bencillikle özgecilik arasında bir seçim yapmaya dayanıyor. Gerçek insan olmak her anlamda dünyada olmaktır. Kendimize çekildikçe insan olma koşullarının dışına çıkarız. Filozofların çoğu insanı bencil bir varlık olarak tanımladılar. Kaba koşullarda elbette öyledir. Ancak insan bencilliğini aştıkça insanlaşır. İnsan

başkaları için olabilen, başkalarına adanmış olması gereken bir varlıktır. Başkalarına adanmak başkalarının kölesi olmak değildir. Gerçek insan başkalarına kendini adadığı ölçüde sevinçlidir. Ne derler? Arı kendine değil de başkalarına çalıştığı için mutludur.

-Yaşamın bir sanat olduğu konusunda...

-Evet yaşamak bir sanattır, hem de güç bir sanattır. Yaşam her penceresinden başka bir dünya görünen uçsuz bucaksız bir gerçeklikte kendini varedebilme koşuludur. Yaşamı tanımlarken gerçeklikten kopmamaya özen göstermeliyiz. *"Yaşam bir düştür" demiş* adamın biri. Yaşam bütün düşlerin en gerçeğidir. Yaşamın sayısız güçlükleri vardır, acıları vardır, sıkıntıları vardır. Yaşamak biraz da göze almaktır. Bu güçlükler Kafka'ya *"Yaşam rezillik aslında"* dedirtmiştir. Kafka onun ardından hemen şunu söyleyecektir: *"Ne diye onu daha da bulandırmalı?"* Plutarkhos daha o zamanlar *"Varolmak yetmez yaşamak da gerekir"* diyordu. Gerçekte, tüm yaşam boyunca bir şölendeymişiz gibi duyabilmeliyiz kendimizi. Acıların karşısında çılgınca dans etmek, boğuntunun gözlerine baka baka şarkı söylemek...Sorun acıyı yüceltmek ya da kutsallaştırmak değil acıyı katlanılır kılmak ve erdemli bir yaşam için anlamlandırmaktır. Durduk yerde acı yaratan insanlar tanıdım. Bu insanlar temel gıdalarını acıdan alıyorlardı. Ne olursa olsun, yaşamayı öğrenmek gerek. Yaşamayı yaşayarak öğreniyoruz, değil mi? Yaşamın içine bilinçle ve korkusuzca dalabilenler gerçek anlamda yaşayanlardır. Bilinçlenerek yaşamak, yaşayarak bilinçlenmek: bize düşen bu.

-Herkes öyle yapmıyor mu?

-Herkes öyle yapıyor gibi geliyor mu sana? Pekiyi bu küçüklükler nereden çıktı? Küçücük bilinçlerle, dolayısıyla küçücük yaşamlarla yetinenler var. Çeşmenin başında susuz-

luktan yanmak gibi. Kalıp bilinçlerle yaşıyor insanların çoğu. Çizilmiş yollar var bizim için, görenekler bizden bu yolları izlememizi istiyor. Bu yollar bizi çokluk *sahip olma* deliliğine götürüyor, *insan olmaya* götüren yollar neredeyse kapalı. Olmak ya da sahip olmak. Doktor olmak, mühendis olmak, evi olmak, arabası olmak, profesör olmak gibi. Bunların insan olmakla doğrudan bir ilgisi yok.

-Çok şey elde etmek istemeden yaşamak erdemli yaşamaktır diyebilir miyiz?

-Yalnız yitirmeyi göze alanların hatta yitirenlerin yaşamı kazanabileceği görüşü boş bir görüş değil elbet. Ancak insanların çoğu kazanmaya yani elde etmeye bakıyor, bir şeyleri alıp biriktirmeye bakıyor. Oysa insanın kendini varetmesi yitirmeyle oluyor. Yitirmek yani adanmak. İnsanın kendini varetmesi büyük bir savaşımdan başka nedir? Ne kadar doyarsanız o kadar aç kalkarsınız. İnsan kendi yaşamını özenerek kurmalı, eliyle besleyip büyütmeli. Yazık ki yararsız diyebileceğimiz yaşamlar var, hatta zararlı yaşamlar var. Bozulmuş bilinçler ya da çok kötü koşullarda oluşmuş bilinçler tehlikeli bilinçlerdir. Bu bilinçler kendilerini kurtaramadan dünyayı kurtarmaya kalkarlar. Bunlar gerçekte tek kişilik yaşamlardır, kendine kapalı yaşamlardır. Kimseye yaramayan yaşam sahibine de yararlı olmaz. Boşa yaşamış insanlar vardır, bunlar taş üstüne taş koymamışlardır, bunlar ya bir şey elde edememekten yakınırlar ya da haketmedikleri bir şeyleri elde edebilmek için çırpınır dururlar. Gerçek yaşam başkalarına adanmış yaşamdır; iyiyi. doğruyu, güzeli amaçlayan yaşamdır. Bu güzelim dünyada her şeyi en uygun koşullarda yaşayabilirdik oysa. *"Bu dünya bir gelindir yeşil kızıl donanmış / Kişi yeni geline bakıbanı doyamaz"* der Yunus Emre. Her şey sonunda dönüp dolaşıp yarar değerleriyle yüce değerler ayrımına dayanıyor, bir başka de-

yişle bilinçli olmakla yarı bilinçli olmak ayrımına.

-İnsanlar yaşamayı nasıl öğrenecekler? Bunu onlara kim öğretecek?

-Kimse kimseye bir şey öğretemez. Yaşamayı hele hiç. Her sanat gibi yaşam sanatı da binbir deneyimi gerektirir, bireyin binbir deneyimle elde ettiği ustalıkları gerektirir. Ancak insanların doğru bilinç edinmelerine yani *gerçekliğe uyarlı bilinç* koşullarını kendileri için oluşturmalarına şu ya da bu biçimde katkıda bulunabiliriz. Bu da onların yaşam sanatında gelişmelerini sağlar. Ve bu da, açıkçası, döner dolaşır iyi eğitim sorununa bağlanır. Eğitmek öğretmek değildir, öğrenmesine yardımcı olmaktır. Zaten insanlarımız iyi bilinçlenmiş, insan bilgisiyle iyi donanmış olsalardı yaşamlarını böylesine kargaşık ve verimsiz bir biçimde sürdürmeyeceklerdi. Bir kere her şeyden önce yaşam için gerekli somut koşulları bütün bir toplum için oluşturmuş olacaklardı. Sorun gene yaşam sorunudur: yaşam onlara kendilerini geliştirebilmeleri için çok az şey verdi. Doğa zenginlikleri yanında akıl kıtlığı verdi. Bu toprağın insanları zeki insanlar mı geri zekalı insanlar mı diye tartışanların da insan bilgisiyle yeterince donanmış olmadığı bellidir. Salt zekayla adam olunsaydı! Evet, bu toplumun hatta bu dünyanın insanı canını dişine takıp kendini yetiştirmeye koyulmadıkça hiçbir şey elde edemeyecektir.

-Pekiyi, ben gene başta sorduğum soruya dönüyorum. Bir doğru yaşam *'dan sözedebilir miyiz?*

-Doğru yaşam her şeyden önce düşünsel hazlarla dolu bir yaşamdır. Yaşamak bir sevinç olmalıdır. Doğru yaşam, öte yandan, paylaşmayı bilen gerçek insanın yaşamıdır, yüce değerlere ulaşabilmiş yetkin kişinin yaşamıdır, bu da üst düzeyde bir bilinç etkinliğini gerektirir. Ancak özgeci bir ruh yapısına ulaşmış olan insanlar gerçek insan olmanın se-

vincini yaşayabilirler. Yalanlarla, kafakol oyunlarıyla, eskilerin diliyle konuşursak riyayla ve tabasbusla sürdürülen bir yaşam düş kırıklıklarıyla dolu olacaktır. Aşkı bile üçkağıda getirmiş olan bu garip toplumda gerçek yaşam koşulları oldukça sınırlıdır, kişi bu sınırları kendince geliştirmeyi beceremezse, bunun için kavgaya girmezse ot gibi yaşar gider. Temel sorun insanlığın bir parçası olabilmek, kendini öyle duyup öyle düzenleyebilmek sorunudur. Gündelik yaşayanlar ne için yaşadıklarını pek bilmezler, sorduğunuzda mutlu olmak diye bir amaçları olduğunu anlarsınız. Mutluluk bir amaca giderken zaman zaman duyulan bir duygudur. Mutluluk başlıbaşına bir amaç durumuna getirildi mi varılamaz bir amaç olur çıkar. Basit amaçlar ya da bayağı amaçlar insanı mutlu kılmayacaktır. İnsan amaçlarının yüceliği ölçüsünde insandır. Bencilliklere göre düzenlenmiş bir yaşam önünde sonunda çirkinleşecektir. Ancak bütün bunları gündelik bilinçle yaşamaya alışmış insanlara anlatmak çok zordur.

AHLAKSIZLIK ÜZERİNE KENDİMLE KONUŞMA

-Bir insanın bir başka insana zarar vermesi ahlaksızlık mıdır?

-Elbette ahlaksızlıktır.

-Neden?

-Bir insanın ruhunu ya da bedenini (ya da her ikisini) bulunduğu konumdan geri bir konuma götürecek herhangi bir etkinlikte bulunmak ahlaksızlıktır. Buna göre ahlaklı olmanın temel ölçütü insana saygılılıktır, insan ruhuna ve insan bedenine saygılılıktır. İnsanı şu ya da bu biçimde kullanmaya kalkan yani nesneye indirgemeye çalışan her kişi ahlaksızdır. Bir kişiyi örneğin mutluluktan mutsuzluğa, sağlıklılıktan sağlıksızlığa, varsıllıktan yoksulluğa ittiğimizde ahlaksız sıfatını yeterince haketmiş oluruz. İnsanları kandıranlar, dolandıranlar, kötü yola düşürenler, yaralayanlar, öldürenler tartışmasız ahlaksız insanlardır.

-İnsanlara kötülük etmemekle birlikte toplumun koyduğu davranış kurallarına uymayan kimselere de ahlaksız diyebilir miyiz?

-Diyemeyiz. Kimse kendi dışından benimsetilmek istenen kurallara uymak zorunda değildir. Toplumun dayattığı kurallara istemeye istemeye uyan kişi doğrudan doğruya ah-

laksızdır. Toplum nasıl davranmam gerektiği konusunda bana elbette bir takım önerilerde bulunabilir, ama onun bana bu yolda baskı yapması ya da yaptırım uygulaması son derece yanlıştır. Görenekler çerçevesinde toplum her şeyi iyi düşünür diye bir şey yoktur. Bu yüzden gerçek anlamda ahlaklı insanlar toplumun davranışlarımızla ilgili dayatmalarına karşı direnmekle yükümlüdürler.

-Geçenlerde bir genç arkadaşın sana genç kızlarla aşk yaşayan ahlaksız ihtiyarlardan sözetti, belki de sana bir şeyler dokundurmak istedi?

-Olabilir. Herkes herkes için bir şey söyleyebilir. Şu dünyada en güzel şey başkalarıyla değil kendiyle ilgilenmektir. En büyük ahlaksızlık başkalarının özel yaşamıyla ilgilenmektir. Dedikoduculuk ahlaksızlıktır. Başkalarının nasıl yaşadığı bizi ilgilendirmemelidir. Ben kendi payıma kimsenin özel yaşamını merak etmem.

-Başkalarının ahlaksızlıklarıyla da ilgilenmeyelim mi?

-Hayır, ilgilenmeyelim. Ne diye ilgilenecekmişiz? Ahlaksızlık kişisel bir sorundur, herkes kendi ahlakından sorumludur. Ahlaksızlık bir suç oluşturduğu yerde yasaları karşısında bulacaktır. Biz bir ahlaksızlığı saptadığımız yerde duyarlı davranabiliriz, onu en çok sessizce kınayabiliriz. Kendi kendimize onunla ilgili bir yargı veririz, bu davranış bize göre ahlakdışıdır deriz. O kadar. Yasaları uygulamak yargıçların işidir. Bazı ahlaksızlıklar hukuk sorunu ortaya koyar, bazı ahlaksızlıklar da hukuktan kaçar. Arkadaşımızın parasını çaldığımızda karşımıza hukuk çıkar, iki kişiyi birbirine düşürdüğümüzde hukuk sorunu ortaya çıkmaz.

-Ben gene oraya döneceğim. Bağışla beni. Yaşlı bir erkeğin genç bir kızla aşk yaşaması...

-Bir insanın bir insanı cinsel anlamda ya da başka bir

anlamda kullanması ahlaksızlıktır. Bir adamın kendi yaşıtlarından bir kadını cinsel isteklerini karşılamak üzere kullanması ahlaksızlık değil mi? Hangi yaştaki insanın hangi yaştaki insanı sevebileceği konusunda bir buyrultu çıkarılabilir mi? Yaş farkı kişilerin kendi sorunudur. Ona biz karışamayız. Sen kaç yaş farkı yasal sayıyorsun? Bu konuda başka görüşler de olacaktır. Kimsenin kimseyi kandırmadığı yerde bize hiçbir iş düşmez. Biri öbürünü kandırdığında kandırılana üzülür kandırana kızarız. Kim kimi severse sevsin, bize ne! Toplumu tedirgin etmesi gereken durumlar vardır ya da olmalıdır. On üç yaşında bir kız çocuğunun ırzına geçenler karşısında utanmadan sıkılmadan duyarsız kalanlar bir genç kız bir yaşlı erkekle aşk yaşıyor diye ortalığa düşerlerse ahlaksızlıklarını ortaya dökmüş olurlar.

-Bir kız çocuğu on sekiz yaşını doldurmuşsa artık onun yaşamına karışmamalı mıyız?

-Ne hakkın var başkasının yaşamına karışmaya? On yaşında bir insanın yaşamına da karışamayız. Elinden geliyorsa insanların eğitimine katıl. Birini eğitmek onun yaşamına karışmak demek midir? Birini eğitmek onun iyi eğilimlerini geliştirmesine yardım etmektir. Karışmak dediğin şey baskı yapmak anlamına gelir. On beş yaşında bir insana baskı yapmak da ahlaksızlıktır, on sekiz yaşında bir insana baskı yapmak da ahlaksızlıktır, altmış altı yaşında bir insana baskı yapmak da ahlaksızlıktır.

-Kendi çocuğumu istediğim gibi yetiştiremez miyim?

-Onu ben bilemem. Ama çocuğunu baskıyla yetiştirirsen ondan çok acı meyveler toplarsın. Baskı yaparak yetiştirdiğin ya da yetiştirdiğini sandığın her kişi bulanık yani yabancılaşmış bir bilinçle ve altüst olmuş bir duygu dünyasıyla yaşama katılacaktır. Nice anneler ve babalar çocuklarını iyi yetiştirmek adına onlara baskı yaparlar ama bunun hiç de

doğru bir iş olmadığı yıllar sonra kendini gösterir. Onlar yıllar sonra bunu görebilirler mi? Bazen.

-Öyleyse genç insanları bırakalım bildikleri gibi davransınlar.

-Becerebilirseniz çok iyi edersiniz. Bildikleri gibi davransınlar. Ama bu herkesin kolay kolay becerebileceği bir iş değildir. Baskı uygulamak dediğimiz çirkin yöntem yazık ki dünyanın her yerinde ahlak adına, ahlaklı olmak adına gerçekleştiriliyor. Eğitimde en önemli dayanak iyi örnek oluşturmaktır. Çocuğunu göz ucuyla denetle. Ama ondan da önemlisi onu çok sev. Gerçekten sev. Sever gibi yapma, sev. O zaman her şeyin iyi olduğunu göreceksin. Kötü örnek iyi davranışlara yol açmaz. Hırsız babanın çocuğu dürüst olabilir mi? Tepki göstermek adına dürüst olabilir ancak. Ne mutlu olabilirse. Evet, gençler baskı altına alındıkları zaman daha iyi yetişme şansını elde etmiş olmayacaklardır.

-Biz gençlerin deneyimsiz insanlar olduğunu bilerek onları yönlendirmek istiyoruz. Yanlış bir şey yapmasınlar diye.

-Sen kimsin ki insanların yanlış yapma hakkını ellerinden almaya kalkıyorsun? Ne sanıyorsun sen kendini? Yani sen her şeyi iyi görüyor iyi düşünüyorsun, ama gençler bunu beceremiyor. En korktuğunuz şey de bir insanın bir insana dokunması. Ahlak adına geliştirilen bu ahlaksızlıkta en çok kız çocukları zedeleniyor. Onlar içlerine işletilen günah korkusunu bir türlü atamadıkları için ömür boyu mutsuz olabiliyorlar. Bir de bunun tersi var: baskı pekçok genç insanı çok erken ve çok olumsuz cinsel deneyimlere girmeye itiyor. Tepki göstermek adına, özgürlüğünü korumak adına. Bu da fuhuş sektörüne büyük bir gelir sağlıyor.

-Uygunsuz koşullarda iki insanın yanyana gelmesi?

-Aşk varsa uygunsuzluk diye bir şey sözkonusu olamaz.

Aşkın olmadığı yerde kurulan ilişkiler bir değer sorunu ortaya koyar. Bu da bizi doğrudan bilinç sorununa bağlayacaktır. Gerçek anlamda bilinçli insan bir değer insanıdır, değerleri olan insandır. Böyle bir insan yalnız cinsellikte değil her alanda *kendini bilen insan* özelliği gösterecektir, hiçbir durumda yakışıksız edimlerde bulunmayacaktır. Böyle bir insan hırsız olmaz, fahişe olmaz, zampara olmaz, sapık olmaz, yalancı olmaz, düzenbaz olmaz, avantacı olmaz yani ahlaksız olmaz.

-Olanlar?

-Olanların durumunu bir incele bakalım, ne biçim yanlış yönelişlerle karşılaşacaksın, ne biçim baskılarla karşılaşacaksın onların yetişmesinde. Yalancı gençler tanıdım, yalan söylemeden duramıyorlardı, yalnız gerektiği zaman değil gerekmediği zaman da çok rahat yalan söylüyorlardı. Yalan söylemeye alışmış kimse ar damarı çatlamış kişidir, ondan her türlü ahlaksızlığı bekleyebilirsin. Çünkü elinde her türlü kötülüğü gizleyebileceği yalan denilen bir örtüsü vardır. Örneğin "Fuhuş yapmaktan geliyorum" demeyecek "Kitaplıktan geliyorum" diyecektir.

-Fuhuş üzerinde çok duruyorsun neden?

-Fuhuş en büyük kötülüklerden biridir. Fuhuş insanın alçalmasıdır, kendi gözünde küçük düşmesidir. kendini basit bir eşya gibi görmesidir. Kötülük kadının kendini düpedüz alet yerine koymasında yani nesneye indirgemesindedir. İnsan nesneleştiği duygusuna kapıldığı anda, birilerince nesneye indirgendiği ya da kendini nesneye indirgediği anda insan olmaktan çıkar. Fahişe kendine kötülük etmektedir, dolayısıyla insanlığa kötülük etmektedir.

-Bir insan bir başkasına kötülük etmiyorsa, yalnızca kendine kötülük ediyorsa bu insana ahlaksız diyebilir miyiz?

-Elbette deriz. Kimseye kötülük edemeyiz, kendimize de. Buna hakkımız yoktur. İnsan toplumsal hatta evrensel bir varlıktır. Kendine kötülük eden toplumuna, giderek insanlığa kötülük etmiş olur. Ben kendime kötülük ediyorum, kendimi nesneye indirgiyorum, kendimi değersizleştiriyorum demek ne demektir? Bir bireyi insan olmaktan çıkarıyorum demektir. Buna kimsenin hakkı yoktur.

-Kendini para karşılığında cinsel anlamda bir erkeğe kullandıran her kadına fahişe diyebilir miyiz?

-Elbette deriz. Neden demeyelim. Zaten fahişenin tanımı bu değil mi? Para ya da bir başka çıkar karşılığında birini cinsel açıdan rahatlatmak...

-Ya nikah sözkonusuysa?

-Nikah niyeti değiştirir mi? Bir yandan göreneklerin baskıları öte yandan iktisadi yaşam koşulları kadın erkek ilişkisini zaman zaman ticari bir ilişki durumuna getiriyor. Evlilik kurumunu bir ticari ortaklık kurumu durumuna getiriyor. Kızlar bir bakıyorsunuz erkenden koca avına çıkıyorlar, gündelik yaşam onlar için bir vitrindir; o vitrinde onlar giyimleriyle, gülüşleriyle, bakışlarıyla, gerdan ve bel kırmalarıyla, zorlama aydın insan havalarıyla ömür boyu aylık gelir sağlamaya bakıyorlar. Zengin kocaların eşleri zaman zaman tam bir tedirginlik içinde yaşıyor: ya bizim adamı benden daha genç ve daha güzel bir kadın kandırırsa, çünkü ben de vaktiyle aynı şeyi yapmıştım. Bazı anneler kızlarını bilgiye, dürüstlüğe, çabaya değil iyi koca bulmaya kışkırtıyorlar. *Kız isteme* bugün de geçerli. Kız isteyenin kim olduğu değil doktor mu mühendis mi avukat mı olduğu önemli. Kız paralı birine gitti mi bütün bir aile kurtuluyor. Bütün bu göreneksel leşmiş ahlaksızlıklar göze batmıyor da falanca adamla falanca kadın şu ya da bu koşulda karşılıksız sevdiler mi birbirlerini, ahlaksız diye damgalanıyorlar. Ve dedikodu başlı-

yor: "*Herif moruklamış ama anam gözü piliçlerde... Boyu devrilsin, utanmıyor da, bari gizli vap. Geçenlerde birbirlerine sarılmışlar; önümden şöyle fırtına gibi bir geçtiler çalımla. Yazık, çok yazık. Şöyle bir baktım ama anlamadılar. Beni görmüyorlar ki. Ben kızın babasının yerinde olsam vururum o adamı...*"

-Bu koşullarda kız babalarının durumu da iyiden iyiye zor desene.

-Zor ki hem de ne biçim. Onlar soyut bir namus kavramıyla toplumsal baskıların ağırlığı altında eziliyorlar. Kızları *yanlış bir şey* yapmasın diye kendilerine göre yöntemler geliştiriyorlar. Bazen gözdağı veriyorlar, bazen sapık ilişkiyi akla getirecek aşırı bir sevgiyi kullanıyorlar, bazen *benim kızım erkek gibidir* gibilerden telkin yolları buluyorlar. Bu ülkede kızların en iyi anlaşabileceği erkekler babalarıdır. Kızlar evlenmek için babalarına benzer birini arıyorlar ya da evlenince babalarını arıyorlar.

-Pekiyi bu çirkinlikler, bu saçmalıklar ne zaman bitecek?

-Kadınla erkek aynı konuma gelebildikleri zaman. Kadın nikahla ve nikahsız, hiçbir koşulda satılmadığı ya da kendini satmadığı zaman. Kadın erkeği para kapısı ya da yolunacak kaz olarak görmediği zaman. Kadın kendini ikinci cins olarak görmediği zaman. Kadın kendi ayakları üzerinde durabildiği zaman. Kimsenin özel yaşamı kimseyi heyecanlandırmadığı zaman.

-Yani sen, yanlış anlamıyorsam, bilim adamlarının laboratuarları doldurduğu, insanların her köşebaşında öbek öbek felsefe tartışmaları yaptığı, sanatın en önemli uğraş diye bilindiği zamanları öngörüyorsun?

-Öyle de denebilir. Önemli olan dürüst olabilmektir. Önemli olan herkesin tek kişilik yerini onurla (gururla de-

ğil) doldurmasıdır. Önemli olan insanın insan olmakla hayvan olmak arasında sıkışıp kaldığı yerden kurtarılmasıdır, önemli olan insanın insana baskı yapmadığı bir yaşam düzeninin gerçekleşmesidir. Bunu bu toplum ve hatta bu insanlık ne zaman başaracak? Bilemeyiz. Şu sıra belirtiler güzel değil.

-Ahlaksızcı bir anlayışın yaşamda egemen olması gerekir diyebilir miyiz?

-En büyük ahlaksızlar en yırtıcı ahlakçılar arasından çıkıyor. Ahlakçı dediğimiz kişi bir kuramcı değil de düz bir gevezeyse ondan korkmak gerekir. Başkasının yaşamına karışmak en kaba ahlaksızlıktır. İnsanların birbirlerine baskı yapmaları, birbirleri üzerinde hak önermeleri ahlaksızlıktır. Birbirlerini yeden insanlar ahlaksızdır. Ahlaksızcılık gerçek bağımsız aydın insan ahlakıdır ki ahlaksızlığın tam karşıtıdır. Ahlaksızcılık ahlak düzeyinde özgürlüktür. Üst düzeyde bilinçli olmayı gerektirir. Ahlaksızcı göreneklerin ya da yürürlükteki genelgeçer ahlak kurallarının karşısındaki insandır, onlara direnen insandır. Ahlaksızcı gerçek ahlak edimlerinin yetkin bilince ulaşmış bireyin öngörüleriyle kurulabileceğini düşünür. Onun gözünde ahlak değerleri her kapıyı açan ya da açtığını sanan maymuncuklarla sağlanamaz. Ahlaksızcılık bir yetkinlik ahlakıdır, dolayısıyla bir özgürlük ahlakıdır. Ahlaklılık toplumsal kalıplarla değil içtenlikle sağlanabilir. En sağlam ahlak kendi olmayı başarabilmiş insanın ahlakıdır. Onda Prometheus'dan. Sokrates'den. Platon'dan, Spartacus'dan, Epiktetos'dan. Marcus Aurelius'dan bir şeyler vardır.

-Bilinçlilikle ahlaklılık arasında bir koşutluk ya da bir ilinti var gibi görünüyor, ne dersin? Söylediklerinden onu çıkarıyorum.

-Öteden beri filozoflar ahlak düzeyinde bu sorunu tar-

tıştılar. Görgü, yaşam deneyi, seçimler yapma ahlaklı olmak için yeterli miydi yoksa ahlaklılık bir bilinç yetkinliğini gerektirir miydi? Sokrates'çi bir anlayışla içimizde yeşertilmesi gereken bir iyilik tohumunun varlığından mı sözedelim? Bazı ingiliz filozofları gibi insanda öncesel bir ahlak duygusunun varlığına mı inanalım? Yoksa ancak gerçek anlamda bilinçli kişiler ahlaklı olabilirler mi diyelim? Bana sonuncusu daha doğru görünüyor. İnsanların yetkin bilinç düzeyine ulaştığı yerde yasalar ve bireysel ahlak öngörüleri toplumu ayakta tutmaya yeter, o durumda ayrıca görenekların baskısına gereksinim duyulmaz. Görenekleri üstümüze salan çevreden kaçıp kurtulmamız gerekir. Yanlış anlaşılmasın, görenekleri tümüyle yoksamak gerekir demek istemiyorum. Ama göreneklerle hesaplaşmayı bilmek gerekir. Görenekler çok zaman geçmişin bayatlamış doğrularını dayatırlar bize. Anatole France bu konuda pek haklı olarak şöyle söyler: *"Dünün fikirleri yarının görenekleridir."*

-Pekiyi, bu ülkede ahlaklı olması gereken üst düzey insanlarının ahlaksızlığı...

-Üst düzey insanlarının kimler olduğunu doğrusu pek bilemiyorum. Ahlaksızlık bilinç yoksunluklarından kaynaklanır. Düpedüz eğitim eksikliğinden. Hepimiz çok kötü eğitiliyoruz. Kötü eğitilen biri insanı yani kendini yeterince tanıyamaz hatta yanlış tanır. İnsanın ne olduğunu bilmeyen kişi ahlaklı olamaz. Böyle bir kişi gerçek anlamda sanat da yapamaz, bilim de. Sanat adına girişilen zavallılıkları, sanat alanındaki ahlaksızlıkları görüyorsun. Bu yüzden her kişi kendi eğitimini üstlenmek, kendini eğitmek, adam etmek zorunda. Bunu yapamayan kişi, bu eğitim düzeninde, kendine ve dünyaya yenik düşmüş demektir. Kötü eğitim insanı basitlikler düzeyinde bırakır. Basitlik caddesinde çeşmenin yanından sağa döndün mü Bayağılık sokağına çıkarsın. Ba-

yağılık sokağında hiç sapmadan doğru yürü, televizyon binasının yanından sağa sap, iki yüz metre kadar yürü, Sefillik caddesine çıkarsın. Sefillik caddesi az sonra Alçaklık alanına açılır. Alçaklık alanının öbür yanından Muhbirlik sokağına, Hırsızlık caddesine, Dışarıdan Beslenenler Çeşmesi Sokak'a gidebilirsin. Rüşvetçiler Evi'ni mi soruyorsun? Hırsızlık caddesine gir, elli metre kadar yürü, sağda çok katlı kocaman bir yapı göreceksin. Ayrıca orada kime sorsan gösterir...

-Provokatörler Odası nerede?

-Muhbirler sokağının hemen başında...

-Şakayı burada kesip sana son bir soru soracağım. En büyük ahlaksızlık hangisidir? Yalancılık mı, hırsızlık mı, dolandırıcılık mı, rüşvetçilik mi, kapkaççılık mı? Hangisi?

-Ahlaksızlıkta çeşit ve derece belirlemesi diye bir şey yoktur. Hani bir takım çokbilmişler bir hikaye anlatırlar. Vaktiyle bilmem ne paşası *"Ben elli bin altına kadar namusluyum"* demiş. Sözü boşuna uzatmış. *"Ben namussuzum"* diyebilirdi kısaca. Ne yani, rüşvet alanı dolandırıcıdan daha az kirlenmiş mi sayacaksın? İnsan ya ahlaklıdır ya da ahlaksızdır. Başkasının varlığını hiçe ya da eşyaya indirgeyen her edim ahlaksızlık kavramının altında toplanabilir. "En büyük ahlaksızlık" sözü boş bir sözdür.

KİŞİLİKLİLİK KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Bir şeyi merak ettim. Senin oldukça sert bir öğretmen olduğunu söylerler, doğru mu bu?

-Öyle diyorlarsa öyledir. Ancak ben o görüşte değilim. Tersine, çok yumuşak olduğumu söyleyip beni bu yönde eleştirenler çok oldu.

-Öğrencilerin senden çekinirlermiş, hatta korkarlarmış.

-Korktuklarını sanmıyorum ama çekindikleri doğrudur. Çağdaş eğitim anlayışı eğitenin eğitileni korkutmasını hoşgörmez. Ama eğitilenle eğiten arasında belli bir uzaklığın olması doğaldır. Öğrenci derse korkusuz girmelidir, yoksa o dersten bir şey anlamaz. Ben işini iyi yapmaya çalışan biriyim. İş yaparken yoğun bir dikkate gereksinimimiz vardır. Dikkatimizi toplayamazsak bir şeyleri birbirine karıştırıveririz, en azından yeterince verimli olamayız. Ben derste boşa vakit geçirmem, genellikle altmış dakika boyunca yoğun ders yaparım. Her öğrencinin soru sorma rahatlığı vardır. Şaka etme rahatlığı da. Sululuk etmeye kalkanı sınıftan atarım. Benim dikkatimi dağıtmaya kimsenin hakkı yoktur. Yüksek öğrenim için gelen (şu öğrenim ve öğretim sözlerini hiç sevmiyorum ama zaman zaman kullanıyorum) kişinin ki-

şiliği oturmuş olmalıdır. Ancak bu toprakların bazı olumsuz koşulları nedeniyle her zaman bu böyle olmuyor. Herkesin dikkatle ders dinlediği yerde bir de bakıyorsunuz bir ya da iki kişi işi sululuğa vurdurmaya çalışıyor. İşte orada benim tutumum kesindir. Önce gözlüklerimin üstünden dik dik bakarım, olmazsa...

-Böylece korkar adam senden?

-Benden korkacağına kendinden korksun. Benden korkanlar beni tanımayanlar ve kendine güvenemeyenlerdir. Aynı sert adam öğrencilerinin tüm sorunlarını sabırla yanıtlar, aynı sert adam öğrencisinin sıkıntılarıyla ilgilenir, aynı sert adam gerektiğinde öğrencisinin sigarasını yakar. Bu sert adam oyundan hoşlanmıyor, dalavereden hoşlanmıyor, kışkırtıcı davranışlara pabuç bırakmıyor, hepsi bu... Ben gündelik yaşamımda da böyleyim. Biri kendini akıllı sanıp beni aptal yerine koymaya başladı mı yandı...

-Yahu bu adam korkulası değilmiş dedikleri de olur mu?

-Bugün değilse yarın, önünde sonunda söyleyecekleri odur.

-Sert davrandığın kişinin onurunu düşünmez misin?

-Herkes kendi onurunu koruyacak. Siz kimsenin onurunun bekçisi değilsiniz. Ben başkasının onurundan sorumlu olamam ki. Onuruna düşkün adam davranışını denetlemeyi bilir. O beni adam yerine koymayacak, ben onun onurunu düşüneceğim. Oh, ne güzel.

-Öğrenci derste neden tutarsız davranır, örneğin sululuk eder?

-Bunun iki nedeni vardır. Ya birileri ona git şu adamın dersinde olay çıkar. bunun karşılığında çok iyi şeyler elde edeceksin demiştir. Ya da bir kişiliksizlik, kişilik bozukluğu sorunu vardır. Ayrıca kışkırtmacılığa evet diyen kişinin kişi-

liği ne kadar sağlam olabilir? Kısacası sorun kişilik sorunudur.

-Tamam, ben de bu konuda konuşalım istiyorum. Bu ülkede insanların çok ciddi kişilik sorunları var. Ne dersin?

-Doğrudur derim. Yerden göğe kadar haklısın derim. Otuz yaşında sakallı bıyıklı bir adamın tirenin kapısını açarak bağıra bağıra şarkı söylediğini, gene böyle birinin çarşı ortasında sevgilisine okkalı bir yumruk attığını, bir başkasının olmadık birine aşık olan kızını zincire bağlayarak cezalandırdığını görüp şaşmıyor muyuz? Şaşmıyoruz belki de. Bizim belleğimiz böyle durumlara alışıktır. Aileden yetersiz çıkıyorlar, olmamış ya da olgunlaşmamış çıkıyorlar. Çok zaman okulda da bir şey kazanamıyorlar kişilik kazanma açısından. Bakıyorsun adam orta yaşa gelmiş hatta yaşlanmış ama kişiliği durmadan boşluklar veriyor.

-Kişilik sorununu toplumsal boyutlarda ele alabilir miyiz?

-Kişilik sorunu gerçekte bireysel bir sorundur ama özellikle iyi gelişmemiş toplumlarda onun toplumsal bir yaygınlığı vardır, toplumsal temelleri vardır. O durumda elbet kişilik sorunu toplumsal bir genişlik kazanır.

-Kişilik nedir diye sorsam? Ya da kişiliklilik nedir diye? Onu tanımlarsak karşıtını yani kişiliksizliği de tanımlamış olmaz mıyız?

-Oluruz. Kişilik bireyin kendini *ben* olarak ya da bilinçli varlık olarak görmesini ve ortaya koymasını sağlayan niteliklerin toplamıdır. Bilinçli birey demek kendine göre yani kendi bilinç koşullarına göre davranabilen özgür birey demektir. Bu çerçevede kişilik, bireyi özgür bir varlık durumuna getiren yetkin bilinç koşullarıyla belirgindir. Bilgililikle bilinçliliği özellikle de bilgiçlikle bilinçliliği birbirin-

den ayıralım. Ayıralım ki bu tanımlar bize *bilgimiz çoğaldıkça kişiliğimiz sağlamlaşır* gibilerden yanlış bir ilkeyi benimseme kolaylığını getirmesin. Bilgi yığmak bilinçli olmak demek değildir. Bilgi hamalı olmakla yani belleğimizi çöp tenekesi gibi doldurmakla bilinçli olamayız. Bilinçli olmak dediğimiz zaman ruhsallıkta tutarlı bir bütünleşmeden sözetmekteyiz. Kişiliklilik de bunun yansımasıdır. Her insan bireyi onu toplumsallığın içine sağlam bir biçimde yerleştiren kişilik özellikleriyle seçilir. Bireyin tüm davranışları bu özelliklerle koşullanmıştır. Her davranışımız bizim *nasıl biri* olduğumuzu gösterir. Kişiliklilik ruhsallıkta bir yetkinleşmişlik durumudur. Bu yetkinleşmişlik pekçok kaynaktan beslenir: iktisadi ve toplumsal koşullar, buna bağlı olarak kültür ortamının özellikleri, bireyin zeka düzeyi, aile yapısı, eğitim koşullarının verimliliği..:

-Doğrusunu istersen kafamda her şey netleşmiş değil, şu kişilik kavramını biraz daha açamaz mısın?

-Az önce kişiliği tanımladık. Kişinin kendini özellikli bir ben olarak ortaya koymasını sağlayan bilinç özelliklerinin bütünü gibilerden bir tanım yaptık az önce. Ya da buna benzer bir tanım yaptık. Kişiliklilliği *bilinçli bireysellik* diye de tanımlayabiliriz. Kişiliklilik bireyde oluşan ama toplumda ya da daha doğrusu toplumsallıkta anlam kazanan bir yetkinlik durumudur. Daha doğrusu, kişiliğimiz ya da kişiliklilliğimiz başkalarının belirlemelerinde bir anlam kazanır. Ben kişilikliyim demek gülünç olmaktır. Kendi gözümde değil başkalarının gözünde kişilikli olmalıyım. Kişilik buna göre ruhsal düzeyde bir bireysel alışkanlıklar dizisidir ya da bireysel kazanımlar dizgesidir. Her birey kendi yaşam deneyleri içinde kişiliğini kazanır. Ancak ona kişilik kazanmasında yardımcı olacak kişiler ve kurumlar olmalıdır.

-Eğitim açısından ele aldığımızda...

-Kişilik kazandırmada okulun büyük bir önemi vardır. Özellikle bir iki yüzyıldır böyle bu. Çünkü çocuk ailede uzun süre kalamıyor: anasıyla ve babasıyla günde birkaç saat görüşebiliyor. Okul giderek önem kazanıyor. Bunun için de düzeyli eğiticilere gereksinim vardır. Kişiliksiz eğitici eğitileni kişilikli kılabilir mi? Kişilikle ilgili şu tanımlar kişilik oluşturma sorununun ne ölçüde ciddi ve güç bir sorun olduğunu duyuracaktır bize. Önce Sheldon'un tanımını verelim: *"Kişilik bireyin tanımayla, duymayla, eylemle, ruhsallıkla ve oluşumla ilgili özelliklerinin etkin kuruluşudur."* Şimdi de Antoine Porot'nun tanımını verelim: *"Kişilik bir bireyin zihinsel yapısına o bireye özel görünümünü kazandırmak üzere katılan tüm ögelerin bileşimidir."* Buna göre, gelişmiş bir kişiliğin canlılık, birliklilik, çevreye uyarlılık gibi çok belirgin özellikleri vardır.

-Pekiyi, bir toplumun kişiliğinden sözedebilir miyiz?

-Elbette kişiler gibi toplumların da çok özel özellikleri vardır. Bu özellikler onları olumlu yanlarıyla da olumsuz yanlarıyla da yaşamda etkin kılmaktadır. Kişilikli toplumsal davranışlar bir toplumu toplumlar arasında seçkinleştirirken kişiliksiz toplumsal davranışlar evrensel düzeyde değişik sıkıntılar yaratacaktır. Ancak, yanlış anlaşılmasın, bu bizi elbette ırkçılığa götürmeyecektir, değerli toplumlar ve değersiz toplumlar ayrılığına götürmeyecektir. Gene de sorunu daha çok bireysel çerçevede ele almak doğru olur.

-Kişilik sınıflaması yapılabilir mi?

-Yapılabilir ama, böyle bir sınıflama da her sınıflama gibi kalıplayıcı olacaktır.

-Bir sınıflama örneği verebilir misin?"

-Adler dört çeşit kişilik belirler: 1. *İyi uyarlanmış kişilik* gösteri ve baskı yapmayan kişiliktir, başkalarının yararını kollamaktan geri kalmayan kişiliktir; 2. *Egemen kişilik*

başkalarını değersiz görme eğilimindedir, aşağılık duygusunun etkisi altındadır; 3. *Alıcı kişilik* şımartılmış bireylerle ilgilidir; 4. *Yükümlenmekten kaçan kişilik* eylemsiz kişiliktir.

-Kişilikli insan ruhsal dinginliğe ulaşmış insandır diyebilir miyiz?

-Elbette diyebiliriz. Eskilerin deyişiyle dersek, kişilikli insan tam anlamında *"mutmain"* olmuş insandır, kendine güvenen insandır, onunla bununla uğraşmayan insandır, başkalarıyla yarışmayan ve varlığını başkalarına göre belirlemeye kalkmayan insandır. Spinoza'daki *üçüncü katın insanı... Tepedeki yalnızlık* ya da...

-Tepedeki yalnızlık senin *bir türlü bitiremediğin romanının adı. Her neyse. Evet, haklısın, kişiliği zayıf insanlar kendilerinden çok başkalarıyla ilgilidirler. Öyle değil mi?*

-Kişiliksizler durmadan başkalarıyla uğraşılar. Başkalarında kendi zayıflıklarını unutturacak zayıflıklar ararlar. *"Çok şükür"* diyebilmek için bir yığın kötülükleri görebilmek gerekir. Yani kişiliksizler olmayan üstünlüklerini birilerine baskın çıkarak kanıtlayacaklardır. Bunlar hep dişlerine göre adam ararlar, yiyemeyecekleri insanlara da genellikle bulaşmazlar. Yanılıp bulaştıklarında başkalarına geleni edepsizlikle gidermeye çalışırlar. Kişiliksiz insan tehlikeli insandır: işkence yapabilir, cinayet işleyebilir, tecavüze yeltenebilir, değerli bildiği bir şeyleri satışa çıkarabilir, rüşvet alabilir. Evet özellikle şiddet uygulayanlar ve şiddet uygulayıcılara alet olanlar bu gibi kimselerdir. Yalancılık, dolapçılık, hırsızlık...

-Yalancılıkta özellikle kişiliksizliği düşündüren bir şeylerin varolduğunu söyleyebilir miyiz?

-Elbette söyleyebiliriz. Kişiliksiz insan hayır diyemeyen

insandır. Kimseye ağırlığını koyabilecek yapıda değildir. Ağırlığı yoktur ki koysun. Bunlar birer yalan ustasıdırlar. Belleklerini yalana göre ayarladıklarından yalanlarında açık da vermezler. Giderek onlarda yalancılığın hastalıklı biçimleri oluşmaya başlar. Masallamalar yapma eğilimi vardır kişiliksizlerde. Bir takım çok güzel düzenlenmiş yalanları gerçekmiş gibi sunabilirler...

-Pekiyi, yönetme tutkusunu neye bağlıyorsun?

-Kişiliksiz insanın en büyük merakı yönetme üzerinedir. Düğmelerini kapatamayacak kadar zavallı pekçok insanın birilerini ya da bir şeyleri yönetme tutkusu elbette kişiliksizlikten beslenir. Bu zavallı insanlar bir şeyi ya da birini yönetme olanağı bulamadıkları zaman bunalıma girerler. En yüksek yönetim kadrolarından apartman yöneticiliğine kadar uzayan çizgide bu tür insanın çırpınışlarını görürsünüz. Yönetime davranmak kişilik kanıtlamasından başka bir şey değildir. Kişiliksiz insanlar yakınlarını, eşlerini, çocuklarını yönetmek isterken aileyi parçalayabilirler, toplumu yönetmek isterken devleti devlet olmaktan çıkarabilirler... Yönetiyorum diye aileler batıran, kurumlar batıran, hatta devletler batıran çok insan vardır...

-Oysa sağlıklı kişilik...

-Sağlıklı insan önce bilincini özenle oluşturur, gerçekliğin koşullarına göre oluşturur. Ben'in yükseklik kazanmasıdır bu. Bu noktada insan kendini haklı olarak yetkinleşmiş duyar hatta ayrıcalı görür. O durumda başkalarından çok daha yetkili sayar kendini. Haklıdır da. Ancak sağlıklı insan o noktada kalmaz, bir ikinci evrede benini öldürerek kendini gerçek anlamda vareder. Benini öldürmek dediğimiz şey kendini hiçleştirmek değildir, tersine başka insanlar karşısında ayrıcalı olmadığının sezgisine ulaşmaktır. Gerçek anlamda yetkin ruh *ben de herhangi bir insanım, şu insanlardan*

biriyim duygusunu bir gerçeklik olarak derinlerinde yaşar. O artık ne ayrıdır ne ayrıcalıdır. Gerçek insan saygısının başladığı nokta da bu noktadır. Bu noktaya varmak ermişlikle, azizlikle, dervişlikle falan değil, düpedüz insan olmakla ilgilidir.

-Ne çok kişiliksiz insan var değil mi?

-Dört bir yanımız çocukluk döneminden erginlik dönemine geçişini sağlıklı koşullar altında yapamamış, zaten çocukluğunu da gereği gibi yaşayamamış ve daha da önemlisi sanki erginlik döneminden yetişkinlik dönemine geçemeden yaşlanmış insanlarla doludur. Çoğu kart liseli görünümünde olan bu insanlar açmadan solmuş bir benle yaşamak zorundadırlar. Bunlar gerçeklikle bağdaşmayan dağınık fikirleriyle, boş savlarıyla, olgunlaşmamışlığın en sevimsiz ürünlerinden biri olan alınganlıklarıyla başedilmesi çok güç birer saldırgan cüce görünümü ortaya koyarlar. Güçsüzlükleri onları *tek kalamama korkusu içinde* tam anlamında sürü yaşamı sürdürmek zorunda bırakır. Sürüdeyken canavar, sürünün dışında birer hiçtirler. Bunlar gerçekte çocukluklarını yani onları duyarlı insan yapacak güçlerini de yitirmişlerdir. Kimi dobra dobra konuşmak adına eşekleşmeyi, kimi bir şeyleri yönetmek adına kendini gülünç etmeyi, kimi ne olduğunu bilmediği sözde bir takım yüce değerler için onun bunun üstünde egemenlik kurmaya çalışmayı, kimi bir takım yapmacıklı davranışlarla üstün insan oyunu oynamayı alışkanlık edinmiştir. Kişiliği zayıf insan, gördüğümüz gibi, bilinci yeterince olgunlaşmamış insandır, bu yüzden her koşulda uyumsuzluğa eğilimlidir.

-Ben kendime göre kişiliksiz diye belirlediğim birkaç insanda çok ilginç bir özellik yakaladım, doğru bakabiliyorsam. Bu insanlar başkalarının gözünün içine bakmakta güçlük çekiyorlar. Ne dersin? Yanılıyor olabilir miyim?

-Yanılmıyorsun, haklısın bence. Çok doğru, kişiliksiz insan başkalarının gözüne rahat rahat bakamayan, durmadan birilerinin bakışından bakışını kaçıran insandır. Bunlar başkalarının bakışı karşısında indirgendikleri gibi bir duyguya kapılırlar. Gözler perdesiz birer penceredir, insanın içini gösterir. Bunlar bunun böyle olduğunu bilirler. Gözlerini hep kaçırırlar bu yüzden. Görünmek istememek, görünmekten kaçmaktır bu. Bilirler: bakışlar insanı ele verir. Yalnız göz yalan söylemeyi beceremez. Kişilikli insan başkasının gözünün içine baka baka konuşur. İlle başkasının gözüne oyarcasına bakmak gerekmez elbet, ancak belli bir rahatlıkla bakabilmek gerekir. Yani rahat olmaktır önemli olan. Başkasının bakışı karşısında rahatsanız yoğun bir kişilik sorunuyla başbaşa değilsiniz demektir. Ancak sakat kişilikler kendilerini gizleme gereği duyarlar.

TERBİYE ÜZERİNE KENDİMLE KONUŞMA

-Bugün seninle bu toplumda çokça gereksinimimiz olan bir şey üzerine, terbiye üzerine konuşalım istiyorum. İki kavramı, ahlak kavramıyla terbiye kavramını çokça birbirine karıştırıyoruz.

-Ahlaklılık denince yanlış olarak toplumun alışkanlıklarına uyarlı davranış aklımıza geliyor. O zaman ahlak terbiyeyle karışıyor. Ahlakta davranış kadar niyet önemlidir. Toplumun değerler dizgesiyle ilgilidir ahlak. Bu da bir bilinç sorunu ortaya koyar. Terbiyeli olmak belli davranış kalıplarına uymaktır. Ancak bu uymanın kendiliğinden bir uyma olması beklenir. Zorla ya da dıştan desteklerle terbiyeli olmaya çalışanların foyası sık sık ortaya çıkar. Ahlakta insan kendini ve başkasını bir değer varlığı olarak görür ve bilinçli bir biçimde ona göre davranır. Başkasına zarar vermeyen, başkasını eşyaya indirgemeye yönelik olmayan, başkasını hiçe saymayan her davranış ahlaklı davranıştır. Terbiye başkasını değerler çerçevesinde zorlamayan ya da rahatsız etmeyen, bana uyguladığı zorlama ya da bana verdiği rahatsızlık yalnız davranışlarla ilgili olan herhangi bir tutumdur. Biri benim varlığıma zarar vermeden beni rahatsız edici

davranışlarda bulunuyorsa ona terbiyesiz deriz. Karşımda burnunu karıştırıyorsa...

-Daha belirgin bir örnek verebilir misin?

-Hırsız, yalancı, rüşvetçi ahlaksızdır. Ben bir salonda konuşma yaparken karşımda gözümün içine baka baka yılışan adam terbiyesizdir. Hem sonra burnunu karıştırma örneğini neden beğenmedin? Geçenlerde Bakırköy'den Mecidiyeköy'e giden bir otobüse bindim. Adamın biri ters yönde yerleştirilmiş olan yani yolcuların çoğuna yüzü dönük duran bir koltuğa oturmuş hiç durmadan burnunu karıştırıyordu. Terbiye bir yaşam inceliğidir.

-Terbiyenin ahlakla kesiştiği noktalar yok mu?

-Olmaz mı! Bir adam terbiyesizse onda ahlak sorunları tepeden tırnağa çözümlenmiş olabilir mi? Tersi de düşünülebilir. Gene de terbiyeli ahlaksızların hiç de az sayıda olmadığını söyleyebiliriz. Pekçok kişi ahlaksızlığını gizlemek adına çok iyi terbiye görmüş insan örneği oluşturmaya bakar. Zorla da olsa bunda başarı gösteren kişiler vardır. Sonra gerçekten iyi terbiye görmüş ahlaksızların sayısı da az değildir bir toplumda.

-Ya ahlaklı terbiyesizler?

-Doğrusunu istersen ahlaklı terbiyesizlere ben pek raslamadım, ama yoktur diyemem. Belki kovboy filmlerinde gördüğümüz tipler azçok bu topluluğa sokulabilir.

-Ahlaksızın terbiyeli olması biraz garip değil mi?

-Değil. Genellikle ahlaksızlar kendilerini başkalarına benimsetebilmek için terbiyeli davranmaya özen gösterirler, davranışları biraz yapay da olsa. Kibar dolandırıcıların sayısı hödük dolandırıcıların sayısından çok olmalı. Ayrıca gerçekten aile çevresinde iyi eğitildikten sonra yaşama ahlaksız olarak katılan pekçok insan olabilir. Ahlaksızsa terbiyesizdir ve terbiyesizse ahlaksızdır formülü biraz kaba bir formüldür.

-Ahlaklılık bir bilinç işi. Terbiyelilik bir bilinç işi değil mi?

-Terbiyeli davranış büyük bir bilinç etkinliği gerektirmez. Uyarlı davranışların alışkanlıklarını küçük yaşlarda edinmeye başlıyoruz. Terbiyelilik bir tür alışkanlıktır. Sonradan terbiyeliler ya da zorlama terbiyeliler ikide bir açık verirler. Toplumda iyi yerlere gelmiş olan ve hatta soylu gösterileri yapan pekçok kişinin düz terbiyesiz olduğunu ben gördüm. Kişi telefonda konuşurken *"Alo, neresi orası?"* ya da *"Kimsiniz?"* demeyi, telefonu açtığında önce adını söylemeyi küçük yaşta öğrenememişse büyüdüğünde buna kolay kolay uyarlanamaz. *"Alo"* yerine *"Buyurun"* demek hiç de zor değildir. Terbiye okulda, biraz daha köklü bir biçimde de ailede kazanılır. Anne ve baba kabasabaysa, öğretmen hödükse...

-Bugün bu toplumda çok sayıda ahlaksızın bulunması bize ters gelmiyor, toplumun oluşum koşullarını düşündükçe bunu hiç yadırgamıyoruz. Ama terbiyesizlik?

-Ahlaksızlık sana ters gelmiyorsa, ahlaksızlığa alıştıysan ne iyi! O zaman terbiyesizliği de yadırgamamak gerekir. Ona da alışıp çıkmalı insan. Bu toplumda görenekler kaygan ya da sallantılıdır. Görenek denildiğinde kaba baskı kurallarını düşünüyoruz. Her zaman böyle değil bu ama çok zaman böyle. Yerleşik göreneksel yapılar içinde insanlar bir takım davranış özelliklerini kendiliklerinden kazanıyorlar. Babası efendiyse, dayısı efendiyse, o da efendi oluyor. Toplumda terbiyesizliği olası hatta zorunlu kılan anlayışlar var. Arkadaşınıza haber gönderirsiniz, bu akşam size geleceğim uygunsa durumunuz diye. Buyursun yanıtını alırsınız. Oysa arkadaşınız arkanızdan söylenmeye başlamıştır: *"Hıyarağa, gelecek başka zaman bulamadın mı? Kalkmayı da bilmez hergele. Üç saat oturur. Nereden çıktı bu akşam bu he-*

rif?" Akşam gittiğinizde arkadaşınız sizi yerden etekleyerek karşılar: *"Vay efendim vay sen bu evin yolunu bilir miydin arkadaş. Gel bakalım, gel, otur şöyle!"* Sonra siz kalkıp giderken arkanızdan garip işaretler yapabilir, dil çıkarabilir. Haber gönderdiğinizde şöyle diyebilirdi: *"Bu akşam benim çok önemli bir işim var, bağışlasın, başka zaman bekliyorum."* Göreneksel yapı buna elvermez.

-Başından geçmiş terbiyesizlik örneklerinden birkaç tane rica etsem?

-Pekiyi, öyle olsun. Madem istiyorsun. Marmara bölgesindeki kentlerden birinin belediye sorumlularından biri beni bir gün telaşla aradı. Ertesi günkü şenlikte konuşmaya çağırıyor. *"Aklınıza bu kadar geç gelmemin nedeni ne olabilir?"* diye sordum. Şöyle dedi: *"Efendim aslında biz sizi tanımıyoruz, kim olduğunuzu bile bilmiyoruz. Bu toplantıya çok değerli şairlerimizden biri katılacaktı, az önce gelemeyeceğini bildirdi. Biz de bir iki kişiye sorduk, biri sizin adınızı söyledi..."* Açıksözlülük biçiminde tam bir terbiyesizlik örneği.

-Sen ne dedin?

-Gidemeyeceğimi bildirdim.

-Çok güzel! Bir örnek daha?

-Örnekleri çoğaltmakta yarar var mı?

-Bence var.

-Bir Orta Anadolu kentinden sürekli arıyorlar. İlle gel. Sonunda pekiyi dedim. Eşim de o kenti çoktandır görmek istiyordu. Kalktık, trene binip gittik. Bizi o kültür merkezinin sorumlusu olarak bir delikanlı karşıladı. Sonradan öğrendik, delikanlı oranın çaycısıymış. Bizi görür görmez delikanlı daha hoşgeldin demeden *"Dönüş için biletlerinizi otobüse alalım hemen, sonra bakarsın bulamayız, dönüş için uygun tren yok"* dedi. *"Bu gece döneceğimizi ne bili-*

yorsun?" dedim. *"Yani kalacak mısınız?"* dedi. *"Kalacağız, sen bizi bir uygun otele götür"* dedim. Otel parasını ondan alacağımı sanarak kesesine uygun bir otel seçti. Konuşma saati yaklaşırken o kültür merkezi denilen yere gittik. Kimse yanımıza gelmiyor, kimse hoşgeldin demiyor. Hanımla suçlu gibi çöktük bir masaya. Nice sonra iki gözü görmez bir delikanlı yanımıza geldi, sonra birkaç kişi daha. O sırada çaycı delikanlı bana yol parası vermeye kalktı. Konuşma bittikten sonra kimse nereye gidiyorsunuz demedi. Hanımla kendimize nefis bir yayın balığı ziyafeti çektik. Ertesi sabah İstanbul'a döndük. Garip olan ne biliyor musun? O kültür merkezinden daha sonra gene telefon ettiler gelmez misin diye? Ben sanki utanır da bir daha aramazlar diye düşünmüştüm.

-Ben terbiye konusunu kaçırdım, bu olanlar daha ilginç gelmeye başladı. Bir öyküde böyle konularla karşılaşsan inanmakta güçlük çekersin. Tamam, bir örnek daha.

-Kuzey Ege kentlerinden birine gene belediye sorumlularınca çağırıldım. Beni kimse karşılamadı. Toplantı yerini sora sora buldum. Salonu sol bir örgütün insanları doldurmuşlar: önderleri de toplantıya katılıyor. Önderleri efendi ve aklı başında bir kişidir. Beni saygıyla karşıladı. Ancak adamları nedense bana düşman gibi bakıyor. Panel gergin bir havada geçti. Bir iki kışkırtıcı da sokulmuş araya. Toplantının sorumlusu olduğunu bildiren genç bir hanım panel biter bitmez *"Çıkalım da otobüse geç kalmayın, gerçi daha vakit var ama aç gitmeyin.önce bir yemek yiyeceğiz"* dedi. Ben sandım ki birileri beni yemekte bekliyorlar. Hanım beni bir aşçı dükkanına soktu. *"İstediğinizi yiyebilirsiniz"* dedi.

-Başka örnek?

-Çok oldun sen de. Örnek diye eğlenmeye bakıyorsun. Yetmez mi bu kadar?

-Yetmez. Bunlardan daha iyi terbiyesizlik örneklerini nereden bulacaksın, rica ederim. Bunların bilinmesinde yarar var.

-Pekiyi, son bir örnek daha verelim. Karadeniz kıyı kentlerinden birinden bir belediye sorumlusu beni telefonla arıyor ve vali beyin ricasını bildiriyor. (Vali bey kendisi neden aramaz beni?) Kentte şenlik yapılıyor, birçok edebiyat adamı kente gelmiş olacak, benden 19 Mayıs konulu bir konuşma istiyorlar. Bir telefon daha geliyor, vali beyin bu konuya ne kadar önem verdiği anlatılıyor. Kalkıp otobüsle tıngır mıngır o kente gidiyoruz. Beni eli telsizli ağzı kalabalık bir adam karşılıyor, falanca kurumun yatakhanesinde kalacağımı bildiriyor. Bir minibüse bindiriyor beni. Telsizli beni yolcu ederken şöyle diyor: *"Oradan buraya ulaşım zordur, telefon edin, istediğiniz zaman sizi aldıralım."* Yol git git bitmiyor. Şoför babacan bir adam. *"Ağabey kusura bakma ama vallahi siz enayisiniz"* diyor ve anlatmaya başlıyor: *"Şenlik var diye adı sanı bilinmedik ruspiklere şarkıcı niyetine gecede avuç dolusu para veriyorlar, hem de onları buraya uçakla getiriyorlar. Siz boğaz tokluğuna iş görüyorsunuz ve otobüsle geliyorsunuz."*

-Aferin adama!

-Beni yatakhane diye bıraktıkları yer soğuk, ıslak, sefil bir yer. Bir iki kişiyi daha atmışlar oraya. O akşam anladım ki edebiyatçı kalabalığının büyük bir bölümü otellerde kalıyor. Ama çaktırmıyorlar, çaktırmayın diye tembihlemişler belli ki. Ertesi gün *"Ben de otelde kalacağım"* dedim. Önce direndiler. Sonra *"İki kişi bir odada kalmak koşuluyla olur" de*diler. Çantamı kaptığım gibi... Kolumdan yakaladılar. Pekiyi, öyle olsun, dediler. Her akşam uzun bir masa

kuruluyor. Gelsin rakı gitsin rakı. Edebiyatçı takımı ölümüne içiyor. Ben bir kadehle oyalanıyorum. Sürekli yağmur yağıyor. Öğle yemekleri hafif geçiştiriliyor, *iştahınızı akşama saklayın* dercesine. Bir öğle yemeğinde bu iş benim kafama iyice ters geldi. Minibüsü süren görevlinin dediklerini anımsadım. *"Bana balık getirin"* dedim. Birileri soğuk duştan geçmiş gibi oldu. Bütün gözler üstümde: öğle yemekleri hafif geçiştirilecek.

-Sonra?

-19 mayıs günü hava açtı. Ben kendimi yollara vurdum. Yürüdüm, yürüdüm... Konuşma saatine on dakika kala otele girdim. Telaş içindeydiler. *"Nerelerdesin hoca?"* Telsizli beni işlemeye çalışıyor. Belli beni çağırdıklarına bin pişman olmuşlar. *"Hocam, ben gittim salona baktım, salon bomboş. En iyisi sen bu konuşmayı yapma. Yazık, boş salona mı konuşacaksın!" "Ben bu konuşmayı yapmak için İstanbul'dan geldim"* dedim. Adam kurnaz, tilki kurnazı. *"Öyleyse sen şöyle üç beş dakikalık bir konuşma yap, hemen in, öbür arkadaşlar da üçer beşer dakika konuşsunlar; bu iş bitsin gitsin."* Dinlemedim. *"Ben buraya 19 Mayıs konusunda bir konferans vermek üzere çağrıldım. Birazdan salona gideceğim ve boş koltuklara konuşacağım."* Telsizli beni aldı, çaresiz, salona götürdü. Salon tıklım tıklım. Ayakta kalanlar var...

-Pekiyi bunca terbiyesizliğin nedeni ne olabilir?

-Çok hoşsun. Terbiyesizliğin nedeni diye bir şey olabilir mi? Terbiyesizliğimizi yasal kılan nedenler mi var? Bu toplumda insan malzemesi çok çürük. Beni karamsarlıkla suçluyorlar. Her şey bu kadar kötüyken hiçbir şeyin altını aramadan iyimser olmak ahlaksızlıktır. Ayrıca ben karamsar falan değilim. Zayıf insanlar toplumunda yaşıyoruz. Herkes birilerine egemen olma hevesinde. Aşağılıkduygusunun çe-

şitli görünümleri. Tüccar sizin karşınızda tüm terbiye güçlerini, olanca terbiyesini kullanıyor. Neden? Onun mesleği egemen olmaya göre değil, egemen olmaya kalktı mı perişan olur. Hekim için durum başka. Siz adamın eline düşmüşsünüz. Size tüm aşağılık yanını üstünlük gösterisi altında kusuyor. Gencecik bir kız, belli ki yeni hekim, ateşler içinde hastanede yatan eşime sorular soruyor. Yaptığı iş soru sormaktan çok hakaret etmek. Kendinden en az otuz yaş büyük insanlara eşeğine davranır gibi davranıyor...

-Sen ne yaptın?

-Acıdım, üzüldüm. Onun adına yerin dibine girdim. Bazen sabırlı olamıyorum, o zaman basıyorum kalayı. Ama ona o an öylesine acıdım ki... Kimbilir hangi baskıların, hangi yenilgilerin, hangi aşağılanmaların, hangi yoksunlukların, hangi sevgisizliklerin acısını bizden çıkarıyordu. Eline bir kağıt vermişler, git bunu doldur demişler. Gücünü gösteriyor, olmayan gücünü. Elbet her mesleğin içinde ince insanlar vardır. Geçenlerde pasaportumu yenilemek için Emniyet Müdürlüğü'ne gittim. Kimliğimi uzattım. Genç polis *"Buyrun hocam, kimliğe ne gerek var, geçin lütfen!"* dedi. Yeşil pasaport bölümüne çıktım. Nasıl efendi bir hanım. Pasaportu almaya gidişimde kişiler değişmişti. Bana pasaportu verecek polise *"Günaydın efendim"* dedim. *"Haydi oradan hıyarağa"* der gibi baktı yüzüme. *"Şuraya adresini yaz, imzanı at"* dedi, arkasını döndü.

-Toplumun geneline baktığımızda bin türlü kaymayla karşılaşıyoruz?

-Haklısın. Kendine güvenmeyen insanların büyük bir çoğunlukta olduğu bir toplum bu. Yaptıkları evler gibi çürük insanlar çoğunlukta. Kolay yoldan bir şeyler elde ettin ettin, edemedin mı kıyamet kopuyor. Herkes deprem önceden bilinsin istiyor, bu arada birileri sözde depremi bildiren

aygıtlar yapıyorlar. Bilim adamları depremin önceden ne kadar bilinebileceğini tartışıyorlar. *"Acı şeyler Haluk fakat gerçek"* diyordu Tevfik Fikret. Kimseye sonuna kadar güvenilemiyor. Kimsenin sözüne güvenilmiyor. Basitlikler bayağılıklarla oynaşıyor. Bütün bir toplum cep telefonuyla oynarken insan olmanın özünü elden kaçırmış görünüyor. Ciddi olması gereken insanlar en basit sorunlarla uğraşıyorlar.

-Terbiyeli davrandığı zaman küçülmüş duyuyor adam kendini...

-Yazık ki öyle. Toplumda kurumlar iğreti. Her yerde kişiden kişiye ilişkiler geçerli. Her yerde "abi"ler var. Bir "abi" bulamadınızsa yandınız.

-Kurumlaşmanın gerçekleşemediği yerde çetecilik başlıyor.

-Elbette. Birilerine dayanmak bir zorunluluk. Zayıflar dayanışması. Zayıflar dayanışmazlarsa düşerler. Sizi koruyacak birileri olmalı. Ayrıca sizin de koruduğunuz birileri olmalı.

-Yani terbiye sorunu büyük ölçüde toplumdaki açmazlardan kaynaklanıyor?

-Elbette. Ahlak sorunları da. Paranın tek geçerli değer olduğu yerde yani ahlakın iyiden iyiye kaymalara uğradığı yerde terbiye kalır mı? Böyle bir ortamda terbiyesizlik bir değer sayılıyor. Yaşam koşulları değişmeden bunlar değişmeyecek. Yeni insanı bekliyoruz. hep birlikte. O ahlaklı ve terbiyeli insanı...

-Biz bugün yalnız terbiye konusunda konuşacaktık. Ancak ahlaksızla terbiyesizi sanki bir arada ele aldık. Biliyorum, birbirine yakın duran kavramları iyiden iyiye ayrı tutmak zordur. Şunu bir daha tanımlasana: ahlaksız kim, terbiyesiz kim?

-Ahlaksız adam dünyayı kendi çıkarına kullanır, oysa terbiyesizin terbiyesizlik etmekle elde edeceği bir şey yoktur, tersine yitireceği bir şeyler vardır. Terbiyesizlik hiçbir şeyin kurtarıcısı değildir. Ahlaksız adam ahlaksızlığını bile bile gerçekleştirir, çok zaman onu terbiye örtüleri altında gizleyerek. Terbiyesiz olağan koşullarda kaba, olağandışı koşullarda saldırgan ya da en azından rahatsız edicidir. Terbiyesizin öfkesi yüzde yüz dışadönük, terbiyelinin öfkesi içedönüktür. Terbiyesiz adam öfkelendiği kişiyi cezalandırmak için ne kadar çirkinleşebilirse o kadar çirkinleşir, çirkinleştikçe doğruyu gerçekleştirdiğini sanır. Terbiyesizlik çok zaman mertlik, açıksözlülük, dobradobralık, içtenliklilik, babacanlık adına gerçekleştirilir. Terbiyesizin ilk dayanağı sululuktur, yıvışıklıktır. Terbiyesizlik de ahlaksızlık da insan saygısından uzaktır. Terbiyesizler enseye tokat ilişkiyi pek severler, akılları sıra candan yürekten davranmaktadırlar. Ahlaksızlık bir seçim işidir, terbiyesizlik elde olmayan bir durumdur. Ahlaksızdan kendinizi koruyabilirsiniz, terbiyesizden korunmak zordur. Ahlak daha çok özle terbiye biçimle ilgilidir. Ahlak bireyselde sınırlanırken terbiye toplumsal açılımlıdır.

SAVAŞ VE BARIŞ ÜZERİNE KENDİMLE KONUŞMA

-İnsanlar savaşı sevmediklerini, barışı çok sevdiklerini söylerler genellikle. Pekçok toplantı yapılmıştır savaş ve barış konusunda, bu gibi toplantılarda barışı göklere çıkarırlar, savaşı yerin dibine batırırlar. Ne dersin?

-Evet, bir çeşit barış goygoyculuğu her zaman her yerde geçerlidir, iyi adam olmanın, değerli aydın olmanın, ilerici aydın olmanın ölçütüdür bu. Yaşasın ve kahrolsun ikilemi içinde dar düşünen insanların savaşı yermesi ve barışı övmesi kadar doğal bir şey olamaz. Bu durumda barış denen şey de iki savaş arasındaki *çay ve istirahat molası* olmaktan öteye geçemez.

-Pekiyi, barış neyin barışı?

-İşte bu pek düşünülmüyor. Barış savaşın barışı. Savaş da barışın savaşı. Savaş ve barış tıpkı ben ve dünya gibi iki bağlaşık terim olup çıkmışlardır. Savaş olmasaydı barış olacak mıydı?

-Yani savaşla barış kardeş kardeş yaşıyorlar?

-Bildiğin gibi değil. Savaşla barışın çok tutarlı bir bütün oluşturduğu bir dünyada yaşıyoruz. Her ikisi arasında her zaman canlı bir ilişki, hatta diyalektik bir ilişki var. Bunlardan biri aklı başından gitmiş bir kötü ruh görünümünde öbü-

rü de bir melek, bütün iyilikleri kendinde toplamış. Biri Ahuramazda, öbürü Ahriman. Bunlar bir gerçekliğin tersi ve yüzü gibiler. Birini iğrenç bir varlık olarak algılarken öbürünü can dostumuz sayıyoruz.

-Oysa, savaş kokan barışlar var, barış gibi duran savaşlar var. Sanırsın barış savaşa can veriyor, onu besliyor, dinlendiriyor, yarına hazırlıyor?

- Savaşa benzeyen barışlar var, barış kılığında dolaşan savaşlar var. Doğru. Ancak, en güzel görünümlü barışların bile ömrü çok kısa oluyor nedense. Biz o güzelim barışı sevelim derken, onu öpelim koklayalım derken o birden çekip gidiveriyor. Yerini savaşa bırakıyor. Bir de bakıyorsunuz bir yerde bir ateş parlayıvermiş. Barış geçici bir dönemi karşılıyor, bir zaman aralığını. Böylece barış savaşın bir bağlaşığı oluyor, onun vazgeçilmez bir yüzü oluyor. Bize bir kurtuluşu anlatmak yerine uğursuz bir gelişimi duyuruyor. Bir dinlenme süresini duyuruyor. Gerçekte sağlıklı bir bakışla bakınca kendimizi barış dönemlerinde de güvenlikte duymuyoruz.

-Yani barış savaşı tamamlıyor?

-Evet, savaş yaptığımız için barış yapıyoruz, barış yaptığımız için savaş yapıyoruz. Barışı değil de savaşsız bir dünyayı önermek bana doğru görünüyor.

-Sürekli bir barış olamaz mı?

-Sürekli barışa "barış" diye ad koymak gerekir mi? Hiç savaş olmasaydı bizler barışı tanıyacak mıydık, barışı yaşadığımızı söyleyecek miydik, barışı yaşadığımız duygusunda olacak mıydık? Doğal olarak bize barışı düşündüren şey savaşın kendisidir.

-Bugüne kadar hep savaşlı ve barışlı bir dünyada yaşamışız?

-İnsanlığın tarihi savaşlar ve barışlar arasından geçerek

ilerliyor. Tarihimiz eksiksiz bir uygarlığa doğru ilerlemenin tarihi olurken biz bugün tarihin herhangi bir noktasında kendimizi tam tamına yarı yolda duyuyoruz. Yırtıcı hayvan olmanın koşullarından kurtulduk ancak tam insan olmanın koşullarına ulaşamadık henüz. Günlük yaşamımızda bile yarım insan ya da yarı-insan olmanın koşulları belirgin. Birine durduk yerde bağırabiliyoruz, o durumda yüzümüz belki de köpek yüzüne benziyor. Birini şu ya da bu nedenle azarlayabiliyoruz, insanlıktan çıktığımızı bile bile, insanlık dışı görünümler aldığımızı bile bile yapıyoruz bunu. Saldırgan oluyoruz, adam bıçaklıyoruz, birilerine işkence yapıyoruz, birilerinin acısını kılımızı kıpırdatmadan izleyebiliyoruz...

-Bir filozofu zehir içirerek öldürebiliyoruz...

-Evet, büyük bir heyecanla. İnsanın gelişim yollarını kapatabilmek için. İnsan olmakta bir adım öne giden yıkıcı sayılıyor, bozguncu sayılıyor. Düşüncenin getireceği geniş çerçeveli bakış açısından uzak kalabilmek için elimizden geleni yapıyoruz. Güçlü bir yaşam düzeni geliştirmek adına devletler kuruyoruz, sonra bu devletleri yaşamın taze filizlerini kesmekte kullanıyoruz. Pis gündelik çıkarlarımızı sağlayabilmek için her düşüklüğü göze alabiliyoruz. Biz öldürülme denildi mi Sokrates'i anarız, oysa savaşlarda nice masum insanlar öldürülmüştür. Çocuklar öldürülmüştür... Su birikintisinde kayık yüzdürürken kafasına kurşun yiyip devrilen bir çocuğu düşün. Ne korkunç!

-Sokrates bir simge daha çok...

-Evet, öyle. Kimileri direnmediler ve öldürüldüler. Sokrates doğrular adına direndi ve öldürüldü. Voltaire bize çok ilginç bir şey anlatır ve çok ilginç bir karşılaştırma yapar. Der ki: *"Diyorlar ki bu zavallı genç adam (Barre şövalyesi), Sokrates gibi, gık demeden öldü; Sokrates ondan*

daha az saygındır, neden derseniz zehir tasını ses etmeden kafaya dikmek yetmiş yaşında bir adam için çok bir şey değildir; ama yirmi bir yaşında, korkunç işkenceler altında ölmek elbet çok daha yürekli olmayı gerektiriyor. Bu barbarlık gece gündüz aklımdan çıkmıyor. Halk böyle bir şeye katlanabilir mi? İnsan genel olarak çok alçak bir hayvandır; türdeşinin yokedilişini kılını kıpırdatmadan izler ve hoşnut görünür, yeter ki onu yoketmesinler; o bu kasaplıkları hazla ve merakla gözler."

-Hayvan yanımız yalnız savaşlarda mı çıkıyor ortaya? Ne demiş adam: "Homo homini lupus."

-Evet, hayvan yanımız ikide bir gösteriyor kendini. O ünlü *"Homo homini lupus"*a gelince, Thomas Hobbes'un dili tutulsaydı da söylemeseydi o sözü. *"Homo homini lupus"* yani *"İnsan insanın kurdudur"* uygarlıktan önceki zamanlar için, o dönem filozoflarınca varsayılan "doğal durum" insanı için söylenmiştir. Rousseau'nun ve Locke'un tersine, Hobbes doğal durumda insanın birbirini yediğini düşünüyordu. Hobbes'a göre uygar dönemler yani yasanın egemen olduğu dönemler gelince insan bu yırtıcı durumdan kurtuldu. Bilir bilmez birileri *"Homo homini lupus"* deyip çıkıyorlar. Geçenlerde benim de katıldığım bir panelde adamın biri esip savuruyordu. Batılılar kendi yırtıcılıklarını bildiklerinden kendileri için *"Homo homini lupus"* demişlerdir falan...

-Öyleyse, insan insanın kurdu değil?

-Hobbes *"Homo homini lupus"* derken Spinoza da *"Homo homini Deus"* yani insan insanın Tanrı'sıdır diyordu. İnsan bir yandan kendini yiyor, kendini tüketiyor, türdeşini acımadan yokedebiliyor, öte yandan hep birlikte varolmanın koşullarını yaratmaya çalışıyor. Bu durumda insan ne tam olarak doğal bir varlıktır ne de tam anlamında insandır. O

şimdi çok tehlikeli bir yerde bulunuyor: ne kendinin kölesi ne kendinin efendisi olmak noktasında bulunuyor.

-Biraz da her şeyi iyi yapayım derken...

-Haklısın. Özellikle XVII. yüzyıldan bu yana insan çok kolay ve çok uygun koşullarda yaşamak istiyor. Bu yüzden Ortaçağ'ın sonlarına doğru o yeni bir dünya tasarısının peşine düştü. Dünyada daha etkin olmak istemiydi bu. Yüzyıllar boyunca biraz da edilgin bir biçimde dünyayı gözlemlemiş, dünyayı anlamaya çalışmıştı. Pekçok şey öğrenmiş olarak bundan böyle yeni bir dünya kurmak istiyordu, varolan dünyayı değiştirmek ve onun yerine ya da onun üzerine daha uygun bir dünya oluşturmak istiyordu. İşte büyük serüven böyle başladı. Bu olumlu ya da olumcu gelişimi XIX. yüzyılda Comte çok güzel formülleyecektir: *"Savoir pour prévoir afin de pourvoir"*. Bir şeyleri sağlamak için öngörmeyi bilmemiz gerekiyordu, öngörmek için bilmek gerekiyordu. Bir başka deyişle dersek, bilecektik ki öngörebilelim, öngörebilmek de bize bir şeyler sağlamanın, bir şeyler elde etmenin kapısını açacaktı. Sanayi Devrimi'ni düşün. Bir yüzü insanlığın gelişimi öbür yüzü vahşetin gelişimi. Bundan böyle insanoğlu dünyayı değiştirmek adına kendini gözden çıkarıyor gibiydi. Tehlikeyi ilk gören ve örtülü bir biçimde dile getiren Rousseau oldu. Çoktandır insanoğlu dünyayı belirsiz bir sona doğru sürükleyebilmek için elinden geleni yapıyor. İşbölümü arttıkça gereksinimler artıyor, gereksinimler arttıkça işbölümü artıyor, Hegel'in pek güzel gösterdiği gibi. Bugün gerçek gereksinimler adına değil, artık gereksinimler adına savaşıyor insanlar.

-Sence dünya yeterince değişti mi?

-Yeterince değişti mi bilmem ama, biraz tehlikeli bir yönde değişti. Bilimlerin getirdikleri doğrudan doğruya sermayeci düzene yaradı, yedikçe acıkan kesime yaradı. İnsa-

nın bulduğu şeyler, emeğiyle yarattığı şeyler onun karşısına tehlikeli silahlar olarak dikildi. Eskiden de egemenlik fikri vardı ya da egemen olma duygusu baskın bir duyguydu ve buna göre değişik koşulları yaşayan sınıflar vardı ama dünya böyle zenginler ve yoksullar diye, kullananlar ve kullanılanlar diye ikiye ayrılmamıştı. Bu durumda şapkayı önümüze koyup biraz düşünmek, doğayı ya da dünyayı değiştirmeden önce kendimizi değiştirmek için yol yordam aramak gerekiyor.

-Dünyayı insanlaştırmak için yeni yöntemler bulmak diyebilir miyiz buna?

-Diyebiliriz elbette. Yeni yöntemlerden önce yeni bir anlayış ya da yeni duyarlıklar geliştirmek desek daha doğru olur sanıyorum. Böyle bir istek oluştuğunda yöntem sorunu zorunlu olarak çözülecektir. Bugün birbirimizin gözünü oyuyor olmamız bir yöntem eksikliğinden gelmiyor, bir bakış, bir kavrayış bozukluğundan geliyor. Bunun için yeni insanın ya da gerçek insanın, amaçladığımız yetkin insanın niteliklerini belirlemek ve dünyayı bu insana doğru geliştirebilmek için ne yapmak ve ne yapmamak gerektiğini tüm ayrıntılarıyla ortaya koymak doğru olur. Efendim, biz bir insan tipi belirledik diye dünya bu tipe mi uymaya çalışacak sanıyorsunuz diyenler elbette olacaktır. Yeni insan ve yeni dünya istemi gelişigüzel bir tasarının ürünü değildir, ezilen bir insanlığın öngörüsüdür. Elbette bu bir çırpıda gerçekleştirilebilecek bir iş değil. Önemli olan bir ilk örneğin ya da daha doğrusu ilk örneklerin yaratılması ve o çerçevede fikir üretiminde bulunulması. Dünyanın bütün insanları bilinçlerini ya alabildiğine sömürmeye ya da alabildiğine sömürülmeye göre düzenlemişlerdir diyebilir miyiz? Bizim gibiler yok mu, bizim gibi yepyeni bir insanla donanmış yepyeni bir dünya düşü görenler yok mu?

-Düş dedin sen de?

-Evet, düş. Belki de en büyük sıkıntımız düş göremek, düş göremeyecek kadar şimdi'ye kapatılmış yaşamak. İnsanoğlu nice düşünü gerçekleştirdi, bu düşünü neden gerçekleştiremesin? Kaldı ki bu bir düş değil, daha doğrusu bir düş olduğu kadar bir tasarı. İnsanın dünden bugüne gelebilmesinde düşlerinin payını düşün bir. İlk insandan bu yana nice şey değişti. Önemli olan, gelecekteki yetkin insanın taslağını kafamızda oluşturabilmek ve onu gerçekleştirmeye doğru gitmek.

-İnsanların büyük bir bölümü gündelik yaşarken mi?

-Evet. Şimdi. İnsanların bir bölümü gündelik yaşarken. Zaten bütün sıkıntımız bu değil mi? Bütün sıkıntımız kendine tutsak olmuş bir insanlığın kurtuluşu değil mi? Hiçbir şeyi bir çırpıda gerçekleştiremezsin. Şimdiden başlayarak yarını kurmaya çalışmalıyız. "Şimdiden başlayarak" sözü çok önemli. Henüz koşullar oluşmadı bahanesi çok eski bir bahanedir. Sonra, çok önemli bir şey değil istediğimiz, olağanüstünün kapılarını zorluyor değiliz. Neyi oluşturacağız? Küçük çıkarlar için yaşamayan, büyük amaçlan olan insanı oluşturacağız. Kendini severken kendinden başkalarını da sevebileni. Uydurma bir takım kavrayışlara göre insanı birbirinden koparmak istemeyeni, bu insanlar iyi bu insanlar kötü gibi ayrımlar yapmayanı. Doymak bilen insanı oluşturacağız. Karnı doyarken gözü de doyan insanı. Dünya bir yana ben bir yana demeyen insanı. Kendini tüketici olarak değil de üretici olarak önemseyen insanı. Yetinmeyi bilen insanı. İnsanı tanıyan insanı, yabancılaşmamış insanı.

-Bunu neyle yapacağız?

-İnsana insanı anlatarak yapacağız. İnsana kendini göstererek, kendi güçlerini algılatarak yapacağız. İnsanın doğada basit biyolojik ve toplumsal gereksinimleri karşılamak

için kendini varetmiş bir varlık olmadığını göstererek yapacağız

-Bunu kim yapacak?

-Sen yapacaksın. Ben yapacağım. Başka birileri yapacak. Sen bir hiç olduğun için mi soruyorsun bu soruları bana? Bunu bizler yapacağız. Bunu özgür aydın insan yapacak. Kendini kendi içinde ya da kendi bilincinde yüzde yüz özgür kılmış olan gelişmiş, bütün insanın bir parçası olmayı becerebilmiş insan yapacak. Her kuyruk sallayanın peşine düşmek gibi bir alışkanlığı olmayan insan yapacak. Kurulu düzenlerin küçücük bir oyuncağı durumuna gelmemiş insan yapacak.

-Bu insanı nereden bulacağız?

-Sen anlamak istemiyorsun bana kalırsa. *"Dünyanın tuzu sizsiniz. Fakat tuz tatsız olmuşsa o ne ile tuzlanır? Artık dışarı atılıp insanların ayağı altında ezilmekten başka bir işe yaramaz."*

-Ne demek istedin şimdi?

-Bir yere gidebilmek için bir çıkış noktası bulmak bir zorunluluk değil mi? O yok bu yok olursa her kötülüğü göze almak gerekmez mi? Sen varsın ya, yeter. Bir başka kişi de senin gibi düşünür yarın. Sonra daha başka bir kişi.

-Pekiyi, önemli bu, nereden bulacağız o insanı, onu nereden tanıyacağız, neyiyle bileceğiz? O kokmamış tuz, o tadını yitirmemiş tuz nerede?

-Onu önce kendinde arayacak, kendinde varetmeye çalışacaksın. Aramayı bilmek gerekir. Kendini ve başkalarını. *"Yalancı peygamberlerden sakının. Onlar size koyun kılığında gelirler, fakat iç yüzleri kapıcı kurtlardır. Onları meyvalarından tanıyacaksınız. İnsanlar dikenlerden üzüm, devedikenlerinden incir toplarlar mı? Böylece her iyi ağaç iyi meyva verir ama çürük ağaç kötü meyva ve-*

rir. İyi ağaç kötü meyva veremez, çürük ağaç da iyi meyva veremez. İyi meyva vermeyen her ağaç kesilir ve ateşe atılır. Öyleyse onları meyvalarından tanıyacaksınız."

-Konumuza dönersek...

-Konumuza dönersek. Savaş insanın kendine saygısızlığıdır. Kendine saygısı olan kişi savaştan yana olamaz. Savaştan yana olmak da barıştan yana olmak da suçtur. Barıştan yana olmak doğrudan doğruya savaştan yana olmak demektir. Gerçekte savaşı gerekli kılan hiçbir neden yoktur. Düşün, Sokrates öldürülmeseydi, Barre şövalyesi öldürülmeseydi, işkenceyle öldürülmeseydi, daha başkaları öldürülmeseydi insanlık neleri yitirmiş olacaktı? İskender imparatorluğu kurulmasaydı, kurulduğu gibi çabucak dağılan bu koca imparatorluk olmasaydı ne olurdu? Romalılar o zamanki dünyaya egemen olmasalardı? Evet, hiçbir neden savaşı gerekli kılmaz. Diyelim ki insan bundan önce eksikliydi, yetersizdi, savaşmadan duramıyordu, tamam, ama bundan sonra biz savaşı ve onun kötü bir koruyucusu olan barışı ortadan kaldırmadığımız sürece insan olma koşullarını tam olarak yerine getirmiş olmayacağız.

-Yani sen baştan beri söylediklerine bakılırsa bir barış düşmanısın?

-Hayır, değilim. Ancak barışı savaştan ayrı bir şey olarak algılıyor da değilim. Ben savaş da olsun barış da olsun diyenlerden değilim. Barışı savunduğumuz zaman savaşın varlığını onaylıyoruz demektir. Ben diyorum ki savaşın hiç olmadığı bir dünya kurabilirsek -kurmalıyız- orada barışın hiçbir anlamı olmayacaktır. Biz barışı savundukça savaşın varlığını da onaylamış oluyoruz. Çünkü unutmayalım, savaşları toplumlar çıkarmıyor. Gerçekte bir A toplumu bir B toplumuna kökten düşman duyduğu için kendini... gibi bir durum varsa, o zaman barışa da savaşa da şapka çıkarırız. Gerçek bu

değil. Savaşı çıkaranlar egemenlerdir. Egemen sınıfın ganimetçi çıkarcıları. Toplumlar onları eleştirmeyerek, onları suçlamayarak, onlara hesap sormayarak yanlışı işliyorlar.

-Öyleyse sen barışa karşı çıkarken, sürekli barışı, adı "barış" bile olmayan o savaş dışı zamanları özlüyorsun? Savaş nedir bilmeyen bir dünyayı?

-Evet, bu yüzden "barış" diye diye savaşla savaşım olmaz. Barış yeni savaşlar için bir aralıktan başka bir şey değildir.

-Pekiyi, ne yapmak gerekiyor?

-Her şeyden önce hiçbir karşılığı olmayan barış goygoyculuğunu bırakmak gerekiyor. Yalnız bizde değil, dünyanın her yerinde, yanılmıyorsam, barış denildi mi insanların ağzının suyu akmaya başlıyor. Yapılacak şey yeni bir felsefenin peşine gitmek, savaşsız ve barışsız bir dünya için ortaklaşmaktır. Bunun için eğitim koşullarını yeniden gözden geçirmek, eğitim kurumlarını kurulu düzenlerin çıkarcı eğilimlerinden kurtarmak, yeni insanı yaratabilmek için bu kurumların yeniden düzenlenmesi yolunda tasarılar geliştirmek gerekiyor. Bu düzenlemede özellikle genç insanları yanlış bilinçlenme yolunda koşullayan boş düşünceleri, bu arada *kaba ulusçuluk* düşüncesini eğitimin dışına atma çalışmaları yapmak gerekiyor. Gençleri tüketici, bencil, saplantılı, yalınkat bireyler olarak yetiştirmeye göre düzenlenmiş olan yürürlükteki eğitim anlayışlarının yerine yeni anlayışların, insan olmanın bilgece bir yetinirliği zorunlu kıldığını, bencilliğin insanlık dışı bir hastalık olduğunu, geniş görebilmenin ya da geniş bakabilmenin insan olmak adına bir zorunluluk olduğunu, insanın temel sorunlarını yüzeysel çabalarla çözmenin olanaksız olduğunu öğreten, insanı geniş çerçeveli bir bilinçlenmede insanlık tarihine yerleştiren yeni anlayışların yaşama geçirilmesi gerekiyor. Bunun için dün-

ya aydınlarının ortak fıkır ve eylem üretmesi gerekiyor.

-Dünyada böyle bir eğilim var mı sence?

-Yok ya da var, önemli olan olması gerektiği. Savaşsız ve barışsız bir dünya için fikir üretmemiz gerekiyor. Yalnız eğitim alanında değil, bütün alanlarda yaşamı iyi düşünmek, iyi tartışmak gerekiyor. Bize düşen, yaşamın gereklerini doğru kavrayıp ona göre fikir üretmek ve bu fikri yaşama geçirmeye çalışmaktır. Evet, birkaç yüzyıldır dünyayı değiştirdik, şimdi öyle görünüyor ki insanı değiştirmek gibi bir gereklilikle karşı karşıyayız. Yeni insanı yaratma yolunda elimizden geleni yapmalıyız. Yemekten ve çoğalmaktan, otomobil sürmekten ve televizyon izlemekten başka bir şey bilmeyen bir dünyada barış goygoyculuğu insanı gülünç etmekten başka bir işe yaramıyor.

RUH SEFİLLİĞİ KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Ruh sefilliği diye bir şeyden sözedilir. Bir iki kere de senden duydum bu sözü. Ne zaman, hangi koşullarda duydum, anımsamıyorum. Birinde birine öfkelenmiş, onun için "sefil ruh" demiştin. Sövgü niyetine söylemediğini sanırım, bu bir saptamaydı yanılmıyorsam. Sen unutmuşsundur. Zaman zaman ben de ruh sefilliği üzerine düşündüm. Bugün seninle bunu konuşalım istersen, ne dersin?

-Olur. Annem *"İnsaniyet dad-i Haktır herkese olmaz nasip"* derdi. Ben bunun böyle olduğuna inanmam. İnsanlar kendilerine özen göstermeden büyüdüklerinde yani su kabağı gibi büyüdüklerinde kargaşık (karmaşık değil) bir bilince sahip olurlar. Böylesi bir bilinç bilgi açısından ya da *kendinin bilgisi* açısından yetersiz olduğu gibi ahlak açısından da yetersizdir. Kötü oluşmuş bir bilinç ahlak açısından tutarlı olabilir mi? Yetersiz bilinç her anlamda yetersizdir. Ruh sefilliği yoğun ahlak sorunlarıyla sarılmış bir bilincin durumudur. Ruh sefilliği yüksek düzeyde insanlaşmak diye bir amacı olmayan, küçük şeylerle yetinen, özellikle küçük ilişkilerden beslenen, bundan hiç tedirginlik duymayan, yetersizliğine karşın çok iyi şeyler elde etmek isteyen insanın durumudur. Ruh sefilliği her şeyden önce kişilik

bozukluğuna tanıklık eder. Ruh sefilliği: küçük insanın insan olma durumu.

-Yanlış anlaşılabilir, küçük insan derken sıradan insandan sözetmek istemiyorsun sanırım. Buna en genel anlamda yetersiz insan diyebilir miyiz?

-Deriz, neden demeyelim. Küçük insan olmanın eğitimle öğretimle ilgisi vardır ama sınıfsallıkla pek ilgisi yoktur. Her şeye sınıf açısından bakmak isteyenler ne derse desin böyle bu. Çünkü her sınıfta yetersiz insan istemediğin kadar çoktur. Her sınıftan pekçok insan ruh sefilliği batağında çırpınıp duruyor. Halkımızın "ufakçılık" dediği şey. Kurnazlıkla ya da benzeri yollarla emeksiz bir şeyler elde etmeye çalışmak, bunu yaparken olabildiğince küçülmek, küçülüp küçülüp şu kadarcık kalmak.

-Çok büyük küçükleri de bunlar arasında sayıyoruz, değil mi?

-Küçüğün büyüğü küçüğü olmaz. Merdivenin tepesine tırmanmışı vardır, alt basamaklarda ya da ortada bir yerlerde kalmışı vardır. Küçük insan küçük insandır.

-Küçük insan kendine güvenmeyen insan mı?

-Pek öyle değil. Küçük insan kendini kurnaz bildiği ve bu yönüyle doğayı bile atlatacağını sandığı için kendine güvenir. Hem öyle bir güvenir ki başkalarını aptal yerine koyduğu çok olur. Özellikle ahlaklı insanlar onun gözünde birer aptaldan başka bir şey değillerdir. O küçük oynayan insandır, olmadık yöntemler kullanacak, tırmanabildiği kadar tırmanacaktır. Onun fare deliklerine gire çıka üst katlara hatta çatı katına ulaştığı olur. Bir de bakarsın sana yukarılardan el sallıyor. Bir de bakarsın seni tanımazdan geliyor: birilerinin kuyruğunda üç basamak daha yükselmiştir.

-Yerine göre atılgan, yerine göre gözüpek... Ya da yürekli mi?

-Hayır, tam tersine, yüreksiz. Yüreksiz ve tembel. Bir koyup beş alacak. Büyük tehlikelerin altına giremez o. En küçük bir tehlikeyi göze alamaz. Bağırıp çağırdığına bakma, tavşan gibi korkaktır. Bulanık suda balık avlıyor yani. Bilim alanında iş görüyorsa Einstein gibi dolaşır, kaşının birini kaldırarak, gerçekten düşünüyormuş gibi. Felsefe alanında iş görüyorsa, Nietzsche'nin dediği gibi, derin görünmek için sularını bulandırmaktadır. Gün olur, ahlaktan yana söylevler verir, şaşarsın. Cilasını kazıdığın, örtüsünü kaldırdığın, maskesini indirdiğin zaman kurnaz bir zavallıyla yüzyüze geliverirsin.

-İnsan hem kurnaz hem zavallı olabilir mi?

-Neden olmasın. Bütün kurnazlar zavallı değiller mi?

-Nereden anlayacağız küçüklüklerini?

-Onlar çok çabuk açık verirler. Onları tanımak için büyük çabalara gerek yoktur. Herhangi bir eylemleri onları açık ediverir. Yıllar önce Hemingway'in ilginç bir öyküsünü okumuştum: *Vatan sana ne der?* Polis ceza kesiyor ama makbuza başka makbuzun koçanına başka rakam yazıyor. İşte ruh sefilliği içindeki adam budur, küçük adam budur. Vatan ona ne der? Ne önemi var onun için! Küçük insan dostluğuna bile güvenemeyeceğin insandır. Kendine güvenmeyene sen güvenebilir misin? Bunların bazıları ahlaklı gibi görünürler: ahlaksızlığı bile beceremezmişlerdir de ondan. Rüşvet almaya cesaret edememiş ya da bunun için olanak bulamamış, rüşvet alan arkadaşlarını hep kıskanmış sefil memurun durumunu düşün. Bu adam zorunlu olarak ahlaklıdır. Bazıları böylece ahlaklılığı seçtikleri için değil ahlaksızlık etmekten korktukları ya da ahlaksızlık etme olanağı bulamadıkları için ahlaklıdırlar ya da daha doğrusu ahlaklı gibi görünürler. Hatta onların zaman zaman herkes becerdi biz beceremedik gibi şeyler söyledikleri olur.

-Senin bu söylediklerinden ben şu sonuca varır gibiyim: ahlaklılığın zorunlu koşulu iyi bir bilinç sahibi olabilmektir.

-Bunu önce de söylemedik mi? İyi bir bilinç diyorsun. Bu önemli. Bilgi deseydin olmazdı. Bilgi bilinçte tüm bilgilerle bütünleştiği, onlarla organik bir bütün oluşturduğu zaman gerçek anlamda bilgidir. İstem bilinç koşullarında kendini ortaya koyar. Bu da bizi "vicdan" kavramına götürür. Bilinç istemlidir ya da yönelgendir. Bu istemlilik ya da yönelgenlik sağlıklı bilinç koşullarında tutarlıdır. Vicdan istemli yönelimi gerekli kılar. Vicdan sahibi insan yürekli insandır, onun yürekliliği sağlam bilinç koşullarından alır gücünü. Her vicdan "denkserlik" dediğimiz, eskilerin "hakkaniyet" dediği kılı kırk yararcasına adaletli olma koşulunu yerine getirmek eğilimindedir. Publilius Syrus pek haklı olarak *"Vicdanın yaraları kabuk bağlamaz"* der. Vicdanın yaraları neden kabuk bağlamaz? Çünkü güçlü ben kendindeki bir eksiği ya da yanlışı uzak geçmişiyle ilgili olsa bile kendine yakıştıramaz. Vicdan ahlak açısından en yüksek yargı organıdır. Onda bir yara açıldıysa o yarayı kolay kolay kapatamazsınız. Vicdanını yaralamış ya da bir başka deyişle ben'ini kirletmiş insanlar bu durumu ortadan silebilmek için durmadan gerekçeler ararlar. Ama buna alıştılarsa artık onlar için yapılabilecek bir şey yoktur, onların da kendileri için yapabilecekleri bir şey yoktur. Sabunlu sularla da yıkasanız vicdanı temizleyemezsiniz.

-Küçük insanın vicdanı yok mu?

-Onun da derme çatma bir vicdanı vardır elbet. Gerektiğinde yok gibi olmaya ya da yokolmaya hazır bir vicdan. Bir fiskeyle dağılıp gitmeye hazır bir vicdan. Cellatların da işkencecilerin de kendilerine göre vicdanları vardır. Gebe kadını yerlerde sürükleyen kapkaççının vicdanı yok mu? Hamam-

böceği kadar bir vicdanı var onun da. Onlar cılız ve bulanık vicdanlardır ki kendilerinde hiçbir sağlam direnci,hiçbir sarsılmaz gücü taşımazlar.

-Yüreksizin, güçsüzün, gelişmemişin vicdanı olmaz diyelim mi?

-Olur da iğreti olur. Kendileri adına ya da bir takım formüller adına birilerinin canını alabilecek kadar iğreti vicdan taşıyanlar en küçük bir tehlike karşısında titremeye, yalanlar söylemeye, sevdiklerini gözden çıkarmaya yönelirler.

-İnsanı küçüklüğünden kurtarmak için onu iyi eğitelim...

-Evet, öyle yapalım, nasıl yapabiliyorsak. Nasıl yapabileceksek yapalım.

ÜNİVERSİTE KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Canın biraz sıkkın gibi. Gene birileri bir densizlik etti?

-İki şey canımı sıktı. Bir üniversitede gençler şenlik düzenlemişler. İki konuşmacı düşünmüşler. Biri ben. Program yapılmış. Son dakikada öbür arkadaşın konuşmasına izin verilmemiş. *"Bir önceki konferans suya düştü, bugün sizinle ikinci toplantımızı yapmış olacaktık, birinci toplantımızı yapıyoruz"* dedi öğrenciler. Öğretim üyelerinin konuşturmadığı kişi bir başka öğretim üyesi. Bir bilim adamının bir başka bilim yuvasında konuşması hem kendisi için hem o bilim yuvası için onurdur. Ben konuşma yapmak için üniversiteye girerken kapı bekçileri dışarıdan beni dinlemeye gelen gençleri *"öğrenci değilsiniz"* gerekçesiyle geri gönderdiler. Derken bugün de gazetelerden birinde şöyle bir haber okudum. Belediye başkanı 2002 yılında maiyetindeki üç profesörü Haliç'de denize sokacakmış. *"Haliç'de üç profesör yüzecek. Bilmiyorlarsa öğrensinler. Artık Sütlüce'den Feshaneye mi tersine mi, bilmem. Bu bir emirdir"* diyor başkan. Profesörlerin belediyede teknisyen olarak çalışmaları ve başkandan emir almaları bana pek garip geldi. Bu iki şey etkiledi beni.

-Bilim adamı bilim ortamında olmak gerekir, şunun bunun yanında iş tutan teknik adam olmak bir profesörün işi olamaz. Eğer kendisi böyle bir gerçeği kavrayamayacak düzeydeyse bırak emir alsın, bırak başkanın bir buyruğuyla suya atlayıp Feshane'ye doğru yüzmeye başlasın. Sen bundan ne diye tedirgin oluyorsun?

-Milletvekilliği yapan, bakanlık görevi alan bilim adamları bile benim kafama ters gelirken... Ya bilim adamısındır ya değilsindir. Başkan bey buyruk veriyor, ben anlamam arkadaş diyor, iki yıl sonra Haliç'de yüzeceksiniz, tamam mı, artık ne yöne yüzerseniz, ben orasına karışmam... Belediye başkanlığı elbette çok önemli ama sıradan bir iştir, kendine güvenen o işin başına geçebilir. Oysa bilim adamı tıpkı sanat ve felsefe adamı gibi toplumun ayrı bir yerinde durur, onun suyun temizliğini kanıtlamak için seçilmesi hoş değil.

-Profesörler bundan tedirgin olmuşlar mı? Olmamışlarsa sen neden tedirgin oluyorsun? Biri çıkıp da başkana "Efendi, ağzını topla!" demiş mi? Bu dünyada her kişi kendi ağırlığınca davranır. Ağırlık görünümle ya da davranışla değil doğrudan doğruya kişilikle ilgilidir. Yalan mı?

-Hiç sanmıyorum tepki gösterdiklerini. Herhangi bir tepki göstermedikleri belli. Tepki ne demek, başkanın bu sözü onları belki de onurlandırmıştır. Başkan suyun ne kadar temiz olduğunu kanıtlamak için bizi yüzdürecek, çünkü bize güveniyor demiştir buncağızlar. Hele toplumun şu kargaşık durumunda bütün bunları hoşgörmek değil ama iyi anlamak gerekir. Çöküntünün değişik yansılarını göreceksin yaşam aynasında. Bu seni elbette derin derin düşündürecek. Hatta duygulandıracak da. Benimki de geçici bir duygusallık. Bizim işimiz öncelikle anlamak.

-Adamlar razı olduklarına göre. Herkes senin gibi

enayi mi dört yüz seksen milyona talim etsin. Kimbilir onların maaşları ne kadardır? Zaten, pekçoğu dışarıda düzenini kurmuş durumda. Devletin verdiği maaş cep harçlığı oluyor. Sen de, zavallım, ek ders ücreti denilen o komik parayı bile doğru dürüst alamıyorsun! Senin suçun. Sağdan soldan gelen danışmanlık önerilerini ya da buna benzer bir takım önerileri bir kahraman havasında elinin tersiyle iten sen değil misin?

-Ne desen haklısın. Biraz daha konuşursak suçlu düşebiliriz. Sen bana çıkışabilirsin: *"Budala, ne yapmak istiyorsun, elbette insanlar bir yerlerden bir şeyler alacaklar ki karınlarını doyursunlar. Senin yaptığın yanlış, sen bir kötü örnekten başka bir şey değilsin. Sana yapılan önerileri aptal gibi geri çevirdin. Yalan mı?"* Böyle diyebilirsin bana. Senin bu sözlerin beni etkilemez. Çünkü ben bir bilim adamının yalnızca ve yalnızca bilim adamı olarak bağlı olduğu kurumda çalışması gerektiğine inanırım. *"Kalan vakitlerimde başka işler yapıyorum"* gibilerden bir savunmaya benim aklım yatmaz. Bilim adamının boş vakti olur mu? Bir öğretim üyesi haftada en çok altı saat ders vermelidir. Gelişmiş ülkeler ölçüsü budur. Biz on saate kadar yükümlüyüz. Şöyle ya da böyle otuz saat ders veren arkadaşlarımız var. Ders vermekten geriye kalan zaman bizim kendimizi yetiştirme zamanımız. Profesör olduktan sonra kendini yetiştirmek diye bir sorun kalmıyor mu?

-Kimilerine göre kalmıyor.

-Birinden sözediyorlardı, profesör olduğu gün kitaplarını evin dışına atmış. Böyle bir adam için boş vakit denilen şey ancak kafaya göre takılma vakti olabilir. Kendini yetiştirmek dediğimiz şey mezara kadar sürecek bir sorumlulukla ilgilidir. Emekli olduğumuz gün sorumluluğumuz bitecek mi? Hayır. Ben artık her şeyi bir yana bıraktım, bundan son-

ra bahçemde çiçek yetiştireceğim diyebilir mi bir bilim adamı. Emekli bilim adamı dediğimiz kişi bilgisini ve deneyimlerini genç kuşaklara iletmeyi sürdüren kişi olacaktır. Öğrenmek, hep öğrenmek ve hep düşünce üretmek, bizim işimiz bu.

-Sen ne çok çalışırdın değil mi vaktiyle? Şimdi gönlün kırık diye mi o kadar çalışmak istemiyorsun?

-Hayır, gönlüm kırık diye değil. Ayrıca gönlüm kırık da değil. Kimden ne bekliyordum ki? Bundan sonra büyük çalışmalar yapmayı pek düşünmüyorum. Gene de belli olmaz. Şimdi daha az çalışmam yaşımla ilgilidir. Altmışı geçmiş birinin hiç yerinden kalkmadan eskisi gibi on altı saat çalışması olacak şey mi? Şimdi daha çabuk yoruluyorum. Hastalıklar, ölümler, üzüntüler, ikiyüzlülükler, çıkarcılıklar da etkiliyor olabilir. Ama onların etkisi en zor durumlarda bile sınırlı olur. Sen çalışmaya alışıksan ne yapar yapar kendine vakit ayırırsın. Benim arkadaşlarım derler ki Afşar'ın bir özelliği var, çalışmak için özel koşulların oluşmasını beklemiyor, en güç koşullarda bile çalışabiliyor. Doğru bu. Ben çalışmak için rahat koşullar arayan biri değilim. Ama belli bir yaşa geldiniz mi artık gücünüzü iyi kullanmak zorundasınız. Öbür türlü kalakalırsınız, yapabileceğinizi de yapamazsınız. Yani kendinizi zorlamamanız gerekir.

-Zaten o yaşa kadar ne yapmışsan yapmışsındır, değil mi?

-Hem evet, hem hayır. Kant'ı düşünelim. Kant en önemli yapıtlarını yaşlılığında yazdı. Ama önceki yapıtları da *olsa da olur olmasa da olur* şeyler değildi. Zaten, hep biliriz, insan yaşlandıkça öğrenme gücünü yitirir, ama öğrendiklerini öğrenmiştir, onlardan yararlanacaktır. Öğrenmeyi geç zamanlara bıraktınız mı yaşamınızın geç zamanlarında verimli olamazsınız. Her zaman bir şeyler yapılabilir, yapıl-

malıdır. Bir de bakmışsın, kafanda bir tasarı oluşuvermiş, ne diye sıvamayasın kolları. Ancak ben amaçladığım çalışmaları yaptım bitirdim. Bunlardı benim yapmak istediklerim. Daha çok şeyler yapılabilirdi belki ama neylersin ben bu kadardım. Bu iş istek işi ve çaba işi. Yalnızca çaba işi değil, biraz da istek işi. Yürek işi diyelim istersen. Neden mi yürek dedim? Bu ülkede biraz öyle. Çaba gösteren kişi, göze batan kişidir, engellenmesi gereken kişidir, onu ne yapıp yapıp denetlemek gerekir, sürüden ayrılmanın bir karşılığı olmalıdır falan. Çaba gösterirken bir başka çabayı da göze alacaksın. Savaşım dediğimiz şey... Yükselen otları keserler, hepsi bir boyda olsun isterler. Şimdi bir üniversitecilik oynanıyor. Vaktiyle Demokrat Parti döneminde bir lise açma modası vardı. Derslik var mı öğretmen var mı araç gereç var mı demeden açılan liseler uzun süre cehalet yuvaları olarak iş gördüler. İlke şuydu: *biz açalım da, ileride düzelir.* Şimdi de bir üniversite açma heyecanı başladı. Önce devlet başlattı bu heyecanı, şimdi de *"vakıf"* adı altında özel kişiler ya da kuruluşlar sürdürüyor. Bakıyorsunuz bir binanın üstüne bir üniversite levhasını asıvermişler. Üniversite olmak kolay şey mi?

-Sana da bir iki öneri geldi değil mi o "özel" üniversitelerden?

-Geldi gelmesine. Birçok öneri geldi. Ama biz inanmadığımız bir işi para hevesine yapmak gibi alışkanlıkları olan insanlar değiliz. Ben dünyanın bin türlü güçlüğüyle boğuşurken görevimi elimden geldiğince iyi yapmaya çalışıyorum. Neyi becerip neyi beceremediğim sorunu ayrı bir sorun. Ama üniversite böyle olmaz. Oradan iki kişi getir öbür yandan üç kişi bul, üç tane bölüm aç, haydi bakalım eğitim yaptırıyoruz. Sonra, hani burada toplumsal eşitlik ya da eğitim bütünlüğü ne oluyor? Bir hadis var der ki: *"Hiç bilenle*

bilmeyen bir olur mu?" Bizim buna yanıtımız şu mu olacak: *"Olur, bal gibi olur, parası varsa neden olmasın?"*

-Sen buralarda, bu yeni "özel" üniversitelerde yeterli eğitimin yapılabileceğine inanıyor musun?

-Elbette inanmıyorum. Yalnız özel üniversiteler değil devlet üniversiteleri de alabildiğine sorunludur. Özellerin durumu iyice güç. Neden mi? Üniversite bir bütündür. Bir üniversite doğa bilimlerinden insan bilimlerine kadar uzayan bir genişlikte bütün bilim alanlarını içine alacaktır, almalıdır. O ayrıca bir felsefe fakültesini kendinde barındırmalıdır. Üniversitelerde üç çeşit fakülte olur: bilim fakülteleri, sanat fakülteleri, felsefe fakülteleri. Bilgi bir bütündür. Bir üniversitenin çeşitli bölümleri arasında *yöntem geliştirmek* açısından *geniş çerçeveli bir iletişim ağının kurulmuş olması* gerekir. Bizde olduğu gibi her bölüm kendi içinde bir cumhuriyet olursa ondan kimseye hayır gelmez, kaldı ki bizde bir bölümün içinde de özerk devletçikler vardır. Her üniversitenin, her gerçek üniversitenin bir kişiliği vardır. Herkes ayrı telden çalarsa böyle bir kişilik oluşmaz. İyi kurulmuş ve iyi işleyen bir üniversitede belli bir anlayışın bütün birimlerde geçerli olduğunu görürüz.

-Araç ve gereci de düşünürsek üniversite gerçekte çok masraflı bir kurum değil mi? Olağan koşullarda özel kişilerin ya da kurumların bu yükü yüklenmemesi gerekmez mi? Eğitimin gerçekte para getirmesi değil de para götürmesi beklenir.

-Üç alanda özel etkinlik olmamak gerekir: eğitim, sağlık ve ulaşım. Bu üç alanın ticareti yapılamaz, yapılmamalıdır. Yapılırsa çok kötü sonuçlar doğar. Cilası çok iyi çekilmiş özel sağlık kurumlarında kimlerin başına neler geleceğini bilemezsiniz. Özel eğitim kurumları da öyledir, bu kurumların cilası yerindedir. Ama kimse çok az bir kazanç için

büyük bir yükü omuzlamak istemez. Ticaretin birinci yasası olabildiğince kazanmaktır. Kazanç büyüdüğü zaman da eğitim yeterince gerçekleşmiyor demektir, çünkü gerçek eğitim çok pahalıdır. Düşünün, üniversite açıyorsunuz, yeterli kitaplığı yok. Bir üniversite kitaplığı kurmak ne büyük harcamaları gerektirir. Ben Montréal Üniversitesi'nin Felsefe Fakültesi'ni bitirdim. Bizim üniversitenin tepesindeki o kocaman kule kitap saklanılan yerdi. Kulenin içinde asansörler işlerdi. Türkiye'de çıkmış kitapları bile bulabiliyorduk kitaplıkta. Felsefenin tüm temel kitapları zaten o kulede vardı. İstediğiniz kitabı asansörlerle kuleden indirirlerdi, bu işlem en çok on dakika sürerdi. Günde kırk tane kitap istese-niz kimse hayır demezdi. Bilmem anlatabiliyor muyum?

-Ne kadar rahat çalışıyordunuz kim bilir?

-Hem de nasıl! Ben orada okuduğum yıllar içinde tek bir hocamızın *bir gün olsun derse gelmemek* gibi bir rahatlık içinde olmadığını gördüm. Bırak bir gün derse gelmemeyi, her öğretmen dakikası dakikasına derse girerdi. Sabahın sekiz buçuğundan yarıma kadar üst üste dersler görürdük. Yarımda dershaneden çıkıp kütüphanenin yolunu tutardık. Akşama kadar kitaplıkta bir kitabı verir öbürünü alırdık. Akşama kadar kitaplıkta çalışır, akşam evin yolunu tutardık. Ertesi gün gene aynı. Hangi sınıfta olursan ol, bir sömestr başarısız oldun mu okuldan atarlardı, on altı dersten üçünü bütünlemeye bırakabiliyorduk, dört oldu mu son sınıfta da olsan kapıyı gösteriyorlardı. Üstelik okumak için iyi de para veriyorduk.

-Bence de bir üniversitenin en önemli sorunlarından biri geniş bir kitaplık oluşturmaktır.

-Kitaplık elbette çok önemli. Laboratuarlar kadar önemli. Bazı bölümler için özellikle araç ve gereç önemli, bazı bölümler için özellikle kitap. Tümü için bilim adamı niteli-

ğinde öğretim üyesi gerekli. Yarım yamalak eğitim yaptırırsanız bunu insanlar öder, toplum öder. Gazetelerde kaç kere okumuşsunuzdur doğar doğmaz aşırı oksijen verilen bebeklerin nasıl kör edildiğini. Çoğumuzun gözünden kaçmış olabilir, çok önemli bir olay yaşandı bundan bir süre önce. Bir erkek çocuk tecavüze uğruyor. Tecavüz doktor raporuyla kesinleşmiş. Tecavüz gerçekleşmişse bunu dayının yapmış olması gerekir diye düşünülüyor, başka olasılık yok. Dayı utancından elektrik direğine tırmanıp intihar ediyor. Sonra nasıl oluyorsa bilen biri yeniden olayı inceliyor ve çocuğun tecavüze uğramadığını bildiriyor. Tecavüz gerçekleşmiş raporunu veren bayan doktor rahat. Diyor ki: *"Vallahi ben bu konuda acemiyim, bu tür vakalardan ya iki tane görmüşümdür ya üç tane. Dolayısıyla yanlış görmüş olabilirim."* Gazetedeki açıklamalardan anlıyoruz ki sorun bir yanlış görme sorunu değil bilgi eksikliği sorunu. Bunlar görünenler. Bizim, biz felsefe adamlarının yanlışlarımız bilinçlerde ne gibi yaralar açıyor, bunu hiç düşündük mü? Hekimlerin yanlışları cana dokunuyor, bizim yanlışlarımız ruhu zedeliyor.

-Çok haklısın.

-Meslek sahibi yetiştirmek ya da teknisyen yetiştirmek her şeye karşın pek o kadar güç olmayabilir. Ama bilim adamı yetiştirmek zor iştir. Bilim adamı adayını seçmek zor iştir. Onu canını çıkaracak biçimde çalıştırarak yetiştirmek daha da zor iştir. Ona bilim adamı ahlakı vermek daha daha da zor bir iştir. Bunlar ancak *tam teşekküllü* bir üniversitede gerçekleştirilebilir. Bizim üniversitelerimizde pekçok alanda araştırma yapılmıyor. Pekçok alanın adı bile geçmiyor. Geçenlerde öğrencilerimizden biri sordu: *"Ben de sizin gibi estetikçi olmak istiyorum, nereye gitmeliyim, nerede çalışmalıyım?"* Yanıtım onu korkuttu. Dedim ki: *'Bu ülkede estetikçi yetiştiren bölümler yoktur, bu yüzden es-*

tetikçi olmak istiyorsan kendi kendine çalışacaksın. Bazı felsefe bölümlerinde estetik dersi gösterildiği olur, bu da ancak ders gösterme düzeyinde gerçekleşir." Ayrıca ona estetikçi olmadığımı, bilgi kuramcısı olduğumu, ders verdiğim kurumda estetik okutacak kimse olmadığı için bu işi yüklenmek durumunda kaldığımı söyledim.

-Pekiyi, ne olacak böyle?

-Hiçbir şey olmayacak. Teknisyen düzeyinde çalışacak olanlar iş başa düşünce bir takım yanlışlar yapa yapa doğruyu bulacaklar. O hekim tecavüze uğramışla uğramamışı belki bir zaman sonra birbirinden ayırmayı öğrenecek. Bizim alanımızda yanlış bilinç oluştu mu onu onarmak zor olur. Bizim alanımızda durum biraz daha umutsuz. İnsan bilimlerinde atarsan tutturursun. O kolaylığımız var. Nasıl olsa karşındaki adamlar senin kadar da bilmiyor. Böylece ne oluyor? Diplomanın önemi kalmıyor, inandırıcılığı olmuyor. Kısacası üniversite açmak kolay da üniversiteyi üniversite yapmak zor.

-Suçlu mu arayalım?

-Hayır, aramayalım. Toplumsal sorunlarda suçlu aradın mı bulursun birilerini ama işin altını biraz daha kurcaladın mı bütün bir toplumun suça katılmış olduğunu anlarsın. Demokrat Parti'nin lise açma döneminde o sözde liseye kavuşan yerleşim alanlarının insanları nasıl sevinçler yaşarlardı. Demezlerdi ki her açılan lise insan yetiştirmekte bir kan yitimidir. Çünkü kısa erimli çıkarlar sözkonusu. Bir kente üniversite açtınız mı o kent palazlanıyor, insanlar bir yanıyla üniversiteyi istemez gibi yapsa da para çarşıya akmaya başlayınca yüzler gülmeye başlıyor. Adam bir yandan *"İyi ama kızlarla erkekler sokakta öpüşüyorlar"* derken öte yandan cebine girecek paraya bakacaktır. Falanca yerde de üniversite açalım. Gönder oraya bizden birilerini. Şöyle kapı-

sına üniversite levhası asılabilecek birkaç bina nasıl olsa bulunur. Gel oğlum, gel kızım, sen önce yüksek lisansını yap, sonra... Derken orada tam bize uygun bir düzen kuruluveriyor.

-Bu kurumlar bugün gerçekten çok acele kuruldular, ama bunlar ileride kendilerini geliştirecekler desek yanlış mı olur?

-Elbette yanlış olur. Bir şey nasıl kurulduysa öyle gider. Bir yeri bana kurdurursanız orada benim kendime göre bir düzen kurmam olağandır. Oraya kendi kafamda adamlar almam doğaldır. Ben iyi bir bilim adamıysam. Ya değilsem? İyi iyiyi çeker kötü kötüyü çeker. Hiçbir kötüden iyi doğmaz, hiçbir iyiden kötü doğmaz. Bir kurumu kötü kurduysanız zamanla onun kötülüklerini daha da kurumlaştırırsınız. Bugün pekçok yüksek öğretim kurumu, özel ya da değil, çalakalem kurulmuştu siyasal kaygılarla kurulmuştur, siyasal öngörülerle oluşturulmuş ve gelişebildiği kadar geliştirilmiştir. Bizden olsun da kim olursa olsun formülü yalnız üniversitelerde değil tüm kurumlarda geçerlidir. İki yüzyıl sonra neyin neye dönüşeceğini elbette bilemeyiz. Ama bu gibi konularda iki yüzyıllık bir gecikmeyi göze almak kolay mı?

NIETZSCHE AHLAKI KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

- Bugün seninle Nietzsche'yi konuşalım istiyorum. Nietzsche'nin ahlakını. Vakit olsa da bütün ahlakları konuşabilsek, felsefe tarihindeki bütün ahlak anlayışlarını. Bu arada düşünce tarihine yanlış bilinçle yönelenleri konuşalım istiyorum. Biliyorsun, son zamanlarda geçmişin filozoflarıyla hesaplaşmak gibi gülünç ve ayıp bir yönelim başladı. Adamın biri alıyor kalemi eline, Sokrates'e giydirmeye başlıyor. Sokrates ne zamanın filozofu demeden. Bir başkası Aristoteles'e saldırıyor, köle düzeninden yana diye. Sanki o zaman başka bir şeyden yana olunabilirmiş gibi. Bir başkası Descartes'ın vakti geçti diye aptallıklar ediyor. Bir insanın Descartes'ın yanlışlarını bulmaya kalkması karşısında güler misin ağlar mısın! Bir de Nietzsche düşmanlığı var bu arada. Bizim gençliğimizden beri var bu. Nietzsche faşizmin öncüsüymüş. Ne dersin?

- Nietzsche'den başlayalım istersen. Nazilik alman toplumunda birden ortaya çıkmış bir eğilimin ürünü değildir. Yüzyıllar boyu oluşmuş, özellikle XVIII.yüzyıldan sonra oluşmuş ulusalcı alman ruhunun bir ürünüdür. XVIII. yüzyıl-

dan sonra duyguculuk çerçevesinde hızla gelişen alman ulusçuluğu ağır ağır aşırı sağ bir devinimi oluşturmaya başladı. Nietzsche her şeyden önce yahudilikle herhangi bir sorunu olmayan bir aydındır. Almanların ulusçu duygusallığına da karşıdır. Onun görüşleri tam tamına yeni doğmakta olan alman ruhuna karşı görüşlerdir. İnsanın Almanya'da hem pagan kültürüne bağlı olup hem de nazi görüşlerinin öncülüğünü yapmış olması mantık dışıdır. O özellikle yunan kültürünün hayranıdır. Nietzsche ne söylemek ister? Nietzsche insancıdır, bütün insancılar gibi o da yaşamı yaşanılası bir değerler bütünü olarak görür. Yaşamı sevmek, insanı sevmek, yaşama sevinçle yönelmeyi bilmek gerekir. Bu yanıyla Nietzsche, evet, tam anlamında bir insancıdır. Onun görüşleri Schopenhauer'in aşırı kötümser felsefesine de tepkidir. Nietzsche için insan şimdide hem geçmişi hem geleceği yaşayabilen bir varlıktır. Bu zamanlarüstü varlık aynı zamanda kendini aşmak durumunda ya da hatta zorunda olan bir varlıktır. O, önünde sonunda gerçek yüce insanı, Üstinsan'ı oluşturacaktır. Üstinsan egemenlik tutkunu değil değerler tutkunu insandır. Kendini aşmak insanın birinci işi olmalıdır. Bunun için onun kendini tarihten beri getirdiği bağlarından, özellikle doğaüstü bağlarından kurtarması gerekir. İnsan bunu önünde sonunda gerçekleştirecektir, istemli bir varlık olarak gerçekleştirecektir. Kant gibi Nietzsche de insanın küçüklüklerinden kurtulmak için elinden geleni yapması gerektiğine inanır. Bu yolda en büyük engel hıristiyan dininin değerleridir. Hıristiyanlık ahlak adına boş değerler önermiştir ya da üretmiştir, bunlar insanın üstünde düşsel bir Tanrı'nın egemenliğini geçerli kılmıştır. Nietzsche böylece yeni bir ahlak önerir, bu yeni ahlakın dayanağı da *güç istemi* olacaktır. Nasyonal sosyalistler bu görüşlerden kendilerine uygun sonuçlar çıkarmak istediler. Bu düpedüz bir

zorlamaydı. Çünkü insanın kendini aşması onun dünyayı ezip geçmesi anlamına gelmiyordu.

-Nietzsche hıristiyan değerleriyle birlikte alman toplumunun nesine karşıydı?

-Alman toplumu bir asker toplumdur. Feodalliğin koşullarından çok geç sıyrılabilmiş, sanayi düzenine çok geç geçebilmiş, bu yüzden zamanında dünya pazarlarını elde etmekte çok geç kalmış bir toplumdur. XVII. yüzyıldaki, hatta XVIII. yüzyıldaki kültür geriliği de buradan gelir. XVIII.yüzyılın sonlarında Almanlar henüz ingiliz kültürüne, fransız kültürüne benzer bir kültür yaratamamışlardır. Bu yüzden XIX. yüzyılda Almanlar büyük bir atılım dönemi yaşadılar ve tarihten beri gelen açığı kapamaya çalıştılar. Ulusçu duyguculuk işte bu koşullarda oluştu. Lucien Goldmann bu durumu *Kant felsefesine giriş* adlı yapıtında pek güzel anlatır.

-Pekiyi, alman toplumunun nesi ters geliyor Nietzsche'ye?

-Deyim yerindeyse, alman toplumu o büyük atılımı içinde bireyselleşmekten çok kitleselleşmeye yatkın bir toplumdur. Nasyonal sosyalizmin beslendiği asıl kaynak da burasıdır. Topluma adanmış birey fikri her zaman tehlikelidir. İnsanın toplumsal bir varlık olması başka şeydir, onun topluma adanmış olması başka şeydir. Nietzsche tehlikeyi pek güzel görüyordu. *"Bir alman mangası ateş ettiği zaman tek bir ses çıkar"* diye övünen bu asker toplum tarihten beri süregelen yazgıyı kırmak adına kötü şeyler yapabilirdi. Nietzsche'nin düşüncesi tam anlamında sürü bilincine karşıdır. Elbette o gelecekteki tehlikeyi sezmiş, alman toplumunu uyandırmak istemiştir. Bir toplumu sürü bilincinden uzaklaştırıp insancılığın değerleriyle tanıştırmak istemiştir. Daha XVII. yüzyılda Leibniz alman toplumunu şu sözlerle eleştiriyordu: *"Genellikle Almanya'da büyük bir yanlış ya-*

şanıyor, bu yanlış soylu sınıfımızın, seçkin insanlarımızın, hatta akarcılarımızın İngilizlerde olduğu gibi bilime ya da Fransızlarda olduğu gibi manevi tartışmalara ya da düşünce yapıtlarına yönelmiyor oluşudur; yalnızca içkiye ve kumara yöneliyor oluşudur." Leibniz'e göre Almanya'da insanlar kadına ve paraya tutkundurlar. Eğitim rezil koşullarda yapılmaktadır, gençler sefahata eğilimlidirler, yurt sevgisi diye bir şey bilmezler. İlgisizlik veba gibi her yanı kasıp kavurmaktadır. Nietzsche de şöyle der: *"Ve bakın şu insanlara, gözleri yeterince anlatıyor - yeryüzünde bir kadınla yatmaktan daha güzel bir şey bilmiyorlar."*

-Nietzsche'yi böylece her şeyden önce Almanya eleştiricisi olarak mı düşünmeliyiz?

- Her filozof konuşmasına ister istemez kendi toprağının renklerini katar. Her filozof bir ülkenin filozofudur. Leibniz alman, Descartes fransızdır. Bununla birlikte her filozofça bakış evrensele yöneliktir. Bir bölge ya da bir ülke için felsefe yapamazsınız, felsefe yapmak bütün insanlığı kucaklayan görüşler ortaya koymaktır. Ama öte yandan Nietzsche bir filozoftan çok bir düşünürdü. Onun dizgesel bir bakışı yoktu, bunu sağlayacak bir bilgi kuramı da yoktu. Yazdıkları gene de bütün bir hıristiyanlık dünyasını hatta bütün bir dünyayı kapsayıcı özellikler gösterir, ama onda kendini duyuran baskın öge Almanya'dır. Ancak, insanı en genel çerçevede ele alır Nietzsche. Yeni bir dünya düşünür, yeni bir İnsan tasarlar.

-Nasıl bir dünya olacak bu yeni dünya?

-Bu yeni dünyada her şeyden önce insanın ortak bir amacı olacak. *"İnsanlığın henüz bir amacı yok"* diye yakınır Nietzsche. Ortak bir amacı olan yepyeni bir dünyayı da ancak ve ancak yeni insan kuracaktır. Bu yeni insan üstün insandan giderek Üstinsan'ı yaratacaktır. Üstün insan bugünkü insan-

la Üstinsan arasında bir köprüdür. Üstinsan yarının yetkin insanıdır. Üstinsan her şeyden önce yaratıcılığıyla kendini gösterir. O özgür bir yaratıcı olacaktır, bu yüzden "... *yeni yaratılar için kendini özgür kılmak*"dan sözeder Nietzsche. *"Yeni değerler yaratma hakkını elde etmek – sabırlı ve saygılı bir ruh için en korkunç elde ediş."*

-Şimdiki insanlarda eksik olan ya da yetersiz olan ne?

-Şimdiki insan kendi yalanlarına, kendi boş düşlerine yenik düşmüş insandır. Yüzyıllar boyu uydurduğu yalanlara, en başta da Tanrı yalanına inanmıştır. Onlar küçük insanlardır. Onların *"bakışları ancak yaşamın bir yüzünü görebiliyor"*. Onlar bu yüzden tam anlamında zavallı insanlardır. Onlar tam anlamında yetersizdir. Onlar kendilerini görme, kendilerini anlama konusunda iyiden iyiye eksikli durumdadırlar. Yaratıcı insan gören insandır. Oysa onlar göremiyorlar.

-Yaratma bir devrim anlamı mı taşıyor?

-Nietzsche'nin bir devrimci olduğunu düşünmek yanlış olur. Onu bir dönüşümcü saymak bence daha doğru. Devrim kavramını çok geniş çerçeveli alırsanız Nietzsche'nin düşünce özellikleri de elbette bir devrim anlamı taşıyor denebilir. *"Değerlerin değişimi yaratıcıların değişimidir, yaratacak olan her zaman yıkar" der* Nietzsche. Bir ucundan bu devrimi başlatmak gerekecektir. *"Dünya dediğiniz şeyi yaratmaya başlamanız gerekir; usunuz, imgeleminiz, isteminiz, aşkınız bu dünya olmalı."* Nietzsche düşüncesi gene de bir devrimden çok uzun sürecek dönüşümleri düşündürür.

-Bu biraz da bir üst dünya fikrinin eleştirisi değil mi?

-Elbette. Zaten birinci koşul Tanrı'nın ölümü ya da öldürülmesi ve hıristiyan değerlerinin giderilmesi değil midir? Ya yaratıcı insan ya da yaratmayı engelleyen hıristiyan ahlakı. Bunlardan birini seçmek gerekecek. Şöyle der Ni-

etzsche: *"Bu istem beni Tanrı'dan ve tanrılardan uzağa sürükledi: tanrılar olsaydı yaratacak ne kalırdı? Ama benim ateşli yaratma istemim beni insanlara doğru itiyor; böylece çekiç mermere doğru itiliyor. Ne yazık, ey insanlar, benim için taşta bir yontu uyuyor! Ne yazık! O çok sert ve çok çirkin taşta neden uyusun? Şimdi çekicim bu hapishaneye doğru sertçe iniyor. Taş dağılarak uçuşuyor; ne önemi var benim için? Ben bu yontuyu elde etmek istiyorum: çünkü bir gölge geldi bana, en sessiz ve en hafif şey bana geldi. Üstinsan'ın güzelliği bir gölge gibi geldi bana. Yazık, kardeşler! Tanrılar şimdi umurumda mı benim?"*

-Demek ki hıristiyan ahlakı tümden yıkılmadan gerçek insan ahlakı ortaya çıkmayacak?

-Evet, öyle. Hıristiyan ahlakı insanı kökel günaha bağımlıyor. Onu doğuştan suça eğilimli ya da doğruca suçlu kılıyor. Bu durumda her insan bir suçlu adayıdır. Hıristiyan ahlakı korkutma ahlakıdır, insanı kendinden korkutma ahlakıdır. Her şey öbür dünya içindir. Bu dünya olsa olsa bir sınav alanıdır. Oysa Nietzsche için en büyük günah insanın yaşamamışlığıdır: *"İnsanlar varolalı beri insan hiç sevinmedi. Yalnızca bu, kardeşlerim, bizim kökel günahımızdır."* Hıristiyan ahlakına karşı tam anlamında insancı bir bakış...

- Pekiyi nasıl bir insanı özlüyor o?

-Kendini yeniden yaratacak insanı özlüyor. Yaratmada kesin kararlı insanı özlüyor. Böyle bir insan elbette sert hatta katı olacaktır. *"Bütün yaratıcılar katıdır."* Dünyaya yumuşak yönelmemek, dünyada gevşak olmamak, tam anlamında tutarlı, tam anlamında kararlı olmak, ne istediğini bilmek... *"Yaşam yükselmek ister, yükselerek kendini aşmak ister."* Öyleyse insanın bu yönde kendini yükümlemiş olması ge-

rekir. İşte bu yükümlenme noktasında kesinlik başlar. Kesinlik ya da soğukluk. *"Siz bana ılık geliyorsunuz, ama her derin düşünce buzludur" der* Nietzsche. Yaşam böylece bir tür savaş ya da savaşım alanı olur. Dostluğun anlamı bile karşıtlıklarda ya da hatta düşmanlıklarda belirginleşir: *"Biz de aynı kesinlikte ve aynı güzellikte düşman olalım, dostlarım. Birbirimizle tanrılar gibi dövüşelim."*

-Bu yanlarıyla Nietzsche nazi'liği falan düşündürmüyor mu hiç?

-Hayır, düşündürmüyor. Hem de hiç düşündürmüyor. Her aşırı ulusçu düşünce devlete tapınma derecesinde bağımlılıkla belirgindir, oysa Nietzsche düşüncesinde bunun tam karşıtı bir tutumla karşılaşıyoruz. Şöyle diyor Nietzsche: *"Tüm soğuk ucubelerin en soğuğudur devlet. Soğuk soğuk yalan söyler. İşte ağızdan kaçan yalan: 'Ben, devlet, halkın kendisiyim.'"* Nietzsche her zaman özgür bireyden yana çıkacaktır: *"Yüzeysel olmayan insan ancak devletin bittiği yerde başlar: zorunluluğun şarkısı orada başlar, tek ve benzersiz ezgi orada başlar."*

-Öyleyse sürekli eleştiren birey, sürekli kendiyle ve başkalarıyla tartışan birey, etkin birey? Doğru mu anlıyorum?

-Evet, çok haklısın. *"Dostun en iyi düşmanın olmalı"* sözünden birileri git dostunun gözünü oy, ocağını dağıt, dağıt ki bir daha kendini toplayamasın kerata ve anlasın senin gücünü... gibilerden sonuçlar çıkarabilirler. Oysa Nietzsche en sağlıklı dostluğun acımasız bir biçimde eleştirmeye yatkın olması gerektiğini duyuruyor bize. Böylece, dediğin gibi, gerçek insan aralıksız bir etkinlik içinde sürekli bir değişimin etkeni olur. Durağanlık filozofa göre ölüm gibi bir şeydir: *"Artık istememek, artık yargılamamak, artık yaratmamak! ah, bu büyük yorgunluk benden uzak olsun."*

Katılık bir yetkinlik koşuludur, sağlam bir geleceğe açılma gereğidir. Katılığı kabasabalıkla karıştırmamak gerekir. Katılık kesinliktir, tutarlılıktır: *"Gene de acı çeken bir dostun varsa onun acısı için sığınak ol, ama ne olursan ol, katı bir yatak ol, bir kamp yatağı ol: ancak ona böyle çok yararlı olursun. Bir dostun sana kötülük yaptıysa ona şöyle de: 'Bana yaptıkların için seni bağışlıyorum; ama bir de kendine yaptığın kötülük var, onun için seni nasıl bağışlayayım!' Her büyük aşk böyle konuşur: bağışlamayı ve acımayı aşar."*

-İntikam, öç alma gibi bir şey değil bu.

-Yok, olur mu! Elbette değil. Tersine. Şöyle der Nietzsche: *"İnsan öç alma duygusundan kurtulmalı, bu benim için en büyük umutlara bağlanan köprüdür, uzun fırtınalardan sonra gökkuşağımdır benim."*

-Demek ki Nietzsche'yi ya da başka birini yanlış anlamak onun söylemek istediklerini şöylesine bir öğrenip ya da öğrenir gibi yapıp işi kısa yoldan bitirmekle oluyor, ne dersin?

-Yerden göğe haklısın derim. Tembel insanların genel eğilimi bu değil midir? Okumadan öğrenmek, araştırmadan anlamak. Birini damgala, bir şemanın ya da kalıbın içine yerleştir çık, sonra git işlerini gör, dönüşte kahveye uğrarsın, kızlar da gelecek...

-Sözü dağıttık belki de. Belki de benim soruları karmakarışık sormam yüzünden. Sen Nietzsche düşüncesini bana bir özetlesene.

-Şunu bir daha söyleyeyim, Nietzsche pagan kültürüne yakın olmakla ve yahudi kültürüne karşı özel bir tutum almış olmamakla nasyonal sosyalizm denilen kaba toplumsallaşma biçiminin doğal olarak ötesindedir hatta karşısındadır. Avrupa insanı en eski zamanlardan beri dinsel ve siyasal

gereklerle kaba biçimde ya da biçimlerde toplumsallaşmıştı. Özellikle de Ortaçağ'da. Geçmiş bu açıdan pek iç açıcı değildir: *"Ey benim dostlarım, bilgiyi arayan hep şöyle diyor: utanç, utanç, utanç, insanın tarihi bu. Soylu insan bu yüzden başka insanları aşağılamamayı benimsiyor: acı çeken her şey karşısında utancı benimsiyor."* Evet, Nietzsche aşırı bireyci ve atılımcı bir kişidir, bu yanıyla birbiçim insan kavrayışına karşı durur, *insan toplumsal açıdan kalıplandıkça küçülür* diye düşünür. Sanırım birbiçim insanlardan kurulu toplum tablosu Almanya'da ve başka Avrupa ülkelerinde naziliğin yaşattığı trajediyi en genel düzeyde açıklıyor. Naziler dünyayı kana buladılarsa, bunun bir nedeni pazar elde etmek telaşıysa öbürü de *yüce alman ruhunu dünyada etkin kılmak* kaygısıdır. Ben ne nasyonal sosyalizme yumuşak bakan biriyim ne de yahudilikle uzak yakın bir ilişkim var. Ben yalnızca bir filozofu doğru anlamak gerekçesiyle Nietzsche'yi doğru tanıyalım istiyorum.

-Nietzsche yetkinleşmiş bir insanlık ülküsünün peşinde belli ki.

-Nietzsehe'nin savaşımı dinsel ve siyasal bağımlılanmaya boyun eğmiş küçük insanlarladır. Küçük insan karşısında yani verilenle yetinen insan karşısında öfkelidir Nietzsche: *"Sende aydınlık, güçlü, iyi ne varsa onlar adına ey Zerdüşt bu bakkallar kentine tükür ve geriye dön!"* Küçüklüğün formülünü verir bize: *"Bayağılığın reçetesi. İstediğinizi yapın ama başınızı taşa çarpmayın."* Küçük insanı geleceğe kapalı ve geleceği kapatan bir varlık olarak görür: *"Bu küçük insanlar: Üstinsan için en büyük tehlike onlardır."* Bu küçük insanın karşısına Nietzsche bize hatta yahudiliğin atılgan insanını düşündüren özgür insanı koyar. bu insan yahudi Bergson'un insanı gibi tam anlamında eylem insanıdır. *"Yalnız eylemde bulunan öğrenir."* Bu yüzden *"...her üstün*

insan kendini serüvenci duyar." Yaşam için kendini hiç çekinmeden ortaya koymuş bir insan örneği çizer bize Nietzsche. *"İnsan bütün sorunları bedeniyle ve ruhuyla yaşamak istemelidir."* O zaman insana geleceğin güzel dünyasını kurmak için kolları sıvamak kalır: *"Siz önünde diz çöktüğünüz bir dünya yaratmak istiyorsunuz: bu sizin son umudunuz ve yüce sarhoşluğunuzdur."* İşte bunun için güç istemine gereksinim vardır. Güç istemi ileriye açar insanı, çünkü *"İstem geriye doğru etkin olmak istemez"*. Der ki Nietzsche: *"Nerede yaşamla karşılaştımsa orada güç istemi buldum, başeğenin isteminde bile efendi olma istemi buldum."* Bu bir tür yıkıcılık deneyini kendiliğinden getirecektir: *"Size ahlakın yıkıcıları diyecekler, ancak siz kendi kendinizin yaratıcılarısınız."* Bu bize hiçbir ahlak değerini körü körüne benimsememeyi öğretir: *"Tüm ahlak değerleri karşısında kuşkuculuk yeni bir değerler tablosunun doğuşunu belirler."* Bu bir ahlaksızlık değil ahlaksızcılık ya da özgür ahlak önerisidir, katı ahlak uygulamalarından uzak kalır, ahlaki edimleri bilinçli seçimlere indirger. *"İşte size verdiğim öğüt dostlarım, cezalandırma içgüdüsü güçlü olanlara güvenmeyin."*

-Aslında benim sorularım bu kadar. Ancak bununla uzaktan ilgili olduğunu sandığım bir şey daha var, kafama takılıyor. XIX. yüzyılın düşüncesinde ve sanatında şimdiyle bir tersleşme ve mutlu bir toplum istemi kendini gösterir. Comte "olumlu insan"a ulaşmayı ister, Nietzsche bir başka insanın peşindedir, Marx eşsiz bir dünya taslağı çizer, John-Stuart Mill daha düzgün ve adaletli bir yaşam düzeni arzular, Baudelaire kendine "gerici" dedirtecek kadar zaman kaçkınıdır, Flaubert çok kötü bir zamanda yaşadığını söyler durur... Nedir bu?

-Tehlike çanları daha o zaman çalmaya başlamıştır, ser-

mayeci düzen sonuna gelmiş gibidir, kendi üzerine çökmek üzeredir. O sırada Marx bir devrim bildiricisi olma şansını kendinde görür. Ancak sermayeci düzen kendini John Stuart Mill'in öngörüleri çerçevesinde onarmaya başlar. Devrim ileriye atılır böylece ya da geriye itilir, sanki bilinmeyen bir tarihe ertelenir. Her yan küçük insan doludur. Nietzsche'nin küçük insanı. Sana Henri Denis'nin *İktisadi düşüncenin tarihi* adlı kitabından birkaç satır okumak istiyorum: *"Bu devletin (sosyalist devletin) kurucusu olan Lenin, Karl Marx'ın öğretisine sıkı sıkıya bağlandı, ardılları da aynı şeyi yaptılar. Bununla birlikte 1917 devriminin ve S.S.C.B.'nde sosyalizmin kuruluşunun Marx'ın ortaya koyduğu öngörülere tıpatıp uygun bir biçimde gerçekleştiğini düşünmemek gerekir. Tersine, Marx'ın XIX. yüzyıl sonlarındaki sömürgeci yayılımla ilgili büyük atılımı öngörmemiş olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan Marx yaşamının sonlarında Rusya'daki bir devrimin proletarya devriminin bir belirtisi olabileceğini benimsemiş olsa da sosyalizmin önce ve yalnızca Rusya İmparatorluğu gibi geri bir ortamda kurulabileceğini düşünmemiştir. (...) Aynı zamanda Marx'ın büyük ölçüde önemsemediği toplumsal bir kavram toplumda artan bir yer edindi: sanayide ve ticarette memurlar ve teknisyenler kavramı. Bunlar ücretlilerdir. Ancak onların ortaya koyduğu çabalar fiziksel açıdan daha az sıkıcıdır ve onlara yaşam biçimlerinde burjuva yaşamının bazı yanlarını öykünme olanağı verir: bunlar 'beyaz yakalı çalışanlar'dır. Öte yandan XIX. yüzyılda sanayideki el işçilerinin yaşadıkları kötü koşullardan kurtulma ya da çocuklarını kurtarma konusunda hiçbir şansları olmazken bu durum teknisyenler ve memurlar için böyle değildir. Bürokrasinin içinde iş açısından tam anlamında bir sıradüzeni vardır ve 'iyi me-*

mur' sermayesi olmamakla birlikte yönetici sınıfın bir parçası olarak alınabilen o yöneticilerden biri olabilir. Sonunda memurların yaşam koşulları onlara bazen çocuklarına iyi bir eğitim verme ve onları burjuva sınıfına sokma olanağı sağlamaktadır. Bütün bu nedenlerle bu toplumsal tabaka kendini gerçek anlamda el işçileriyle dayanışık duymaz ve burjuvazi karşısında devrimci bir tutum almaz." Henri Denis bu arada bize bazı bilgiler verir. İngiltere'de haftalıkla çalışan el işçileri 1870'de nüfusun yüzde seksen dördünü oluştururken bu oran 1913'de yüzde yetmiş dörde düşmüştür, çünkü haftalıkla çalışan el işçilerinin bir bölümü aylıklı memur durumuna geçmiştir. Almanya'da ücretli el işçileri hiçbir zaman nüfusun yüzde ellisinden çok olmamıştır, bu oran 1895'den sonra daha da azalmıştır. Memurlar ve teknisyenler bir orta sınıf oluştururken yönetici sınıfla bütünleştiler. İtalya'da Mussolini'yi, Almanya'da Hitler'i destekleyen insanların büyük bir bölümü bu kesimdendi. Onları paralarıyla destekleyenler de sanayicilerdi. Bütün bunlar bize XIX. yüzyılın nelere bağımlı olduğunu, o dönemde aydının neyi öngördüğünü ve neyle tersleştiğini pek güzel anlatırken nasyonal sosyalizmin de nereden geldiğini pek güzel göstermektedir. Bütün bu bilgiler bize Nietzsche'nin Almanya'daki sağ toplumsal gelişimlerde herhangi bir katkısı olamayacağını gösterir. İnsanlar kalıp düşüncelerden vazgeçmedikçe bu gibi yanılgılara her zaman düşeceklerdir.

SANATIN YARARI KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Geçenlerde Victor Hugo'nun bir yazısını okuyordum. Yazının bütünü, ne yalan söyleyeyim, pek ilgilendirmedi beni. Belki de aşırı duyguculuk itti beni. Biliriz, pek duyguculuk Hugo. Yazının olumlu yanlarını görmemek de yanlış olur. Estetiğe ters düşer gibi olan bir şeyi öne sürüyor Hugo: "yararlı güzel"den sözediyor, birilerinin "yararlı, güzeli bozar" korkusundan sözediyor. Diyor ki "Sanat için sanat güzel olabilir, ama ilerleme için sanat daha da güzeldir." Sen derslerinde ve konuşmalarında "yararlı"yı "güzel"den hep uzak tutarsın, bunu biliyorum. '"Sanat, sanat için midir?" denildiğinde öfkeye kapılırsın. O da ne demekmiş, sanat için sanat olur muymuş... Pekiyi, Hugo'ya hiç mi hak vermiyorsun. Sen sanatı amaçları kendinde olan ya da kendi içinde olan bir insan araştırması olarak tanımlarsın. Sanat bir avarelik mi? Ne dersin?

-Gerçekten *"Sanat sanat içindir"* önermesi dünyanın her yerinde bir zaman insanları epeyce büyülemiş olsa da düpedüz saçma bir sözdür. Sanat adına yapılan sanat ne anlama gelir? Niçin sanat yapıyorsunuz? Sanat yapmak için. İyi! *"Sanat sanat içindir"* saçmalığı gerçekte şu anlama gelir:

sanatın belli bir amacı yoktur, belli bir yararı da yoktur, sanat vakit geçirmek içindir, oyalanmak içindir, eğlence yerine geçer. Bu görüş iler tutar yeri olmayan bir görüştür. Belli bir amacı olmayan şey ne diye insanları yüzyıllar boyunca uğraştırmış olsun? Kaldı ki çağımızın başlarına kadar sanatın dinsel-toplumsal bir anlamı vardı. Sanatın bir amacı var, onun amacı kendi içinde. Onun kendi dışında amacı ya da amaçları yok. Bu yüzden *"Sanat sanat içindir"* yerine *"Sanat insan içindir"* demek daha doğru olur. Sanatın insan için olduğunu söylemek onun doğrudan doğruya yarargözetir bir araştırma alanı olmadığını belirtmektir. Onun doğrudan doğruya yarargözetir olmaması onun yararsız olduğu anlamına gelmez, o yararlıdır.

-Yarar gözetmemekle birlikte yararlıdır?

-İnsanı insana göstermek adına yararlıdır. Sanat ne hasta iyileştirmeye, ne ormanları korumaya, hatta ne para kazandırmaya yarar. Şiiriniz gerçek anlamda şiirse insanların ahlaki bir yetkinlik kazanmasına ya da daha başka bir yetkinliğe ulaşmasına yararlı olabilir. Ancak siz masanın başına geçip insanları ahlaklı ya da başka bir şey kılmak için şiir yazarsanız sanat adına da ahlak adına da herhangi bir şey elde edemezsiniz. Bu anlamda güzel zaten yararlıdır, yeter ki gerçek anlamda güzel olsun, sanat değeri taşıyor olsun. J.-R.Bloch şöyle diyor: *"Sanatın yararlılığı maddesel düzeyde değildir. Sanatın yararlılığı duygu, heyecan ve yüksek kavrayış düzeyindedir. Sanat herhangi bir kesimden yana değildir, ancak o hiçbir kesimi gözden uzak tutmamalıdır, onların ne kanıtlarını ne büyüklüklerini görmezden gelmelidir. Sanat onlara egemen olur, onlarla yüzyüze gelir, onların hakemi olur, herbirini ayrı ayrı açıklar. Sözcüğün en derin anlamında sanat bir açıklamadır. O insanları birbirlerine açıklar, kadını erkeğe, erkeği ka-*

dına açıklar, bugünün insanını yarının insanına, eski zamanların insanını yeni yetişen genç insanlara açıklar." Bu görüşü André Gide'in şu sözleriyle tamamlayabiliriz: *"Sanatçı ne bu kesimden ne öbür kesimdendir, sanatçı çatışkının her noktasında vardır."*

-İnsan belli bir sınıfın yazarı olamaz mı?

-Kim engelleyecek? Birçok yazar var, bugün halk adına, işçi sınıfı adına yazdığını söylüyor. Yazıyor da. Birçok burjuva yazarı var, onlar açık açık söylemeseler de kendi sınıflarının sözcülüğünü yapıyorlar, sınıflarının değerlerini savunuyorlar. Önemli olan yantutmamak değil geniş açıdan bakabilmektir. İnsan zorunlu olarak yantutan bir varlıktır, çünkü seçen bir varlıktır. Yantutmamak istediğimiz noktada yantutar oluruz. Yantutarak ya da yantutmayarak bir sınıfın içinden bakmakla bütün bir insanlığın içinden bakmak elbette aynı şey değildir. Bir sınıfın içinden bakmak da birilerine düşmanca bakmak anlamına gelmeyecektir. Sanat anlar, yorumlar, açıklıklar getirir ama düşmanlıklar yaratmaz ya da düşmanlıkları körüklemez. Bütün bir insanlık çerçevesinde insanı gözlemlemek, bütün bir insanlık çerçevesinde insanı düşünmek ideolojik yükümlülüğümüzü gidermez ya da azaltmaz. Kendinizi şu ya da bu sınıfa, şu ya da bu kesime yakın duyabilirsiniz. Bir burjuva insanı olmakla birlikte tabandaki insanın yandaşı olabilirsiniz. Ne olursa olsun her zaman bilgiyle ve yetkiyle yönelmekte ve geniş açıdan bakmakta yarar vardır. Sanatçı, bu arada edebiyat adamı bütün yaşamını insanı doğru olarak kavramaya ve açıklamaya ve doğru olarak yorumlamaya adamış kişidir. George Sand'ın şu sözlerini anımsayalım: *"Bizim ölümle işimiz yok, bizim işimiz yaşamla. Ne hiçliğe ne mezara inanıyoruz ne de zorlama bir vazgeçişin satın alacağı kurtuluşa. Bizler yaşam iyi olsun istiyoruz, çünkü onun verimli olmasını arzu ediyo-*

ruz." Yaşama ilgisiz bir sanat, insanın sorunlarına yan çizen bir sanat ya da yaşamı kavramakta eksik kalmış bir sanat, bir başka deyişle gerçekliğin dışına düşen bir sanat gerçek anlamda sanat değildir.

-Öyleyse bir sanat yapıtı zorunlu olarak belli bir fikrin üzerine temellenecek?

-Zaten öyle değil midir? Bu konuda kuşku mu var? Bir sanat yapıtı başka neyin üzerine temellenebilir? Esin bir fikri barındırır, o fikri bir kök olarak, bir dayanak olarak, bir tohum olarak sanatçıya sunar. Esin sanatçının bilincinde gizli gizli oluşan bir fikrin birden bilinç alanına çıkmasıyla gerçekleşir. Sanatçı yapıtını gerçekleştirirken gerçekte bir fikrin estetik açılımını gerçekleştirmiş olur. Bulanık hatta belirgin bir duygulanım, fikrin uzağında kendini duyuran bir iç izlenim esin yerine geçebilir mi, bir sanat yapıtının özünü, itici gücünü oluşturabilir mi? Sana F. Bruntière'in bir yazısından küçük bir parça okuyayım: *"Edebiyatta söz düşüncenin açıklanmasına yaramadığı zaman bir gevezelikten başka bir şey değildir. Düşünce, romanda olduğu gibi tiyatroda da yaşamla ilgili, insanla ilgili ve toplumla ilgili belli bir kavrayıştır, kaçınılmaz bir biçimde yaşamı, insanı, toplumu tartışmak zorunluluğunu içerir."* Biz her zaman bir sanat yapıtının, her gerçek sanat yapıtının felsefi bir derinlik taşımakta olduğunu görürüz, yapıta alıcı gözle bakmayı biliyorsak. Zaman zaman yapılan *felsefi şiir* ya da *düşünce şiiri* gibi özel belirlemelere hiç gerek yok. Her insan gibi, her kişilikli insan gibi her yapıtın da bir felsefesi olmak gerekir. Düşünmeyen sanat eksikli bir sanattır, bir başka bakımdan da sanat değildir.

-Ben gene kafamı ona taktım. "Sanat sanat içindir" demek biraz da sanatın bir eğlence olduğunu söylemek değil midir?

-Öyledir. Gerçekte sanatın düşündüren ve duygulandıran bir yanı olduğu gibi haz veren bir yanı da vardır. Sanatçı her şeyden önce izleyicisinde belli bir hazzı ya da belli bir heyecanı yaratabilen kişidir. Yapıt kuru şemalardan, kuru anlam açınlayıcı birimlerden oluşmaz. Evet, sanatçı izleyicisinde o hazzı yaratmak ister. Dondurma yemenin hazzına benzer bir hazdır bu biraz da, ama ondan ayrı olarak duygulandırır ve düşündürür. Bir tablo karşısında kendimizi haz almaya hazır ya da yatkın duyarız. Bir yapıtı izlemeye yönelirken hazza yöneldiğimizi biliriz. Eğlence diye bir şey elbette sözkonusu, Sinemaya biraz da eğlenmek için gitmez miyiz? Bruntière bu konuda bize şunları söylüyor: "*Romanda olduğu gibi tiyatroda da dersin eğlenceden ayrılmamasını istiyoruz.*" Elbet sorunu "ders" ve "eğlence" karşıtlığı içinde ortaya koymak biraz işi basite götürmek oluyor. Ayrıca "eğlence" teriminin sanat sözkonusu olduğunda tehlikeler yaratabileceğini de unutmamak gerekir. "Eğlence" düşüncesi bizi çabucak *hafif sanat* kavrayışına bağlayabilir. Öte yandan "eğlence"yi estetikle ilgili bir terim olmaktan çok gündelik yaşamla ilgili saymamızda yarar var. İnsan eğlenirken gerçek sanattan daha başka bir şeyleri kullanmak isteyecektir. Eğlenmeyi haz almak diye düşünmek daha doğru olacaktır. Şöyle diyor Bruntière: *"Sonunda biz eğlenirken ya da bazen kederlenirken sanat bizde deneyin ve yaşamın başlattığı eğitimi geliştirsin ve tamamlasın istiyoruz."*

-Kimileri sanatta düşünceden çok eğleneceyi arıyorlar. İşin içine düşünce girdi mi yandım anam diye kaçanlar var. Ne dersin?

-Haklısın, yerden göğe haklısın, İnsanlar kafalarını düşünceyle yormamak için ne gerekiyorsa yapıyorlar. Düşünmediğimiz anlaşılmasın diye de düşünceyle ilgili bazı terimleri ileri geri kullanarak gevezelik ediyorlar. Yalnız gün-

delik yaşamda değil, estetikte de, felsefede de, başka alanlarda da gevezelik geçerli. İnsanların çoğu yiyor, içiyor, çocuk yapıyor ve kendini önemli göstermek için bin türlü soytarılık deniyor. Çehov'un *Üç kızkardeş*'inde Andrey'in söylediği şu sözleri ikide bir anımsarım: *"Nerede benim geçmişim, nereye kaçtı gitti? Gençtim, neşeliydim, akıllıydım, pek güzel düşlerim, pek güzel düşüncelerim vardı, şimdim ve geleceğim umutla pırıl pırıldı... Neden yaşama adım atar atmaz sıkıntılı, donuk, anlamsız, tembel, ilgisiz, yararsız, mutsuz insanlar oluyoruz? Kentimiz iki yüzyıldan beri var. Yüz bin kişiyi barındırıyor. Aralarında tek bir kişi yok ki sürüden ayrılmış olsun. Tek bir kahraman yok, ne geçmişte ne şimdi. Tek bir bilgin yok, tek bir ressam yok, şöyle insanı kıskandıracak, peşinden gitme arzusu uyandıracak tek bir adam yok... Yiyorlar, içiyorlar, uyuyorlar, sonra ölüyorlar... Sonra onlardan dünyaya gelen öbürleri... Bu defa onlar yiyorlar, içiyorlar; uyuyorlar ve sıkıntıdan patlamamak için aşağılık dedikodularla, votkayla, iskambille, hırgürle oyalanıyorlar. Kadınlar kocalarını aldatıyorlar, kocalar yalan söylüyorlar, hiçbir şey görmemiş, hiçbir şey işitmemiş gibi yapıyorlar. Bayağılığın dayanılmaz gücü çocukları yiyip bitiriyor, onlarda varolan kutsal ateşi söndürüyor, onlar acınası varlıklar olarak, bireysellikten arınmış varlıklar olarak, annelerinin ve babalarının cesetlerine çok benzeyen varlıklar olarak büyüyorlar."*

-Çoğunluk düşünmeyince, kitleler düşünmeyince sanatın düşünsel derinliğini kim algılayacak?

-Sorun orada işte. Abbé Trublet adlı bir yazar şöyle diyor: *"Çok düşünen ve düşündüren yazar çoğunluğun yazarı olmayacaktır. Çoğunluk onun düzeyine çıkamaz, o da küçüle küçüle çoğunluğun düzeyine inemez."*

-Evet, işin bu yanı başlıbaşına bir sorun. Çehov'un söylediklerini de dinledikten sonra...

-Bak, aynı yazar bize şöyle bir örnek veriyor: *"La Rochefoucauld'nun özdeyişlerini okumuş olanlara bu yapıtla ilgili olarak ne düşündüklerini sorun, hepsi onun çok değerli olduğunu söyleyecektir. Bununla birlikte bu yanıtı verenlerin yarısı yalan söylemektedir ya da söyledikleri gibi düşünüyorlarsa onlar bunu korumacılık adına yapmaktadırlar, bilgiyle ya da beğeniyle değil. Büyük bir olasılıkla söylediklerine inanıyorlar ama onu görmüyorlar ya da sezmiyorlar."* Evet, kimse çıkıp da Dostoyevski de yazar mı demez. Ben falanca büyük şairden hiç hoşlanmam diyebilenlerin sayısı çok azdır. Birine bir ünlü yazarı sorun, hemen ciddileşecek ya da yüzüne bir ciddilik maskesi takacak ve şöyle diyecektir: o gerçekten büyük bir yazardır, ayrıca insan ruhundan anlayan biridir. Ancak bu kişiyle belki de o yazar üzerine enine boyuna konuşup tartışmak istediğiniz zaman düş kırıklığına uğrayacaksınız.

-Senin söylediklerin bana sanatın çok ciddi bir iş olduğunu duyuruyor. Benim tanıdığım pekçok aydının düşündüğünden ya da çoklarının düşündüğünden daha ciddi bir iş. Bu durumda her benim diyen kişi onu gerçekleştiremez ve hatta her benim diyen kişi onu kolay kolay özümleyemez. Ne dersin?

-Elbette öyle. Sanatçı olmak nasıl belli bir yatkınlığı gerektiriyorsa sanat izleyicisi olmak da belli bir yetkinliği gerektiriyor. Sanatta kavrama çabası yaratma çabasından daha az önemli değildir. Ancak yetkin bir bilinci olan ve bilincini sanatı kavrama yönünde geliştirmiş olan insanlar yani bir tür sanatçı inceliği kazanmış insanlar gerçek anlamda izleyici olabilirler. Sanat ancak kendi dilinden anlayanlara, kendi dilinden konuşmayı öğrenmişlere bir şeyler söyleyebilir. Dü-

şünmeyi bilenlerin, görmeyi bilenlerin işidir sanat, yaratma açısından da izleme açısından da.

-Gene anlıyorum ki her ne kadar amaçları kendi içinde de olsa, sanat bir yükümlülükler alanı, insani yükümlülüklerin alanı...

-Çok haklısın. Sanat amacı ya da amaçları kendi içinde olan bir araştırma alanıdır derken gerçekte sanatın herhangi bir amaç uğruna kötüye kullanılmaması zorunluluğunu belirtmek istiyoruz. İlkokulda bize ezberlettikleri şiirleri düşünsene... Sanatla zerre kadar ilgisi olmayan bir budala parmak hesabı şiir yazıp insanları ahlaklı kılmaya çalışırsa tepen atmaz mı?

-Pekiyi, sanatçının yükümlülükleri derken...

-Evet, sanatçı bir düşünür yükümlülüğü taşıyan insandır, aydın olmakla yükümlülükleri olan ya da sorumlulukları olan insandır. Bu yükümlülükler nelerdir? Bu yükümlülüklerin genel adı *çağını doğru olarak kavramak ve açıklamak* olabilir. Sanatçı arayışlarında, kavrayışlarında ve açıklayışlarında dünyayı dönüştürücü güçler yaratır. Sartre'ın bir yazısından şu parçayı okuyacağım sana: *"Yazarın hiçbir kaçma şansı olmadığını görerek biz onun çağını sıkı sıkıya kucaklamasını istiyoruz; çağı onun tek şansıdır, çağı onun içindir, o da çağı içindir. Balzac'ın 48 günleri karşısındaki ilgisizliği, Flaubert'in Komün karşısındaki anlayışsızlığı bizi üzer; biz onlar için üzülürüz: onlarda sonsuza kadar kaçırılmış bir şeyler vardır. Biz zamanımızın hiçbir şeyini kaçırmak istemiyoruz." "Yazar kendi çağında tutum almıştır: her sözün bir tınlayışı vardır. Her susuşun da. Ben Komün'ün ardından gelen baskıdan Flaubert'i ve Goncourt'u sorumlu tutarım. Çünkü onlar bu baskıyı engellemek için tek satır yazmadılar. Bu onların işi değildi denebilir. Calas olayı Voltaire'in işi miydi? Dreyfus'un*

mahkum edilmesi Zola'nın işi miydi? Kongo'nun yönetimi Gide'in işi miydi? Bu yazarlardan herbiri, yaşamlarının özel bir koşulunda, yazar sorumluluğunu ölçüp tartmayı bilmiştir."

-Biraz da geleceği kurmak ya da yarını kurtarmak diyebilir miyiz buna?

-Sorunu abartmamak koşuluyla diyebiliriz elbette. Yarını kurmak ama düşlerle tasarlanmış çok uzak bir yarını, gerçekdışı bir yarını değil, gerçek yarını, önümüzdeki yarını, düşünebildiğimiz, düşüncemizin uzanabildiği yarını. Önemli olan gökten yere bir yarın indirmek değil, bugünü yarına dönüştürmektir. Dehaları çağlarının ötesine geçen varlıklar olarak görmeye eğilimli kişilerin tasarılarını bir yana bırakarak her düşünürün ya da sanatçının kendi çağının insanı olduğunu, kendi çağını doğru olarak açıklamakla yarınların oluşturulmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Şöyle der Sartre: *"Biz zamandaşlarımız için yazıyoruz, biz dünyamızı geleceğin gözleriyle görmek istemiyoruz. Böyle bir şey dünyamızı öldürmenin en sağlam yolu olurdu. Biz dünyamızı şu geçici gözlerimizle, şu ölümlü gözlerimizle görmek istiyoruz."*

-Sanata çok şey bilirmiş gibi bakan ama onu aptal aptal gözlemleyen gelişmemiş bir takın uydurma sanat alıcıları için ne söyleyebiliriz bu durumda?

-Yaşamı gerçek bir tüketim alanı olarak gören ve yaşayan insanların, bir yandan sanata tutkun gibi görünüp öte yandan sanatla sözde ince ince dalga geçen insanların sanatla bir alışverişleri olamaz. Biz her şeyden anladığımıza göre sanatın da bizden sorulması gerekir demek isteyen bu yarı okumuşlar yani yarı cahiller sanatı ne yapsınlar? Para kazanmaktan başka bir düşüncesi olmayan zavallılar sanatı ne yapsınlar?

-Şaşıyorum, insan bu duruma nasıl düşüyor?

-Gerçek değerleri uydurma değerlerden ayıramadığı için düşüyor. Gerçek anlamda değer diye bir sorunu olmadığı için düşüyor. Çevreye biyolojik olarak ve en basit ölçülerde toplumsal olarak bağlanmanın ötesine geçemediği için düşüyor. İnsan olmayı en kaba ölçülerde aldığı için düşüyor. İnsan değer kavrayışına göre toplumda kendine göre tutumlar alıyor, kendine uygun yerler ediniyor. Para sizin için değerse sanat sizin için ancak bir yan değer olabilir, olsa olsa kaba bir değer olabilir. Para kazanan sanatın ne olduğunu kavrayamaz demek istemiyorum, para kazanmaktan başka düşüncesi olmayan insan sanatla ilgilenmez demek istiyorum. Diderot der ki: *"İnsanı bozan sefil uzlaşmalardır, bu konuda insanın doğasını suçlamamak gerekir."* İnsan topluma temiz doğuyor, kötü koşullar içinde kirleniyor.

-Durmadan gelişen bir dünyada sanat da gelişiyor mu?

-Elbette gelişiyor. Bilinç gelişiyor çünkü. Düşüncelerin ve hatta duyguların aralıksız geliştiği bir dünyada bir düşünce-duygu bütünü olan sanat gelişmez olur mu? Sanattaki gelişme aşma anlamını, bir öncekini yoketme anlamını taşımaz. Felsefe gibi bilim gibi sanat da bugününü ancak dünüyle kavrayabilir, dününü koruyarak bugününü varedebilir. Bazıları *sanat gelişmez* görüşünü savunurlar. Victor Hugo bir yazısında şunları söyler: *"İnsani şeyler arasında insani şey olarak sanatın çok ayrı bir yeri vardır. Şu dünyayla ilgili her güzellik yetkinleşmeye yatkındır, büyüme, çoğalma, güçlenme, kazanma, ilerleme, dünden daha değerli olma özelliğiyle donanmıştır. O hem zafer hem yaşamdır. Sanattaki güzelliğin niteliği yetkinliğe yatkın olmayışıdır. (..) İlerleme bilimin itici gücüdür, ülkü sanatın etkin nedenidir. Bu durum yetkinliğin neden bilimle ilgili oldu-*

ğunu ve sanatla hiçbir ilgisi olmadığını açıklar. Bir bilgin bir bilgini unutturabilir, bir şair bir şairi unutturamaz. (..) Göreli, bilimle ilgilidir: sanatta mutlaklık vardır. Bugünün başyapıtı yarının da başyapıtı olacaktır. Shaskespeare Sophokles'den bir şey eksiltti mi? Molière Plautus'dan bir şey götürdü mü, ondan Amphytrion'u almış olsa da? Figaro Sancho Panza'yı giderdi mi? Cordelia Antigone'yi sildi mi? Hayır. Şairler birbirleri üstünde yükselmezler. Bir şair öbür şairin basamağı değildir. Onda tek başına yükselir insan, kendisiden başka dayanağı yoktur. Onun ayakları altında benzerini bulamazsınız. Yeni gelenler eskilere saygı gösterirler. Onlar birbirlerini izlerler, birbirlerinin yerini tutmazlar. Güzel güzeli kovmaz. Ne kurtlar ne başyapıtlar birbirlerini yerler. (..) Sanat sanat olarak ve kendinde ele alındığında ne ilerler ne geriler. Şiirin dönüşümleri güzelin insani devinime yararlı olan dalgalanmalarından başka bir şey değildir."

-Sen bu görüşten yana değilsin. En azından bütününden yana değilsin. Ama sanırım sanatçıların tarih boyunca birbirlerini eze yokede kendilerini varettiğine sen de inanmazsın.

-Sanatta yetkinlik diye bir şey var elbet. Beceriksiz ya da yetersiz bir şairle büyük bir şairi aynı kaba mı koyacağız? Gelişmenin zorunlu koşulu bir öncekinin yokedilmesi ya da mutlak bir biçimde aşılması değildir. Klanlar boyları, kent devletleri klanları giderdi diye ille gelişimin olabilmesi için bir şairin bir şairi, bir ressamın bir ressamı gidermesi gerekmez. Bir önceki bir sonrakinin çıkış noktasıdır. Bir önceki ya da yalnızca öncekiler. Bir sonraki bir öncekinden her zaman daha güçlü ya da daha yetkin olacak diye bir kesinlik de yok. Ama bir Sophokles'in kavradığı insan gerçeğiyle bir Shakespeare'in kavradığı insan gerçeği arasındaki ayrım bi-

ze sanatta da gelişimin varolduğunu duyuracaktır. Sanattaki gelişim yaşamdaki gelişimin bir yansımasıdır. Yaşam bilinçleri ve bilinçler yaşamı geliştirir, buna bağlı olarak sanat da gelişir. Bununla birlikte gelişimin koşullan belli bir şemaya indirgenemeyecek kadar karmaşıktır. Son derece karmaşık süreçlerden son derece karmaşık süreçler doğuyor. Bir dönüşümde kaç etken bulunduğunu şıp diye görebilmek hiç de kolay değil. Ayrıca dünya bilimselden çok gelişigüzelde gelişiyor, akıllılardan çok aptalların, dürüstlerden çok hırsızların oluşturduğu koşullarda gelişiyor. Gelişim var ama, gelişimin olduğu hep daha yüksek biçimlere doğru ilerlemekte olduğumuzdan anlaşılıyor ama, gelişimin basit şeması ya da düzenli yükselen şeması diye bir şey yok, böyle bir şemayı çıkarmamız olası değil. Nedenleri çok iyi gözlemlemek, sonuçları çok iyi değerlendirmek, eklem yerlerini yani dönüşüm noktalarını çok iyi belirlemek gerekiyor. O yüzden sanata düşen, sanatçıya düşen yükümlülükler var. Gelişim diye bir şey sözkonusu olmasaydı, sanatçının öngörülerinden, sanatçının dönüştürücü etkinliğinden sözedebilir miydik? Yaşam gelişiyor, şiir de gelişiyor, müzik de gelişiyor, resim de gelişiyor.

-Sözlerinden anladığıma göre her sanatçı her şeyden önce bir aydın olarak sorumludur, kendinden ve başkalarından sorumludur...

-Elbette. İlle şiirle ya da romanla tutum almak diye bir sorun yok, öyle bir zorunluluk yok. İlle siyaset şiiri yazmak diye bir konu yok. Zola Dreyfus'u savunurken romanını mı kullandı? Sanatçı her aydın gibi sorumlu kişidir. Onun sorumlu olduğunu biliyorum ama herkesten daha sorumlu olduğunu ya da olması gerektiğini düşünemiyorum. Onun sorumluluğu bilinç düzeyi yetersiz olan bazı kişilerin sorumluluğundan elbette daha büyüktür. Toplumbilimci Novikow'a

göre ancak yetkin kafalar toplumsal bilinç üzerinde etkili olabilirler. Ben toplumda en sıradan kişinin bile etkili olduğuna inanıyorum. Ama sıradan bir kişiyle gerçek anlamda aydın bir kişinin aynı sorumluluk bilincine ulaşmış olabileceğini düşünmüyorum. Seçkin aydın tipini devletle ya da yönetimle özdeşleştirmemek gerekir. Güçlü bir beynin en önemli işi toplumdaki tüm bireylerin düşüncelerini ve duygularını geliştirmektir, bu gelişime katkıda bulunmaktır, itki sağlamaktır.

ŞİİR KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Şiirin üzerine konuşalım istiyorum. Biliyorum kendini anlatmayı hiç sevmezsin. Ancak bir sanat adamının deneyimlerini kendinden öğrenmek bir kazanç. O yüzden istemeye istemeye de olsa benim bu isteğimi yerine getirmelisin. İnsanlar genelde övünmek için kendilerinden sözetmekten hiç sıkılmazlar da herhangi bir yanlarını, herhangi bir deneyimlerini anlatmak konu olunca kaçıverirler. İnsanoğlu böyledir, maskelidir, içini göstermek istemez. Şiirinin gelişimi nasıl oldu, anlatır mısın?

-Kaba bir deyişle dersek şiirimin gelişimi soyuttan somuta, dizeden bütüne, kavramdan yaşama doğru oldu. Bunda belki de divan şiirine aşırı bağlı oluşumun payı vardır. Yoğun anlamları olan küçük birimleri biraz da yapay bir biçimde bir şiirde bir araya getirmekle uğraşıyordum. Bir başka deyişle önce dize öne çıkıyordu, dize işin özüydü, böyle düşünüyordum. Öte yandan dizeden dizeye geçişte güçlükler oluyordu. Divan şiirinde de öyledir. Bakarsınız beş dizelik bir gazelin tüm beyitleri biçim açısından birbirine pek güzel benziyor ama her bir beyit ayrı bir şeyi anlatmakta. Benimki o kadar değildi bereket. Ama deyim yerindeyse dizeler arasındaki iletişim sorunu benim büyük sorunumdu. Bütünlük-

lü şiirler de yazabiliyordum ama bunların sayısı çok değildi. O durumda şiiri çarpıcı dizeler belirliyor ya da taşıyor ister istemez. Kuramsal olarak doğru bu. Şiirde birim dizedir. Benim şiirlerimin pekçoğunda dört dize bir *büyük birim* oluşturuyordu. Zamanla dize bütünde erimeye başladı ya da dizeler uyumlu bir bütün oluşturmaya doğru gittiler. Özlü ya da seçme (berceste) dizeden uzaklaşmadan şiirde bütüne ermek benim için sevinç oldu. Başlangıçta amaç hiç boşluk vermeyen bir şiir oluşturmaktı. Sonra sonra boşlukların da şiire katkısı olduğunu gördüm. Müzikte olduğu gibi: güçlünün yanında zayıfın, sesin yanında sessizliğin de bir yeri olmalı. Şiirimin gelişimi sanki biraz barok'dan klasiğe ve klasikten moderne geçiş biçiminde olmuştur diyebilirim.

-Belli olaylar üzerine mi yazıldı onlar?

-Hayır. Dizeyi birim olarak alan bir şiir anlayışı olaylar üzerine oturabilir mi? Onlar belli ruh durumları üzerine, bazı temel insan sorunları üzerine yazıldılar. Olay destanlarla ilgili olabilir şiir alanında. Şiirde bir fikrin, bir sezginin, bir temanın açılımı sözkonusudur. Bunun için bilinç bir tür kendiyle hesaplaşma içine girer. Yaşanan'ın yaşantı'ya dönüşmesi gerekir, yaşadığınızla aranızda belli bir uzaklık girmesi gerekir ya da. Olay vardır ama geridedir, görünmez bir yerdedir, yaşanmıştır ve sizde iz bırakmıştır. Bir şeyin kendisi üzerine değil de izlenimi üzerine, sizde bıraktığı iz üzerine çalışırsınız şiirde. O da bir tasarlamayla olmaktan çok kendiliğinden olur. Şöyle bir izlenim var, şimdi onu yazalım diyemezsiniz. Yaşanan yaşanmıştır, yaşantı üzerine düşünülür, açık açık ya da alttan alta düşünülür, bir gün esin kapıyı çalıverir. Bir şiirde bir olay değil binbir olay, binbir sezgi içiçe geçmiştir. *"Yaşamak sürüklemektir düşlerin tortusunu"* derken bunu demek istemişimdir. Yaşamı şiire indirgediğiniz zaman böyledir bu, şiire yaşamın kendisi değil düşünülmüş yansıları girer.

-Şiiriniz yıllarca yok sayıldı.

-Bunu hiç önemsemiyorum. Bugün var sayılıyor mu? Şiirimin siyasetiyle hiç ilgilenmedim. Don Kişot olmayı göze aldıysanız ikinci bir kişiyi aramayacaksınız. Sancho bir süsten başka bir şey değildir. Tek başına olmak gerekir, değirmenlere ancak öyle saldırılır. Değirmenlere saldırmadan şiir olur mu? Değirmenlere saldırmayan şair gülünçten de öte zavallıdır. Çamurlu sudan içeceksenız çok uzaklara gitmeniz gerekmez. Mavi suyu arıyorsanız nice yollar gitmeniz, nice düş kırıklıklarını göze almanız gerekir. Bu bir yaşam biçimdir, zorunlu yaşam biçimi. Bu bir savaştır.

-Savaşçı türküleri'nde anlatıldığı gibi...

-Evet, tam onun gibi. Anlayana. Düz kafalar oradaki savaş'ı kafa göz yarmak gibi düşündüler. İnsanların siyaset adına kafa göz yardığı bir dönemdi. Oysa ben değirmenlerle savaşı anlatıyordum. Gerçek savaş değirmenlerle yapılan savaştır, insanın kendiyle yaptığı savaştır yani. Kendinizle savaşmadan dünyayla savaşamazsınız. *"İnancım bir direncin güzelliğidir / Yazılır tarihe kanla"* demişim ya, bitti. Aptal, kan'ı görünce inancın bir direnç güzelliği taşıdığını da görmüyor. Nietzsche'yi düşünürüm burada: *"Yazıların içinde kendi kanıyla yazılanı severim yalnız. Kanla yaz, öğreneceksin ki kan ruhtur."* Ayrıca somut olarak kan demiş olsam ne çıkar yani! Ah, o düz kafalar, düz kafalar yok mu? Her şeyi biliyorlar ya! Romanlarım için de benzer yakıştırmaları yaptılar. Onlar adına ben utandım. Örneğin *Kıyılar duruncа*'daki o ne yaptığını bilmeyen iyi niyetli oğlancıktan bir anarşist çıkarmaya kalktılar. İnsanoğlu tarihi kanıyla canıyla yani tüm varlığıyla yazdı.

-Sen kazandın mı savaşı?

-Ben savaş falan kazanmadım. Ben hiçbir şey kazanmadım. Ben kazanmak için oynamadım, oyunun tadına kaptır-

dım kendimi. Gerçek savaş kazanılmaz verilir. Savaşmak, gerçek anlamda savaşmak katılmaktır, katkıda bulunmaktır. Bunu yalnız bazı insanlar göze alır. İnsanların çok büyük bir bölümü kazanmak için oynar. *"Yalnız kaybedenler kazanacaktır"* sözünü duydukları zaman irkilirler. Kazanmak için oturmuş olanların en büyük korkusu ölüm korkusudur: ölüm onların bütün kazandıklarını ellerinden alacaktır. Ölümden korkanlar savaşmayanlardır, ölümden korkanlar savaşı tanımayanlardır. Yaşamamış olanlar. Yaşamış olanlar ölümden korkmazlar. *"Ölüm beyaz bir zambak"* deyip çıkıverirler. Kazanmak için oturmuş olanlar kolay kolay ölemezler. Sait Faik'in öyküsünü unutmayalım: Canvermez'in evini mi arıyorsun Canveremez'in evini mi arıyorsun?

-Pekiyi, şiire dönersek, neyi nasıl anlatmak gerekiyor?

-Daha önce de dedim ya. Anlatmak, ama bazen de anlatmamak. Her aklına geleni anlatmamak. İlk aklına geleni anlatmamak. Aklına çok geç gelenle kurmalısın şiiri. Bazen bir şeyi kendisiyle hiç ilgisi olmayan şeylerle anlatırsın, örneğin bir özlemi bir rüzgarla, bir tutkuyu bir yontuyla, bir kalakalmışlığı bir kaptansız gemiyle. Bunu yapabilene şair, daha geniş anlamda sanatçı derler. Bu noktada sanatın felsefesi başlar. Bir de, kırk dokuz sözcükle anlatacağın şeyi elli sözcükle anlatmamak kuralı var. En azından benim için böyle bir kural var. Çok akıllıların sanat yapma şansı yoktur, sanat yetkin kavrayış ister. Zor iştir, insanı tanıyacaksın, sanatın ne olduğunu bileceksin.

-Az konuşmak gibi bir şey mi?

-Bazen hiçbir şey söylememek. Durup kalmak. Dinler gibi yapmak, gerekirse. Gerekirse hiç dinlememek. Her durumda bir aykırının peşinde olmak. Bazılarının kulağı bazı şeyleri yadırgar. İnsanların boş düşlerini dağıtmayalım. Biz

kendi işimize bakalım. Sorun bir şeyi en iyi anlatmanın yolunu bulmaktır. Bu da "çala çala bir şeye benzetmek" kuralının dışında bazı şeylerin bilgisini ve deneyimini gerektirir. Sanatçı bir kimyacıdır: hiçbir şeyi raslantıya bırakamazsınız, bu düpedüz kendinize ihanet etmek olur. Yapılır mı? Raslantıya bırakırsanız şiirleriniz evde kalmış kızların düşlerini ya da zenginlerin kitaplıklarını süsler. Yetersizseniz söz oyunlarını, ses oyunlarını, biçim ve renk oyunlarını sanat diye yutturmak durumunda kalırsınız.

-Gene de esini beklemek var ama?

-Esin olmadan hiçbir şey yapamazsın. Esini beklemeden atacağın her adım seni yarı yolda bırakacaktır. Esin demek sanatçı duyarlılığı içinde bir fikri sessiz sessiz oluşturmak ve o fikri birdenbire karşısında bulmak demektir. Esin bilincin kendi içinde gizli bir oyunu gibidir. Esin yoksa şiir de yoktur daha doğrusu sanat da yoktur. Şairce yaşamaya, şairce görmeye, şairce düşünüp şairce duymaya alışmamışsan, kendine göre bir şiir dili oluşturmamışsan, dünyaya yönelişin şairce değilse ne esini bekleyeceksin? Şairlerle şiir yazıcıları birbirine karıştırmamak gerekir. Bazen denk düşürüp güzel şeyler söyledikleri bile olur şiir yazıcılarının.

-Esin geldikten sonra korkma...

-Kork, ne diye korkmayacakmışsın, kork, çünkü esin hiçbir şeyin güvencesi değildir. Asıl çaba esinden sonraki çabadır, yaratma çabasıdır. Bu sözcüğü şuraya mı yoksa oraya mı koymalıyım diye aylarca düşündüğün olur. Bu bir tür doğurmadır. Her doğurma gibi sancılı ve heyecanlı. Esin ılık bir rüzgardır, yaratma süreçleri fırtınalı geçer.

-Öyleyse şiir bir çırpıda yazılmıyor?

-Bir şey diyemezsin bu konuda. Biri çıkar bir çırpıda yazıverir. Bir çırpıda yazılan şiir değildir diye kestirip atabilir miyiz? Bir çırpıda yazanlar da var ya da olabilir. Gene

de sanat bir çırpıda olmaz, sanat yapıtının oluşumu uzun süreçler boyunca gerçekleşir. Taslak çıktıktan sonra uzun arayışlara girmek gerekir. Şiir çabası her şeyden önce bir anlama ve anlatma çabasıdır. Yaratma süreçleri arama süreçleridir. Şiirde gerçekle yüzyüze gelirsin, doğruyu doğru olarak kavrarsın. Bildiğimizi mi yazıyoruz, ararken bulduğumuzu mu? Ararken bulduğumuzu yazıyoruz. Sanatın dünyayı değiştirmesi de bu anlamdadır. Önce insanın kendini dönüştürmesi gerekiyor.

-Pekiyi, çok belirgin kuralları yok mu bu işin? Bizi şiire götürecek azçok belli yollar yok mu?

-Yaratmada genelgeçer kurallar olmamalı ya da zaten yoktur. On derste cinsellik, doksan dakikada felsefe gibi kolaylıklar yok sanatta. Kurallar o çabanın, yaratma çabasının içinde belirir. Önceden kural koysan neye yarar ki. Şair olmak hem kuralları olmaktır hem de bu kurallarla yıkışmaktır. Kural dogma değildir. bir gidiş yoludur, sıkılır bir başka yol tutturursun. Sürekli aynı yolu izlersen sanatın bırakır gider seni. Hep yeniyi arayacaksın. Yapıtın birinci niteliği özgünlüktür. Bir yoldan bir yola bilinçle geçmek gerekir. Şair kurala karşı çıkar, kendi kuralına karşı çıkar, yeni kurallar bulur, sonra onlarla da çekişmeye başlar. Bir kuralın olacak ki ona karşı çıkabilesin. Sanatta kurallara sıkı sıkıya uyanlar yarı yolda kalırlar. Kuralcılık yetersizliktir, kuralsızlık da bir o kadar yetersizliktir.

-Şiir dünyanın kıyısında mı duruyor?

-İnsanlar şiirsizse şiir nerede duracak? Küçük edintilerin peşine düşmüş kalabalıkların şiirle ya da daha genel olarak sanatla ne ilgisi olabilir. Bütün toplum sınıflarını içine alan ya da her toplum sınıfından bir takım insanları kucaklayan değerbilmez geniş kalabalıklar şiiri ne yapsınlar! Şurada burada şiire raslarsın, olmadık yerlerde karşına çıkar o

senin, serseri gibi dolaşmaktadır. Şiir dün olduğu gibi bugün de toplumların yasadışı çocuğudur. Çok yerde ona iyi gözle bakılmaz.

-Bu durumda ne yapmalı?

-Yapılacak tek şey iyi şiir yazmak. Dünyada şiiri egemen kılmak. İnsanı insana şiirde göstermek, insanı şiirde kendine göstermek. İnsana sen busun demek. Onu gizleriyle, görülmez güzellikleriyle tanıştırmak. Kabuğun altındaki canlı dokuyu, maskenin altındaki duyarlığı ele geçirmek, onu ortaya dökmek. Bende bütün bunlar yok diyen insana sende bütün bunlar var, al işte! diyebilmek. Bunun için kuytulara girmek, görülmedik yerleri dolaşmak, bilinmedik topraklarda gezinmek, onun bunun ne yaptığına bakmadan sabırla ilerlemek...

-Yolun ucu önünde sonunda felsefeye çıkıyor öyleyse?

-Başka nereye çıkabilir? Bütün yollar felsefeye çıkar. Tek kişinin duygulanımları bizi ne diye ilgilendirsin! İnsanı tartışmayan sanatın ne anlamı olabilir? Şaka yaptım demek için sanat yapılmaz ki. Ninelerin parayla ve çok özel yöntemlerle şımarttıkları yoldan çıkmış intihar adayı çocukları gıdıklama aracı değildir şiir. Parababasını güldürmek için de, evde kalmış kızı avutmak için de şiirden başka yollar bulmak gerekir. Sonu felsefeye çıkmayan hiçbir gerçek insan etkinliği yoktur. Her şair kendi filozofunu kendinde taşır. Şaklabanlık etmek için, göz boyamak için, dostu kazıklamak için, birinin paralarının üstüne yatmak için, kadın (ya da erkek) kandırmak için, kırk türk büyüğü arasına girmek için şiir yazmak gerekmez. Bunlar için daha kolay yollar vardır. İnsanla ilgili, dünyayla ilgili sorunlarınız varsa felsefe bir zorunluluk olur. Sanat yaşama filozofça bakar, yaşamı filozofça yorumlar.

-Senin şiirin nasıl bir şiir? Şiirdeki felsefen nasıl bir felsefe?

-Bunu ben çok iyi bilemem, bunu öncelikle başkalarının söylemesi gerekir. Felsefemiz şiirimizde yazılıdır. Soğan suyuyla değil açık açık mürekkeple yazılmıştır. Çok şeyi hoş görebilen, herkes gibi yanlışlar yapabilen, kıskanç ve cimri olmayan, kendi başına kalmaktan sıkılmayan, aşkı insan olmanın başlıca koşulu olarak gören, sabırlı ve inatçı, son derece çalışkan, ölümden korkmayan birinin şiiridir bu. Birinin şiirini bir başkasından sormak daha doğru olmaz mı?

ŞİİRDE SİMGE KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-Şiirde simge konusu pek aydınlanmadı. Bu sanırım şairlerin zihninde de çokça aydınlanmış değil. Şairler, sağda solda okuyoruz, durmadan "imge"den sözediyorlar. Ben sorunu özelden giderek tartışmak istiyorum. Bu çerçevede sana simgeci şair diyebilir miyiz?

-Diyebiliriz, neden diyemeyelim! İlle bir şeyleri kalıplara yerleştirmek gerekiyorsa diyebiliriz, evet, neden diyemeyelim. Bir estetikçinin söylediği gibi, eskiden sanatta simgeler kullanıldığı olurdu, bugünün sanatı tepeden tırnağa simgecidir. XX. yüzyılda hangi şair simgeci değil ki. Bir yüzyıldır yalnız şiirde değil tüm sanatlarda simgesel anlatım öne geçti. Simgesel anlatım bir yetkinlik belirtisidir. Kendilerine simgeci diyenler yalnızca simgesel anlatımı geçerli sayarlar. Bugün simgeciler de simgeci, simgeci olmayanlar da simgeci. Ben simgeci miyim? Ben öyle kalıplara sokamam kendimi. Ben hiçbir zaman böylesi katılıklar içinde olmadım. Sanat besinini özgürlükten alır. Ancak, simge gerçek sanatın dilidir, özellikle bugün için böyledir. Eskiden de simgecilik yok muydu? Olmaz olur mu, vardı elbet. Tarihöncesinde bile vardı. Av hayvanlarının resmini yapanlar neden onların kalçalarını yusyuvarlak ve kocaman çizi-

yorlardı? Onları güçlü gösterebilmek için. Sanatta her zaman simgecilik geçerli olmuştur, en genel anlamında simgecilik geçerli olmuştur. Bugünkü özel anlamında simgecilik bir yüzyıllık bir iştir.

-En genel anlamda simgecilik...

-"En" demesek de olur. Genel anlamda simgecilik özel olarak simgeler oluşturmak değil de bilinen simgeleri kullanmak ya da yaşam koşulları gereği denk geldiği yerde simgeler kullanmak demektir. Gündelik yaşamda da bu genel simgeler bol bol vardır. Yakasında terazi rozeti taşıyan adam hukukçu olmalıdır. Ya da sokağın başına otomobilinizle geldiğinizde "girilmez" levhasını görüverirsiniz. Sanatta bile daha genel, daha belirgin bir simgecilikle karşılaşabiliriz. Gündelik yaşamdakine azçok benzer bir simgecilikle. Bruegel *Atasözleri* tablosunda tam iki yüz elli atasözünü iki yüz elli simgeyle anlatmıştı. Onun kullandığı simgeler özgün simgelerdi ama anlamı dışlaştırmak açısından genel bir görünümleri de vardı. Daha belirgin bir örnek verelim. Jan Van Eyck'in bir tablosunda bir gelinle bir damat görürsünüz. Tablodaki köpek bağlılığı simgeler. Damadın ayakkabılarını çıkarmış olması "kutsal yer"e basmak adınadır. Arkada görülen yatak mutluluğu anlatır. Bu simgeler trafikteki simgeler kadar olmasa da genel simgeledir. Sanatçının özel olarak oluşturduğu simgeler, özel simgeler böylesi bir genelgeçerliliği düşündürmez, tersine onların birinci nitelikleri özgün olmalarıdır. Her simge bir başka örneği olmayan özel bir yapı ortaya koyar.

-Bir yapıt, örneğin senin bir şiirin tek bir simgeyle ya da bir iki simgeyle mi kurulur?

-Genelde öyle olmaz. Az simgeyle kurulmuş şiirler de vardır elbet. Her yapıt birçok simgeyi içerir, derinliğine ve genişliğine göre. Sanat yapmak soyutlamalar yapmaktır. So-

yutlamalar yaparken sanatçı simgeler oluşturur. Tek ya da bir iki simgeli yapıtlar çok azdır, yok denecek kadar az. Baudelaire'in *Albatros* şiirinde belirgin bir tek simge vardır, bir "albatros" simgesi vardır. *İnsan ve deniz'de* de iki simgesel öge tek bir simge oluştururcasına bütünleşmişlerdir.

-Benzetmeler simge oluştururlar mı?

-Oluşturmazlar. Benzetmeyi simgeyle karıştırmamak gerekir. Oluşturur gibi yaparlar ama oluşturmazlar. Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac* oyunundaki şu dizeler örneğin: *"Nedir ki puse? Biraz daha yan yana /Yapılan bir vaattir. Yemindir konmayana. / Bir itirafın candan bir delil bulmasıdır; / Sevişmek mastarının gül pembe noktasıdır. / Bir sırdır ki söylenir ağza kulak yerine. / Bir gönül hazzıdır ki hep derinden derine / Yayılır. Bir visaldir karanfil lezzetinde / Biraz kalpten koklaşmak ve en nihayetinde / Dudakların ucundan tutmaktır ruhu biraz."* Sabri Esat beyin güzel çevirisiyle. Burada görüyorsun hep benzetmeler var. Ya da Muhibbi'nin o ünlü gazeli: "... *Nebatum sükkerim gencüm cihan içinde bi-recüm / Azizim Yusuf'um varum gönül Mısr'ındaki hanum // Stambul'um, Karaman'um* ..." Bunlar çok ilginç ama düz benzetmelerdir. Sen de şöyle bir şiir yazabilirsin: *"Sevdiğim, inandığım, uğrunda öldüğüm, / Çamlıca'm, Emirgan'ım, Karaköy'üm..."*

-Öyleyse benzetmelerle de şiir kurulabilir?

-Neden olmasın! Şairler "gibi"yi sık sık kullanırlar. Gerçi "gibi" kullanarak şiir yazmak çok zor iştir, her babayiğitin harcı değildir ya neyse! Önemli olan şiiri yakalayabilmektir. Şiirin belli bir reçetesi yok. Çağımızın şiiri simgeseldir derken bir kuralkoyucu olarak davranmıyoruz, bir gerçeği saptıyoruz. Evet, şiiri yakala da nasıl yakalarsan yakala. Ayrıca simgeci anlatımda şiiri yakalamak garanti mi?

-Bizim şiirimiz simgeye pek alışık değil sanki?

-Pek değil evet. Hatta hiç alışık değil. Bizde şiir düz anlatımdan simgesel anlatıma çok zor geçti, tam da geçemedi. Örneğin Faruk Nafiz'in *Sen neredesin?* şiirinde oluşturduğu simgesel anlatım gibi anlatımlara şiirimizde yazık ki çokça raslayamıyoruz, ayrıca Faruk Nafiz'in şiirinde de çok raslayamıyoruz. Bizim şairimiz şiirde yüksek anlatım olanaklarını kullanma konusunda pek istekli görünmüyor.

-Simge anlatımı aydınlık mı kılıyor? Kolaylaştırıyor mu anlam iletimini?

-Hayır, tersine, simge böylesi bir rahatlığı sağlamakta çok zaman eksik kalır. Önemli olan kolaylık değil yoğunluktur. *"anlatılamazı anlatabilmek"*dir. Elbette güçlü simgeler bizi içeriye alan simgelerdir, yüzümüze kapıyı kapayan simgeler değildir. Öyle simgeler de vardır ki çal çal duyuramazsınız, içeri giremezsiniz. Yoksa, Bayer'in dediği gibi *"Simgeler her zaman aydınlık olmaktan çok karanlıktır ya da yarı karanlıktır."* Çünkü onlar bizi çok özel anlamlara götürmek üzere çok özel koşullarda oluşturulmuşlardır.

-Bu durum sanatı seçkinci işi kılmaz mı? Herkes şiirden anlamaz gibi yargıları gerektirmez mi?

-Haklısın, çağdaş sanatın en büyük sorunu bu. Çağdaş sanat giderek yalnızca yetkin bilinçlerin ve ayrıca sanata yatkın bilinçlerin kavrayabileceği bir etkinlik durumuna geliyor. Sanatın alanına girebilmek için artık belli bir emek gerekiyor. Sanatın alanına öyle çat kapı giremiyorsun artık. Kapıda seni simgeler karşılıyor. Herkes şiirden anlıyor mu? Herkes şiirin tadına varabiliyor mu? İş oraya kadar gelmiş olsaydı bu dünyanın sırtı yere gelmezdi. Dünyada kolay elde edilebilen hiçbir gerçek değer yoktur, sanat ne diye bir kolaylıklar alanı olsun? Çiğnenmiş lokma arayanların sanat-

tan uzak durmaları iyi olur. İşi on derste cinselliğe ya da kırk derste ingilizceye kadar indirgeyenler var ama görüyorsunuz olmuyor. Adam hiç düşünmemiş, hiç okumamış, sanatın tadına varmamış, şairin yazdıklarından, romancının yazdıklarından haz duyabilmek için hiçbir çaba göstermemiş, ama biz onun için şiir yazacağız, onun şiir gereksinimini karşılayacağız. Olmaz öyle şey! Bir şairin tadını alabilmek için ona göre geliştirilmiş, ona göre düzenlenmiş bir bilinç gerekecektir. Çokları hiç şiir bilmedikleri, hiç şiir sevmedikleri halde siyasal heyecanlarla ilaç içer gibi Nazım Hikmet şiirleri okudular. *"Akıyordu suuu..."* diye diye.

-Nazım Hikmet'de simge kuruculuk ne ölçüdeydi?

-Nazım Hikmet şiirlerini tepeden tırnağa simgelerle oluşturmadı, zaten buna gerek de yoktu, gerektiği yerde simgeyi de yerine oturtmayı bildi. Onun şiir dünyası aşırı simgeciliğe uymaz zaten. Onun şiiri özellikle siyasal açıdan tartışıldı. O yüzden örneğin onun *Makinalaşmak istiyorum* diyen şiiri de yanlış anlaşıldı, insana motor takmak olarak anlaşıldı. Kimse tepeden tırnağa simgeci olmak zorunda değil. Çağımızın şiirine girmek istiyorsanız simge sorunundan uzak duramazsınız. Sorun budur. Bir şiir güzeldir ya da değildir, onun nasıl kurulduğu sorunu izleyiciyi bağlamaz.

-Genç şairler simge oluşturmak açısından başarılı olabiliyorlar mı?

-Genç şairlerin ya da daha doğrusu bu ülkenin yaşayan şairlerinin simge diye bir sorunu yok. Genç şairlerin çoğu şiir oluşturma yolunda yüzde yüz yetersiz ve isteksiz. Onlar her şeyden önce şiir için gerekli temel bilgilerden uzaklar, şiirin bilgisinden de. Şiir tadı almıyor damakları. Şiirin gerektirdiği içtenlikli yönelim onlarda kesinlikle yok. Simge oluşturmaya zaman zaman özeniyorlar ve dili eğip bükerek bunu yapabileceklerini sanıyorlar. Dille oynamak onların

başlıca heyecanları. Bir kere dünyayı şair gözüyle göremeyecek kadar sanattan ve düşünceden uzaklar. Sözcüklerle küçücük çocuklar koşmaca oynuyorlar. Şiirin nerede yakalanabileceğini sezemiyorlar. Bugün artık gündelik bilinçle sanat yapamazsınız, yaptığınız sanat halkbilimcileri bile ilgilendirmez. Evrensel bilince ulaşmış olmak gerekiyor.

-Sana göre şiirimiz hiç de iyi durumda değil

-Evet, şiirimiz hiç de iyi durumda değil. Dünyada şiir iyi durumda değil. İnsanlar şair olmanın ağır yüküne katlanmak istemiyorlar, şair olmadan şair diye bilinmek istiyorlar. Şairlik uzun iş. Önce yılmadan, bıkmadan çalışacaksın, bir yer gelecek şiirin ışıkları parlamaya başlayacak, ondan sonra gerçekten şiire başlayacaksın. Uzun iş... Ayrıca sanatçı dediğimiz adam sorunları olan adamdır, insan sorunlarıyla içli dışlı olmuş adamdır. Sanatçılarımızın, bu arada şairlerimizin öylesine derin sorunları yok. Onlar daha çok "şair" sıfatını elde etmeye bakıyorlar ve bunu sağlayabilmek için şiirle ilgisi olmayan yolları da deniyorlar.

-Sen nasıl çalışıyorsun? Sende simgeler nasıl oluşuyor.

-Yaratma edimleri düşünülmüş edimler olduğu kadar kendiliğinden edimlerdir. Ben şunu anlatmak için şöyle bir simge oluşturayım, onun yanına da bir başka anlamı dışlaştıran şu simgeyi koyayım... Elbette böyle şiir yazılmaz. Yıllar boyu edindiğimiz ustalıklarımız ya da alışkanlıklarımız bizi bir fikri açınlama konusunda belli bir kolaylığı sağlayarak yönlendirir. Ancak elbette her şey böylesine kendiliğinden olmaz, her şeyi iyi düşünmek, iyi tartışmak gerekir. Günlerce, haftalarca, aylarca bir şiirle oynamak durumunda kaldığımız olur. Bunu sıkıntıyla değil sabırla ve hatta istekle yapar insan. Olmadığını gördüğün zaman da yırtar atarsın. Ya-

ratma işi sonsuz bir heyecanı ve sonsuz bir sabrı gerektirir. Yani arayacak, hep arayacaksın. Yapıtlarından kolay kolay hoşnut olmamak gibi bir alışkanlığın olacak. Değişik deneylere gireceksin, bir de şöyle söylemeyi deneyeceksin. Bir şiir üzerinde üç yıl dört yıl çalıştığın olacak. Hiçbir sanat yapıtı bir çırpıda oluşmaz. Kolay elde edemeyiz değerli şeyleri. Evet, her sanat yapıtı çeşitli gelişim evreleri boyunca gerçekleşir. Öyle olur ki birinci biçimle sonuncu biçim arasında hiçbir benzerlik bulamazsın: birçok ara evreden geçilmiştir.

-Pekiyi sen nasıl yapıyorsun, önce anlamı bulup sonra ona göre bir simge mi oluşturuyorsun?

-Olur mu öyle şey! Anlam tek başına gelmez, çırılçıplak gelmez, biçimlenmiş olarak gelir, örneğin simgelere dönüşmüş olarak gelir. Şair de ortaya koyduğu anlamı biçimlenmişliği içinde görür tanır. Boş bilinç olmadığı gibi çıplak anlam da yoktur. Şair, sessiz ya da sesli şairce konuşur, çünkü şairce düşünür. Müzikçi de müzik diliyle düşünür ve konuşur. Daha doğrusu düşündüğü şeyi müzik sanatının koşulları ya da gerekleri içinde düşünür. Bir müzikçi bir anlamı seslere bağlama çabası içinde olmaz hiçbir zaman. Söze ezgi uydurmayı ayrı koyalım. Müzikçi seslerle düşünür ve seslerle duyar. Ustalaşmak da bu demektir. Sanatçı olmak seslerle, sözlerle, renklerle ve biçimlerle düşünebiliyor olmak demektir. Henri Delocroix şöyle der: "*Ruhbilimsel bir mucize sözkonsu değildir. Sanatçıda yaşam, anlatım, biçim her zaman sıkı sıkıya birbirine bağlıdır.*"

-Yazdıklarını durmadan değiştiriyorsun ama.

-Şiir yazmak gaipten gelen sesleri kayda geçirmek değildir. Yazdıklarını durmadan değiştirmek şairce bir gerekliliğin yerine getirilmesidir. Şair şiirini yazarken anlamlar ortaya koyar. Bir sözcüğün üstünü, bir dizenin üstünü çizip

yenisini yazarak anlatımı güçlendirmek. Her değişiklik anlamın daha güçlü, daha etkili bir biçimde açınlanması için yapılır. Her değişiklikte anlam azçok değişir ya da daha anlatımcı yeni bir koşula uyar. Soyut ya da öncesel bir anlam yoktur. Ayağına ayakkabı uydurmaya benzemez bu iş. Hep yeni olanaklar içinde yeni anlamlar aranır. Bu yeni anlamlar dışlaştıracağımız fikri en iyi açıklayan anlamlar olacaktır. Evet, soyut bir anlam yoktur, anlam dizede, somut olanda, sözde biçimlenmiştir. Bir başka dizede bir başka anlam oluşur. Şiirde değişiklik yapmak anlamla oynamaktır, bir fikri, temel fikri daha iyi anlatabilmek için.

-Her şiir belli bir fikri mi açınlayacak yani?

-Elbette. Çehov'un *Martı'sında* Dorn genç yazar Treplev'e şunları söyler: *"Size şunu söylemek istiyorum: siz konunuzu soyut fikirler düzeyinden seçtiniz, iyi de ettiniz; bir sanat yapıtı büyük bir fikirden yola çıkmalıdır. Ancak ciddi olan güzeldir."* Treplev sorar: *"Yani bu işi sürdürmeli miyim, ne dersiniz?"* Öbürü yanıtlar: *"Elbette. Evrensel düzeyde önemli olanı anlatmalısınız."* Daha sonra şunları söyleyecektir Dorn: *"Bir şey daha var: tüm yapıtta apaçık biçimde tanımlanmış bir fikir varolmalıdır. Neden yazdığınızı bilmelisiniz, yoksa bu belli bir amacı olmayan tantanalı yolu izlerseniz yitip gidersiniz, yeteneğiniz de yarı yolda bırakır sizi."*

-Öyleyse gerçek sanat büyük sorunların sanatıdır diyebilir miyiz?

-Büyük sorunların değil de bütün insan için önemli sorunların. İnsanın temel sorunlarının. Yoksa hangi sorunun büyük hangisinin küçük olduğunu nasıl anlayacağız? Herkesi ilgilendiren sorunlar önemlidir. Bütün büyük yapıtlar evrensel sorunlar üzerine kurulmuştur. Buna göre, bir estetikçinin dediği gibi, en iyi sanat kuramı her zaman başyapıtların

ayrıştırılmasına dayanacaktır. Belki de simgelerin ayrıştırılmasına. Simgeleri anlamaya. Simgelerle anlamaya.

-Simge bir çeşit imge midir?

-Ta kendisi. Simge bir imgedir ama özel bir imgedir. Özel olarak oluşturulmuş bir imgedir. Sanattaki simge bir defalığına oluşturulmuş bir imgedir. Bir anlamı dışlaştırmak adına vardır.

-Bu imgenin yani simgenin, simge dediğimiz imgenin algıda oluşan imgeyle bir ilgisi var mı?

-Simgeye temel olan imge algısal olmaktan çok kurgusaldır. Algısal imgeyle bir ilişkisi yok diyemeyiz elbette. Bilinç hem bir dünyanın bilincidir, hem de kendi kendinin bilincidir. Doğa en çok bir çıkış noktası olabilir, o yüzden sanatsal etkinlikle ya da yaratmayla ilgili her edim her şeyden önce bilinci ilgilendirir. Simge imgelemin ürünüdür, daha geniş çerçevede bilincin ürünüdür. Bilinç kendindeki bir veriden giderek de doğadaki bir veriden giderek de yani bir özlem duygusundan giderek de bir kuş ya da güneşin batışı imgesinden giderek de bir simge oluşturmaya varabilir. Doğada sanat yoktur. Doğadaki güzel sanatsal güzeli sağlamaya yetmez. Lalo der ki: *"Doğaya uladığımız her çeşitten değerler doğada olan değil de bizde olan değerlerdir. Doğanın estetik ilgisizliği, tıpkı ahlaki ya da mantıksal ilgisizliği gibi mutlak bir ilgisizliktir. Doğa kendinde olmayan bir şeyi öğretemez. Doğa kendinde bulunmayan bir estetik yöntemi sanatçıya benimsetemez. Doğa, hiç kuşku yok, sanatçı için en büyük esinlenme kaynağıdır."*

-Özetleyelim öyleyse. Simge nedir?

-Simge açık açık ortaya konması olası olmayan karmaşık bir duygu-düşünce bütününü kavrayışımıza açan özgün ögedir. Buna göre simge hem kendisidir hem de simgeleştirdiği şeydir. Her simge bir duyulur ögedir, bir nesnel bile-

şimdir. Bu bileşim izleyicinin katılımıyla canlanır ve özel anlamlar kazanır. Bu yüzden onun oldukça kaygan bir yapısı vardır. Etienne Souriau bu konuda şu örneği verir: aslan bazen İsa'nın bazen Şeytan'ın simgesidir ya da yarasa Batı'da şeytani olanı Uzakdoğu'da evlilikle gelen mutluluğu simgeler. Estetikte simge bu kadar belirgin ve genel bir anlam ortaya koymaz. Chateaubriand onu kutsallaştırır ve onda her zaman ortaya çıkarılması gereken bir şeylerin bulunduğunu söyler.

-Simgecilik akımı için ne diyeceksin?

-Simgecilik akımı XIX.yüzyılın ikici yarısında Fransa'da ortaya çıktı ve özellikle şiirle ilgili oldu. Jean Moréas simgeciliğin bildirisini yazdı. Simgecilik olumculuğa karşı öznelci bir çıkış olarak da düşünülebilir. Gelişen ruhbilimin bilinçdışıyla ilgili açıklamalarının da onun gelişiminde payı büyüktür. Doğrudan doğruya sezilebilir olmayan derin gerçekleri simgeyle yakalamak eğilimi diyebiliriz buna.

"GÜZEL" KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

-"Güzel" konusunda konuşmak istiyorum seninle. Estetiğin temel kavramını biraz açar mısın bana? Alain'in bir sözüyle başlayalım istersen. Diyor ki o: "Hiçbir olası güzel değildir, yalnız gerçek güzeldir." *Güzelin olası olması ya da gerçek olması ne demek?*

-Eski estetiğe karşı söylenmiş bir söz bu. Kökü özellikle Platon'a dayanan ve bugün estetikten çok sanat felsefesi anlamı taşıyan eski estetik bu dünyadaki bütün güzellerin kaynağı olan bir mutlak güzelin varlığına inanıyordu. Bugün güzel sanat yapıtında gerçekleşmiş olan nitelikler toplamıdır. Buna göre yeni güzel yapıtı önceleyen bir şey değildir. Tersine, o yapıtta ya da yapıtla vardır. Bir tasarım değil bir gerçekliktir. Alain ne demek istiyor? Güzel varolan, gerçekleşmiş olan, orada, karşımızda, elimizin altında olan bir şeydir demek istiyor. Evet, o bir tasarım değildir, bir taslak da değildir, yapıtta ya vardır ya da yoktur. Yapıtta gerçekleşmemişse o yapıta yapıt demeyiz. Sanatçının çabası sonucunda ortaya çıkan bir gerçekliktir güzel. Sanatçı yaratma süreçleri boyunca güzeli oluşturmaya çalışır. İşin sonunda güzel ya vardır ya da yoktur. Demek ki o önceden şöyle ya da böyle tasarlansa da gerçekleşene kadar bir hiçtir. Bu yüzden

çok güzel bir roman yazmaya karar vermiş kişiye romancı diyemediğimiz gibi çok güzel bir roman yazdığını söyleyen kişiye de romancı diyemiyoruz. Güzeli bizim somut olarak görmemiz ve onaylamamız gerekir.

-Bunu anladım. Pekiyi, güzelin gerçekleştirilmesi bir takım kurallara bağlı olmalı, değil mi?

-Hem evet hem de hayır. Kuralcılık sanatta tehlikeli bir gerekliliktir. Kurallar sanatçı için hem vazgeçilmez olan ve hem de vazgeçilmedikçe binbir engel ortaya koyacak olan formüllerdir. Sanatçılar bir bakıma kural insanlarıdırlar. öte yandan onlar kuralları ya da kurallarını aştıkça sanatçı olurlar yani yaratıcı olurlar. Sanatçı kurallarını başka sanatçıların deneylerinden de yararlanarak edinir ama o kendi kurallarını kendi koyar. Ancak sanatçı kendi kurallarına da yan bakan, onları sonuna kadar ciddiye almayan, her an onlarla tartışmaya hazır olan kişidir. Salt kurallarla ya da kuralcılıkla özgünü yakalayamazsınız. Sanatın birinci koşulu da özgünü gerçekleştirmektir. Özgün olmayan büyük bir yapıt yoktur, böyle bir şey kendinde çelişkilidir.

-Pekiyi, herkes için geçerli bir takım kurallar da yok mu? Örneğin "Sanat tutumlulukta gerçekleştirilir" *kuralı gözardı edilebilecek bir kural mıdır?*

-Bazı kurallar bazı kurallardan daha genel ve daha kalıcı görünürler. Gerçekte değişmeden kalan tek bir kural göremeyiz estetikte. Bir döneme egemen kurallar vardır, bir sanatçıya egemen kurallar vardır, bir sanatçının bir dönemine egemen kurallar vardır. Evet kalıcı gibi görünen yani her zaman geçerli olacakmış gibi görünen kurallar vardır. Bunlardan biri de tutumluluk kuralıdır. Evet, sanat tutumlulukta gerçekleşir. Gereçleri hovardaca kullanarak sanat yapmaya kalkarsan güzele ulaşamazsın. Güzel kendini tutumlulukta ortaya koyar. Yani bir şair duygularını ve düşüncelerini anlat-

mak için kalemi alıp yaz da yaz yapamaz, önemli olan belli bir genişlikte karar kılmaktır, enazla çok şeyi anlatabilmektir. Büyük boyutlu yapıt daha iyi anlatan yapıt değildir. Anlatım gücü oylumda değil yapılan bileşimlerdedir. Ben bir özlem duygusunu yirmi dizede anlatabiliyorsam onu kırk dizeye yaymayı düşünmem, üç dizeye sıkıştırmayı da düşünmem. Ancak tutumluluk her zaman geçerli midir? Balzac'ı okurken kimi yerlerin çok kısa geçiştirildiği kimi yerlerin de gereksiz yere alabildiğine uzatıldığı duygusuna düşeriz. Buna karşılık Stendhal'i ele alırken Charles du Bos der ki: *"Stendhal'de bir kendini bırakış, bir doğaçlama, bir sürekli buluş vardır."* Charles du Bos kısaltma yönteminin her zaman geçerli olmayabileceğini söyler: *"Kısaltma yönteminin kullanılması bizde kendiliğinden bir kendine egemen deha fikrini yaratır: bu her zaman doğru değildir ve Stendhal bunun en güzel örneğidir."* Oysa Stendhal romanlarını çok özenerek yazdığını, bir sıfatı bir sözcüğün önüne mi arkasına mı koysam diye uzun uzun düşündüğünü söyler. Kısacası güzeli güzel yapan derlitoplu oluş olduğu kadar da sereserpeliktir. Ama derlitopluluğu kolay kolay gözden çıkaramayız, sereserpeliğe biraz kuşkulu yönelsek de. Yaratma özen ister.

-Baudelaire güzeli garip ve şaşırtıcı bulur, değil mi?

-Evet. Söylediklerini anımsayalım: *"Güzel her zaman gariptir. Böyle derken güzelin bile isteye, buz gibi garip olduğunu söylemek istemiyorum. Öyle olsaydı yaşamda yoldan çıkmış bir ucube olacaktı. Ben onun biraz gariplik içerdiğini, uçucu bir gariplik, istenmemiş, bilinçdışı bir gariplik içerdiğini, güzeli güzel yapanın da bu gariplik olduğunu söylemek istiyorum."* Baudelaire başka yerde şunları söyleyecektir: *"Güzel her zaman şaşırtıcıdır, ancak şaşırtıcının her zaman güzel olduğunu düşünmek saç-*

ma olur." Gariplik özgünlüğün bir koşuludur diyebiliriz. Alışılmışın, her gün raslanılanın, gözümüzün önünde durup duranın bize sanatsal açıdan hiçbir heyecan veremeyeceği kesindir. İnsan ilk gördüğüyle çok ilgilenir, onda yepyeni anlamlar bulur. O yüzden iyice karpuza benzetilmiş bir karpuz resmi ancak sanatla yakın ilişkisi olmayan bir izleyiciyi ilgilendirebilir. Amaç karpuz değil insandır. Gözümüzün önünde durup duruyor olsa da göremediğimiz, gözden kaçırdığımız bir şeyi, insanla ilgili bir şeyi gösterir sanatçı bize. Onun karpuzla ilgili bir gerçeği açınlamak gibi bir telaşı yoktur. Bu yüzden her gerçek yapıtta bir yeninin alanına girdiğimizi duyarız.

-Öyleyse her yeni güzeldir...

-Olur mu hiç! Ağzından yel alsın. Şaşırtıcının her zaman güzel olduğunu söyleyemeyişimiz neyi gösteriyor? Her yeninin güzel olmadığını gösteriyor. Her türlü yeniliği sanat diye yutturmaya kalkan insanlar vardır. Önce şöyle bir ilgimizi çekerler, sonra da önce anılarımızın sonra zamanın derinliklerinde yitip giderler. Her güzel bize bir şey söylemelidir. Hem o biraz da bizden ötürü güzeldir. Onu güzelleştiren biraz da benim. Ne diyordu gene Baudelaire: *"Bir doğa görünümü diye adlandırdığımız şu ağaçlar, dağlar, sular, evler topluluğu güzelse kendinden güzel değildir, benden ötürü, benim kendi gücümle güzeldir, ona bağladığım fikirle ya da duyguyla güzeldir."* Demek ki güzel sanatçının yaratıcı gücüyle yapıtta gerçekleşir ama onu canlandıran, anlamlandıran, onu derinliğiyle kavrayan benim bakışımdır ya da daha doğrusu bilinç koşullarımdır. İzleyici yaratmaya her zaman katılacaktır ya da izleyici yaratmanın öbür kutbudur. Dünyada bir tek insan olsaydı o da çok güçlü bir ressam olsaydı yaptıkları neye yarayacaktı! Bu yüzden Baudelaire pek haklı olarak şöyle der: *"Ben çok zaman bir*

tabloyu yalnızca ruhuma vereceği düşünceler ve düşlemler toplamıyla değerlendiririm."

-Benim bakışım elbette önemli ama, sanatçının gücü de önemli?

-Elbette önemli. Benim bakışım yaratılmışa yöneldiğinde kendine göre bir yaratıcılık giyinir. Yetkin bir yapıt karşısında değilsem ya da herhangi bir nesne karşısındaysam burada benim yüksek düzeyde heyecanlar bulabilmem ya da yaşayabilmem olası değildir. Yapıt ne kadar güçlüyse benim onunla ilgili heyecanlarım da o ölçüde güçlü olacaktır. Burada heyecan derken salt duygusallığı değil duygusal-düşünsel bir etkinliği düşünüyorum. Söz Baudelaire'den açılmışken onun şu sözünü anmadan geçmeyelim: *"Bir sanatçı güzel üzerine incelmiş duyarlılığıyla sanatçıdır, bu duyarlılık ona başdöndürücü sevinçler sağlar, aynı zamanda biçimsizlikle ilgili ve oransızlıkla ilgili gene incelmiş bir duyarlılık içerir, barındırır."* Yani şiir yazmak için şair olmak gerekir, şairce görmeyi, şairce duyup düşünmeyi öğrenmiş olmak gerekir. Şiirin tadına varmak için de azçok şair olmak, şairin duyarlıklarına benzer duyarlıklarla, şairin ustalıklarına benzer ustalıklarla donanmış olmak gerekir.

-Biçimsizlik, oransızlık derken biçimbozmalardan mı sözediyor Baudelaire?

-Elbette. Sanat yapmak gerçekliği dışlaştırmak adına nesnelliğin tüm görünümlerini en ince çizgilerine kadar korumak değildir. Gerçekçi bakış gerçekliği kendine göre tartışır. Biçimbozmalar tarihöncesinden bu yana sanatçının anlatım aracı olmuştur, sanatçının dışlaştırma yöntemlerinden biri olmuştur. Ben şu karşıda duran ağacı tıpkısı tıpkısına tuvale geçirsem sanat yapmış olur muyum? Sen bana bu ne iştir demez misin, bana ne zahmet ettin onca çaba gösterip oradaki görünümü olduğu gibi buraya taşıdın diye takılmaz

mısın? O ağaç orada duruyordu, onun kopyasını çıkarmanın ne gereği vardı, bu saçmalık nereden aklına geldi diye söylenmez misin? Doğada sanat olmadığını bile bile ben o ağacı tuvalime ne diye aktarayım? Doğada güzel vardır ama doğal güzelin sanatsal güzelle aynı şey olmadığı kesindir. O ağaçta bizim dünyamızı açan bir özellik bulduysam onu ortaya çıkarmaya çalışırım. O zaman da nesneden uzaklaşırım. Nesne mi önemli tuval mi dersen elbette nesne değil tuval derim. Biçimbozma yöntemi daha başka yöntemler gibi bir anlatım yöntemidir. Güçlü sanatçıların tümü, yalnızca resimde değil bütün sanatlarda, kendi sanatlarının oluşum koşullarına göre biçimbozmalar uygularlar. Simgesel anlatımın özünde de biçimbozmacılık vardır. Elbette simgeselliğin koşullarını yalnızca biçimbozmada arayamayız.

-Öyleyse, sanat yapıtı ya da en yüksek düzeyde estetik nesne doğadan uzaklaşmayla, doğanın renklerini, biçimlerini, seslerini gereç olarak kullanmakla birlikte onun koşullarına uymamakla belirgindir diyebiliriz.

-Diyebiliriz. Ancak doğadan uzaklaşma diye bir şeyin altını çizmekte yarar var mı bilmiyorum. Sanatçı doğada değil de dünyada çalışan adamdır yani insan olmanın anlamlarını doğa ve insan bütününde arayan adamdır. Sanatçının ele aldığı insan doğadaki insandır ya da sanatçı dünyayı anlamaya ve anlatmaya çalışır.

-Bunun için gene başa döneceğim ben. Böyle bir çaba kurallar koymayı gerektirmez mi? Sen başta kuralları biraz hafife aldın.

-Hayır, hafife almadım. Ama her şeye ağırlığı kadar değer vereceksin. Şu dünyada her şeye kendi ağırlığı kadar önem vereceksin. Yanılsamalar, yanlışa düşmeler abartmalarla başlıyor. Bir yazar, D. Dodart *"Her zaman karanlık ve ölümsü bir şeyler taşıyan kuralların üstüne çıkmak gerekir"* der-

ken çok haklıdır. Kural gereklidir ama onun karanlık ve öldürücü bir güç taşıdığını da unutmamak gerekir. Aşırı dozda ilacın öldürücü olması gibi kuralcılıklar da yaşama ve sanata yarardan çok zarar getirirler. Şu dünyada mutsuzluklarımızın çoğu katı kurallarımızdan kaynaklanıyor. Aynı yazar diyor ki: *"Evrensel olarak geçerli kurallar koymak güçtür; bu kuralların geçmediği yerler vardır ve denebilir ki çok yerde onlar tümüyle boştur, bunu belirlemek her zaman kolay olmasa da."* Şöyle sürdürüyor yazar: *"Trajediler için, komediler için, hicivler için bazı kurallar koyarlar; isterler ki bunlardan herbirinin bırakılmaması gereken özel özellikleri olsun; ancak bütün bu kurallara karşın insanlar her zaman hoşa gitmek adına bu kuralları çiğneyerek kişiler karşısında hoşgörülü olma hakkına sahip olduklarına inanırlar."* Dodart'ın belirlediği gibi çok zaman en önemli görünen kurallar bile çiğnenilesi kurallar olabilirler: *"Kendileri olarak alındığında eşsiz denilebilecek kurallar vardır, gene de bunlar az kullanılırlar, çünkü çok bulanık bir fikri ortaya koyarlar ve böylece her şey her kişinin kendi aydınlığının ve kendi ruhunun ölçülerine göre onları uygulamasına bağlı olur."*

-Yani sihirli kurallar yoktur, öyle mi?

-Evet, öyledir. Her şey sanatçının bilinç koşullarıyla, bilincini sanat için etkin kılma biçimiyle ilgilidir. Sanatçı yaşayarak yaratır ve yaratarak yaşar. Yaratırken kurallarını koyar, ayrıca edindiği ustalıklar onu bir tür kuralcı kılar, ama o gene de kurallarıyla savaşa savaşa kendini geliştirir. Henri Delacroix'nın dediği gibi *"Ruhbilimsel bir mucize sözkonusu değildir. Sanatçıda yaşam, anlatım, biçim her zaman sıkı sıkıya birbirine bağlıdır."* Her kişi sanat yapamaz, bilincini sanatsal kılmış kişi sanat yapabilir. Şair şairce yaşar gerçekliği, ressam ressamca yaşar. *"Sanatçı duy-*

guları estetik biçimleri içinde ve estetik biçimlerine doğru yaşar" der Henri Delacroix.

-Öyleyse yapıtın bir değer oluşu doğrudan insanla ilgili özgün bir bakış ortaya koymasından geliyor?

-Güzel de iyi gibi yüce değerler alanına katılır. Daha doğrusu güzel'le iyi yüce değerler alanını oluşturur. Değer insanın amaçlarıyla ilgilidir. *"Estetikte yöntemin temel sorunu değer sorunudur"* der Charles Lalo. Ona göre *"Her güzellik bir değerdir"*. Sanatçı yaratırken bir değeri gerçekleştirir, bu değer kendini eşsizlikte, benzersizlikte ve daha önemlisi insana getirdiği yeni bakış açısında gösterir. Lalo'nun dediği gibi *"Sanattaki güzelin açıklamasını yalnızca sanatta aramak gerekir."* Değer insanın dünyayla dokunuşmasında ortaya çıkan aşkın düşünselliktir.

-Öyleyse değer doğadan değil bizden geliyor?

-Elbette öyle. Doğaya uladığımız değerler bile bizimle ilgilidir. Gene Lalo'nun dediği gibi *"Doğaya uladığımız her çeşitten değerler doğada olan değil de bizde olan değerlerdir. Doğanın estetik ilgisizliği, tıpkı ahlaki ya da mantıksal ilgisizliği gibi mutlak bir ilgisizliktir. Doğa kendinde olmayan bir şeyi öğretemez. Doğa kendinde bulunmayan herhangi bir estetik yöntemi sanatçıya benimsetemez. Doğa hiç kuşku yok sanatçı için en büyük esin kaynağıdır."* Gerçekte doğayla sanatı birbirine yakın görmek büyük bir yanılgıdır. Nietzsche'nin dediği gibi *"Sanatın hiçbir üslubu olmayan doğayla herhangi bir ilişkisi yoktur."* Güzel, insanla vardır. Doğadaki güzellikler bile. Önemli olan insanla ilgili güzelliktir. Sanattaki güzel önemlidir. Doğa birbiçim oluşuyla, sınırsızlığıyla ve değişkenliğiyle bir estetik kavrayışa güçlük çıkarır.

-Öyleyse, önemli olan görebilmektir.

-Evet, estetik görü diye bir şey var. Göz olmak önemli-

dir. Bakmayı bilmek önemlidir. Yaratırken de izlerken de göz olmak. Güzel ona, göz olana görünür, yaratma deneyinde de izleme deneyinde de böyledir bu. Bu yüzden sanatçı biraz da olmayacak şeylerin peşine düşmüş bir serüvenci gibi görünür. Renoir şöyle demiştir: *"Roma'da Rafaello'nun resimlerini gördüm. Çok güzel. Keşke daha önce görseydim. Bilgiyle ve erdemle dolu. O benim gibi yapmıyor, olmayacak şeylerin peşine düşmüyor."* Sanatçı biraz da olmayacak şeylerin peşinde görünen kişi değil midir?

-Önemli olan görebilmek derken ne demek istiyoruz? Yaşamın inceliklerini görebilmek mi?

-Yaşamın inceliklerini görebilmek, sanatın inceliklerini görebilmek... Her gördüğünü doğru görebilmek, güzelin koşulları içinde görebilmek. Yaşamı sanatçı gözüyle görebilmek ya da yaşamı sanatçı duyarlılığıyla algılayabilmek diyebiliriz buna. André Maurois'nın dediği gibi *"Sanat yaşamın kendisi olamaz, ancak yaşamın bir sunumu olabilir."* Sanatçının gözü dünyayı cin gibi görebilen bir göz olmaktan ötede onu sanatçı gözüyle görebilen bir göz olacaktır. Bunun için de sanatta deneyimli olmak gerekecektir. Bu göz olmak dediğim şey birdenbire kazanılacak bir yatkınlık değildir. Sanatın kendi dilini, kendi anlatım olanaklarını, kendi bakış biçimini göz önünde tutmak gerekir. Bu biraz da özel bir dil oluşturmak anlamına gelecektir. Emily Dickinson bir estetikçi tutarlılığı içinde olmasa da bir sanatçı duyarlılığı içinde *"Tüm doğruyu ortaya koyun ama dolaylı bir biçimde ortaya koyun"* diyor.

-Yani güzelin koşulları yaşamın koşullarından çok ay-

-Evet, öyle. Charles de Bos der ki: *"Güzelin bulunduğu her yazıda edebiyat var; güzelin olmadığı yerde özgünlük olabiliyor, sözcüğün gerçek anlamında edebiyat ol-*

muyor." Güzelin oluşum koşulları elbette her şeyden önce sanatçının deneyleriyle ya da ustalıklarıyla ilgilidir. Sanatçı simgelerini oluşturur ve bize sunar. Gerisi elbette bize kalmıştır. Sanat izleyicisi etkin bir algılamayla ancak yapıttaki simgelerin gizlerini çözebilir, anlamlarını okuyabilir. *"Simge etkin olabilmek için bizim katılımımızı gerektirir"* der André Maurois. Hep diyoruz ya, izleme deneyi yaratma deneyi kadar önemlidir. Yatar gibi, uyuklar gibi, elde kadeh denizi gözler gibi izleme olmaz. Evet, izleme deneyi etkin deneydir. Biz bilincimizin koşullarını işe koşmadan gerçek anlamda izlemeyi gerçekleştiremeyiz.

-Bunun özel koşulları yok mu?

-Özel koşul dediğin özellikli yönelimle ilgilidir. Daha kolay bir yolu yok mu demek istiyorsan...

-Evet, öyle demek istiyorum.

-Varsa da ben bilmiyorum. Bir bileni bulup sormak gerekir.

Afşar Timuçin'in Özgeçmişi

Afşar Timuçin 1939'da Akhisar'da (Manisa) doğdu. Fevzipaşa bucağı (Gaziantep) ilkokulunu, Adana Tepebağ Ortaokulunu bitirdi. Adana Erkek Lisesi'nde başladığı lise öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1959-1960 ders yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde ve Felsefe bölümünde başladığı yüksek öğrenimini 1967'de Kanada'nın Québec eyaleti Montréal kentinde Montréal Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ni bitirerek tamamladı. 1968-1970 arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Fransızca okutmanlığı yaptı. 1968'de İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünde Prof. Macit Gökberk'in danışmanlığında başladığı "Descartes'çı bilgi kuramının temellendirilişi" adlı doktora çalışmasını 1970 ilkyazında sona erdirdi.

O yıl Erzurum'dan İstanbul'a dönen Afşar Timuçin 1975'e kadar çeşitli yayınevlerinde çalıştı, redaktörlük ve çevirmenlik yaptı. 3.3.1975'den başlayarak İstanbul Devlet Konservatuarı'nda ücretli olarak felsefe, estetik, psikoloji, ahlak gibi dersler okuttu. Bu geçici işinden 1976'da kendi isteğiyle ayrıldı ve yayımcılık yaptı. İki yıl sonra İstanbul Devlet Konservatuarı felsefe öğretmenliğine kadrolu olarak atandı. Doktorası gibi doçentliğini de "dışarıdan" elde etti, "Descartes felsefesine giriş" adlı yayımlanmış çalışmasıyla 29.4.1981 tarihinde doçent oldu.

İstanbul Devlet Konservatuarı'nın Devlet Konservatuarı adıyla Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağlamasından sonra bu kurumda lisans, yüksek lisans ve yeterlik-doktora düzeyinde düşünce tarihi, eğitimbilim, estetik gibi dersler okutan Afşar Timuçin 1992'de profesörlüğe yükseltildi. Afşar Timuçin 2001'de Kocaeli Üniversitesi'ne geçti. 2006'da bu üniversiteden emekli oldu.

Felsefe ve edebiyat konularını içeren üç aylık "Felsefe Dergisi'ni aralıklı olarak on altı sayı çıkaran Afşar Timuçin "Böyle söylenmeli Bizim Türkümüz" adlı şiir kitabının birinci bölümünü oluşturan "Ayrılıkta söylenmiş bir yaz türküsü"nde yer alan şiirleriyle Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında başarı ödülünü kazandı. Nazım Hikmet'in şiir sanatıyla ilgili ayrıntılı bir inceleme kitabı olan "Nazım Hikmet'in şiiri"yle de Türk Dil Kurumu eleştiri ödülünü aldı. Truva Kültür Sanat Ödülleri'nin şiir ödülü 1997'de Afşar Timuçin'e verildi. 2003'de "Kocaeli" (Kırmızı) gazetesinin düzenlediği araştırmayla "Yılın Eğitimcisi" seçilen Afşar Timuçin 2004 Homeros Emek Ödülünü, İzmir Konak Belediyesi ile Dil Derneği'nin düzenlediği "Türkçe Günleri" çerçevesinde 2008 Dil Ödülü'nü aldı. Afşar Timuçin'in birçok şiiri Fransızca, İspanyolca, Portekizce, Rusça, Bulgarca gibi dillerde yayımlanmıştır.

Felsefe Dizisi

- Bugün seninle bu toplumda çokça gereksinimimiz olan bir şey üzerine, terbiye üzerine konuşalım istiyorum. İki kavramı, ahlak kavramıyla terbiye kavramını çokça birbirine karıştırıyoruz.

-Ahlakta insan kendini ve başkasını bir değer varlığı olarak görür ve bilinçli bir biçimde ona göre davranır. Başkasına zarar vermeyen, başkasını eşyaya indirgemeye yönelik olmayan, başkasını hiçe saymayan her davranış ahlaklı davranıştır. Terbiye başkasını değerler çerçevesinde zorlamayan ya da rahatsız etmeyen, bana uyguladığı zorlama ya da bana verdiği rahatsızlık yalnız davranışlarla ilgili olan herhangi bir tutumdur.

ISBN 978-975-286-196-2

www.bulutyayin.com